

Петар Милосављевић / ФИЛОЛОГИЈА И ГЕОПОЛИТИКА

ДЕЛА ПЕТРА МИЛОСАВЉЕВИЋА

Друго коло
Приредио Момчило Суботић

ФИЛОЛОГИЈА И ГЕОПОЛИТИКА
Прво издање

Издавачи
Матица српска у Дубровнику – Београд
Институт за политичке студије – Београд
Логос – Грачаница

За издаваче
Милорад Буха
Живојин Ђурић
Владимир Костић

Уредник
Момчило Суботић

Корице
Мирјана Исаков

Штампа
Графоофсет – Челарево
Тираж 200

Петар Милосављевић

ФИЛОЛОГИЈА И ГЕОПОЛИТИКА

Матица српска у Дубровнику - Београд
Институт за политичке студије - Београд
Логос – Грачаница
2014.

САДРЖАЈ

УВОД У ПРОБЛЕМ

Предавање у чачанској гимназији	11
Дис: <i>Наши дани</i>	17
Коментар Дисове песме	19
Оцеубиство и очињи грех	25
Прича о завесама	28
Порицање и самопорицање	31
Четврти степен поређења	52

ФИЛОЛОГИЈА И ГЕОПОЛИТИКА

Глобално виђење глобалног стања	59
Теоријске основе виђења	62
Када почиње срозавање Запада	99
Епицентар догађања	106
Семе невоља: српских и општих	109
Догађај и прича о догађају	126

ДИЈАЛЕКТИКА ВЛАДАЊА

Дијалектика односа роба и господара	133
Хегел: <i>Господар и роб</i>	136
Коментар Хегеловог текста	141
Бошко Обрадовић: <i>Удбашко праунуче</i>	145
Коментар Обрадовићевог текста	149
Мирко Чанадановић: <i>Писмо доушнику</i>	163
Коментар Чанадановићевог писма	165
Ко данас влада Новим Садом	170
Кореспонденција међу чињеницама	172
Сеча кнезова	177
Велики механизам	182
Моћ и немоћ Америке	189

ИЗЛАЗ

Спасавање Запада, спасавање Срба	199
Обнова србистике као српски али и светски пројекат	203

Десетак мојих књига посвећено је теми обнове србистике. Међу овим књигама посебно бих издвојио *Увод у србистику, Систем српске књижевности, Срби и њихов језик, Српска писма, Српски филолошки програм*. Као ослонац ставовима изнетим у овим књигама треба имати у виду и мој *Издавачки пројект „Србистика“* који предвиђа да се у пет серија објаве све релевантне историје српске књижевности, сви релевантни речници српског језика, све релевантне граматике српског језика, сви релевантни правописи тог језика који су настали у предјугословенском периоду. Овом пројекту припада и *Антологија српске поезије* у осам књига.

Моји блискомишљеници, који су углавном знатно млађи од мене, урадили су неке од сличних послова. Ако би се наши скупни доприноси имали у виду, могли бисмо да кажемо да су присталице Покрета за обнову србистике за последње две деценије битно променили стање у српској филологији. Оно је данас знатно повољније од стања у тренутку разбијања Југославије. И поред тога, није се десило оно што би се с правом могло очекивати. Србистика у Србији није институционализована као дисциплина.

Испало је да се још морамо борити да се ова научна дисциплина врати у систем националних филологија европских народа. А то практично значи: да треба савлађивати још неке од битних препрека и отпора који долазе из инерције и ваннаучних разлога и потреба.

Главна тема ове расправе је однос филологије и геополитике. Њен главни допринос треба очекивати у подручју које геополитичари обично превиђају: у области односа филологије и политичких пројеката.

УВОД У ПРОБЛЕМ

ПРЕДАВАЊЕ У ЧАЧАНСКОЈ ГИМНАЗИЈИ

Обнова србистике, то је био наслов предавања које сам одржао у Гимназији у Чачку 4. априла 2013. године. О овој теми говорио сам, пре тога, више пута и на више места. Да у Чачку овој теми приступим нешто другачије учинила су два сусрета уочи самог предавања.

Прво је било уочавање велике спомен плоче са именима ђака чачанске гимназије који су изгубили животе у Другом светском рату као припадници партизанског покрета. Ова огромној табла стоји на зиду изнад улазног степеништа у згради Гимназије. На спомен плочи стоје и речи које казују да су жртве имале смисла. А смисао ових жртава био је да се створи Титова Југославија.

У Гимназији у Чачку нема табле са именима погинулих ученика у четничком покрету, тј. у редовима југословенске војске у отаџбини током Другог светског рата. И то су биле жртве.

Можемо, донекле, да разумемо партизанске победнике који су се потрудили да се запамте имена њихових погинулих сабораца. Али, откако је у крви разорена Титова Југославија, показује се да и на једне и на друге жртве треба гледати другачије. И једни и други су се бориле за Југославију, тј. за остваривање југословенске идеје. На темељу те идеје била је створена прва Југославија на крају Првог светског рата; на њој је држава обновљена у Другом светском рату. Четници и партизани борили су се, током рата, за остваривање југословенске идеје у различитим смеровима: четници за обнављање Краљевине Југославије, партизани за стварање Титове Југославије.

У Чачку, пре мог излагања, домаћинским старањем организатора, професора Слободана Николића, имао сам још један

значајан сусрет са прошлошћу. То је био сусрет са Надеждом Петровић: са њеним спомеником, који је граду поклонио 1956. године Иван Мештровић, и са Галеријом слика која носи њено име.

Надежда Петровић је само рођена у Чачку. Све битно о њеном доприносу српској уметности се зна. Овом приликом обраћам пажњу превасходно на њен однос према идеји југословенства. Она је, сасвим сигурно, била привржена тој идеји. А кад се тако каже, треба нагласити да је она била привржена српској а не хрватској идеји југословенства. То су две посве различите идеје. Оне имају у основи само заједничко име. Све остало у тим идејама је различито. Српска идеја југословенства није пројектовала никакву Југославију као државу. Она је могла имати у виду само Србију као државу, сличну државама других словенских народа.

О разликама између две идеје југословенства, српске и хрватске, писао сам на више места. Најконкретније сам то чинио у реферату на 15. конгресу славистичких друштава у Нишу 2001. године који је више пута објављен под називом: *Две идеје југословенства: српска и хрватска*. Тај текст је уводни у мојој књизи *Идеје југословенства и српска мисао* (2007). Ово су основни ставови текста:

На унитаристичку идеју Илирског покрета, према којој су четири балканска народа (Бугари, Срби, Хрвати, Словенци) један народ, Илири, и према којој они говоре једним језиком, језиком илирским, реаговала су двојица младих првака Матице српске још тридесетих година 19. века: Теодор Павловић и Јован Суботић. Они су изнели став да поменути народи нису никакви Илири, већ да су Југо-Славјани (дакле Јужни Словени) и да они треба да се развијају и као посебни, али и као блиски народи, који међусобно треба да сарађују. Њихово становиште је идентично становишту Вука Караџића и других европских филолога онога времена по којем се народи разликују по језику. Ово је становиште имало подршку у српским срединама све до Првог светског рата. И Надежда Петровић је подржавала такву идеју. Да је то тако може се видети по бројним изложбама југословен-

ских уметника које је организовала. На овим изложбама су били заступљени уметници сва четири југо-словенска, односно јужнословенска, народа. Природу овог југо-словенског окупљања најбоље може да илуструје један извештај са изложбе из 1912. који је забележен и у *Антологији југословенске мисли и народног јединства* Виктора Новака (1930). Кад краљ Петар уђе у бугарски салон, интонира се бугарска химна, кад уђе у хрватски – интонира се хрватска химна; у словеначком салону интонира се словеначка, а у српском – српска химна.

Хрватска идеја југословенства је по природи другачија. Она је, у ствари, израсла на темељима илирске идеје и њених геополитичких пројекција. Када је Аустрија 1843. забранила Илирски покрет, илирско име (дотле у Аустрији коришћено превасходно за Србе) почиње да се везује превасходно за Хрвате. Главном постигнуће забране илирског имена тиче се језика. Илирско име језика, како је званична Аустрија називала српски, почиње да се све више замењује именом хрватски језик. Тако испаде да су два народа, Срби и Хрвати, титулари истога језика. Већ средином 19. века јавља се Штросмајер са идејом југословенства. Он сматра да су Југо-словени само три народа: Словенци, Хрвати и Срби (без Бугара) и да они говоре једним језиком, југословенским. Ова три народа, по Штросмајеровој идеји, требало је да у федерализованој Аустрији чине једну федералну јединицу, Југославију, са седиштем у Загребу.

Главни Штросмајеров следбеник Ватрослав Јагић 1864. пише за *Чешки словник* обиман текст под насловом *Југословени*. У њему као Југословене, у ужем смислу, он види само Хрвате и Србе, и то као један народ, Хрвато-Србе, који се могу схватити и као два народа, ако се поделе по вери: па су сви католици Хрвати а сви православци Срби. Да би и филолошки поткрепио ову своју идеју, Јагић је изнео став да Срби и Хрвати говоре једним језиком, српскохрватским, хрватским или српским. А да тај језик чине три дијалекта: кајкавски, чакавски и штокавски. Практично он је творац и једне дисциплине, сербокroatистике, чији начин мишљења ни до данас није изашао из свести људи.

Као што српски прваци (Вук, Текелија, Сарајлија, Стерија) нису прихватили Илирски покрет, тако ни српски прваци на почетку 20. века нису одмах прихватили хрватску идеју југословенства нити су сви умели да је разликују од српске идеје. То се најбоље може видети по овим чињеницама: поводом прославе стогодишњице Првог српског устанка био је у Београду организован Конгрес југословенских књижевника, а већ следеће године други, исто тако југословенски конгрес, организован је у Софији. Истим поводом, и Надежда Петровић је почела у Београду да организује изложбе југословенских уметника: тј. изложбе сва четири, а не само три јужнословенска народа.

Главна разлика између две идеја југословенства је у овоме. Српска идеја поштовала је модел који је важио за све европске народе. А то значи да се народи разликују по језику којим говоре и да исти народ може да има припаднике разних верских заједница. По хрватској идеји било је обратно: више народа може да има исти језик, а да се та једнојезична популација дели по припадности различитим конфесијама, односно да је „вера воделица нација“ како је то касније сликовито речено. И та погрешна и наопака хрватска идеја југословенства била је кобна за односе Срба и Хрвата у 20. веку.

Имао сам утисак да су присутни ђаци чачанске гимназије са изузетном пажњом слушали моје излагање, да су могли да уоче разлику између српске идеје југословенства и хрватске идеје југословенства. А то је полазна тачка за разумевање разлике између србистике као природне и примерене научне дисциплине и сербокроатистике као вештачке и хибридне. Другим речима, они су могли да схвате нешто изузетно битно: да се треба разабирати у идејама. Из њихових погледа прочитао сам да смо постали савезници. Мој професорски посао је да знањима и искуством порадим што више на обнови здраве научне свести о идентитету српског народа и српског језика, а то значи на учвршћивању србистике и на ослобађању српске идеје југословенства од истоимене аустрохрватске идеје. То је услов да млади Срби могу да изграде свест о самобитности, слично ономе како то чине њихови вршњаци у другим европским народима.

На овом предавању у чачанској гимназији нисам спомињао Мештровића (да проблем не бих сувише компликовао). Али сам се проблемом Мештровићевог односа према идеји југословенства ипак бавио, посебно у студији о књижевнотеоријским схватањима Јована Дучића. Кратко речено: пре Првог светског рата, из времена када је излагао у Павиљону Краљевине Србије (1911) и када је правио Видовдански храм, овај вајар је био близак српској идеји југословенства. Многи Срби су га, на основу његовог дела и понашања, схватили као Србина католичке вере. Изгледа да је од времена Првог светског рата он прешао на победничку страну: на страну хрватске идеје југословенства која је уграђена у основе новостворене Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца, касније Југославије. У полемици са Јованом Дучићем, 1933. године, Мештровић се јасно определио као Хрват, управо зато што је католик. На жалост, његов син Мате Мештровић је био и првак у редовима усташке емиграције.

Несреће које је српски народ претрпео у 20. веку због несхватања разлика између две идеје југословенства, а поготово њиховог геополитичког карактера као да нису биле довољне да би те битне разлике постали свесни и утицајни историчари, филолози, политичари и стручњаци за геополитичка питања. Са огромним жаљењем могу да констатујем да српски историчари неће да знају да постоји и српска идеја о односима међу југословенским народима, која је посве различита од оне хрватске. Пошто су израсли из устоличене парадигме југословенства, они и даље уштивавају чињенице да би ту идеју некако оправдали.

Још горе је са филолозима школованим на парадигми сербокroatистике. Покрет за обнову србистике постоји већ 16 година, од 1997. А основна идеја тога Покрета јесте да треба обновити српску филолошку традицију из предјугословенског периода, непомућену хрватском идејом југословенства и сербокroatистике, што значи да треба обновити србистику. На Филозофском факултету у Новом Саду и даље постоје ове катедре: за англистику, германистику, романистику, хунгарологију,

словакистику, румунистику, русинистику. Али не постоји Катедра за србистику. А тако је у целој Србији.

Последње деценије су показале да Срби имају много спољашњих пријатеља – непријатеља. Ови ће се здушно трудити да стање у Срба буде што лошије. На жалост, они ће праве помагаче наћи унутар српског друштва. Ти помагачи могу и не морају да буду свесни чему служе. Штетнији, чак, могу да буду они не-свесни следбеници туђих и лоших идеја и туђих стратегија.

Млади који су ме слушали у чачанској гимназији, чини ми се, схватили су да их се овај проблем многоструко тиче. Верујем да би тако било и када бих имао прилике да говорим и у другим школама. Не мирим се с тим да се овај проблем заобилази. То је и главни разлог што у овој књизи тежиште стављам на однос филологије и геополитике и залажем се за одбрану независности, слободе и достајанства филолошке науке.

НАШИ ДАНИ

У околини Чачка, у селу Заблаће, рођен је и један од највећих српских песника трагичног 20. века: Владислав Петковић Дис (1880-1917). Много шта од онога што ће нам се у овом веку десити, већ је најављено у његовој песми *Наши дани*. Наводим је целу.

НАШИ ДАНИ

Развило се црно време опадања,
Набујао шљам и разврат и пороци,
Подигло се трули задах пропадања,
Умрли су сви хероји и пророци.
Развило се црно време опадања.

Прогледале све јазбине и канали,
На високо подигли се сутерени,
Сви подмукли, сви проклети и сви мали
Постали су данас наши суверени.
Прогледале све јазбине и канали.

Покрадени сви храмови и ћивоти,
Исмејане све врлине и поштење,
Понижени сви гробови и животи,
Упрљано и опело и крштење.
Покрадени сви храмови и ћивоти.

Закована петвековна звона буне,
Побегао дух јединства и бог рата;
Обесисмо све празнике и трибуне,
Гојимо се од грехове и од блата,

Закована петвековна звона буне.

Од пандура створили смо великаше,
Достојанства поделише идиоти,
Лопови нам израђују богаташе,
Мрачне душе назваше се патриоти.
Од пандура створили смо великаше.

Своју мудрост расточисмно на изборе,
Своју храброст на подвале и обеде,
Будућности затровасмо све изворе,
А поразе прогласисмо за победе.
Своју мудрост расточисмо на изборе.

Место светле историје и гробова,
Васкрсли смо све пигмеје и репове;
Од несрећне браће наше, од робова,
Затворисмо своје очи и цепове.
Место светле историје и гробова

Остала нам још прашина на хартији
Ко једина успомена на цинове;
Сад сву славву пронађосмо у партији,
Пир поруге дохватио све синове.
Остала нам још прашина на хартији.

Под срамотом живи наше покољење,
Не чују се ни протести ни јауци;
Под срамотом живи наше јавно мњење,
Нараштаји, који сишу ко пауци.
Под срамотом живи наше покољење.

Помрчина притиснула наше дане,
Не види се јадна наша земља худа;
Ал кад пожар подухвати на све стране,
Куда ћемо од светлости и од суда!
Помрчина притиснула наше дане!

КОМЕНТАР ДИСОВЕ ПЕСМЕ

Дисова песма је толико важна и значајна да би јој требало посветити целу студију, можда и монографију. Ту песму сам читао као гимназијалац, негде почетком педесетих година 20. века, када Дис ни близу није био цењен колико данас. Стање које је она приказивала било је толико лоше, да је изгледало потпуно нестварно.

Не могу да се сетим да се у то време уопште употребљавао израз србофобија. На жалост, та појава је постала стварност у којој живимо. Са запрепашћењем сам у неким новинама читао бележења Зорана Петровића Пироћанца шта је све деведесетих година, од светских државника, изјављивано о Србима. То што је било само болно запажање једног истинољубивог новинара, касније сам читао у књизи једног научника: Љубише Деспотовића *Српска политичка парадигма* (2012). Све се нашло на једном месту, и то на мање од две стране (200-201) у тексту *Геополитика и митови*. А у тексту *Геополитика и ратне лажи* у шест тачака, издвојено, аналитички и убедљиво, приказани су разни облици србофобије на делу.

Искрено сам захвалан научнику који је ову тему обрадио на систематизован и прегледан начин. Па ипак, у складу са методом који заступам у свом истраживачком раду, морам приметити да Деспотовићевом приказу нешто недостаје. Недостаје приказ појава које бисмо могли да означимо изразом србофилија. Да и таква појава постоји, и да се не може заобићи, показују неки детаљи и цитати из Деспотовићевих текстова. Ако би и појаве србофилије са истим системом биле приказане у његовом тексту, онда би слика о српској ситуацији данас била потпунија.

Сигурно би још потпунији био приказ ситуације који би указао на још једну појаву. То је србофилска реторика која у својим темељима има политику србофобије. А како то може да

изгледа, то сам показао у поглављу о двоструком кодирању у књизи *Титаник*.

Кад се овде идентификоване појаве имају у виду, испада да на делу треба видети најмање три снаге: једну снагу отворених непријатеља, другу снагу отворених пријатеља, и трећу снагу – непријатеља који нам се приказују као пријатељи. Са неке непријатељске тачке гледишта, може се уочити постојање још једне важне снаге. То су међу Србима они који хоће власт по сваку цену и који се лако могу инструментализовати. Кад се све те снаге имају у виду, јасно је да је ситуација веома сложена и да, очигледно, није добра. На жалост, то је наша ситуација; морамо и да живимо и преживимо у свету таквих односа. А да бисмо опстали као народ, треба да нађемо излаз. Излаз могу да нађу теоретичари и практичари. Мој труд се, у овом послу, ограничава само у налажењу теоријског излаза.

Од тамне слике о нашем народу коју можемо у новије време срести у медијима и научним књигама, још тамнију слику даје цитирана Дисова песма. Изјаве непријатељски расположених појединаца, и ја, као и већина мојих сунардоника, одбацујем као неистините и недобронамерне. Али се према слици коју нуди Дисова песма морамо односити другачије. Она је заснована на истој тачки гледишта коју имају и патриотски расположени Срби. Велики српски песник је у својој песми изнео оно што је јасно видео и што и ми други осећамо а не умемо јасно да искажемо.

Проблем који се поводом ове песме не може избећи јесте увид у историјска збивања током претходног века. Дисова песма је објављена 1910. године. Тек после те године следили су крупни догађаји (балкански ратови и Први светски рат) који су српски народ показали у напону снаге. Вероватно у тим тешким годинама наш народ никад у свету није био толико слављен и ваздизан. Не би се олако могло тврдити да је Дис у песми сликао актуелно стање српског народа, оно из прве две деценије 20. века. Вероватно је истинитија слутња да садржај ове песме кореспондира са неким стањем до којег је српски народ доспео ка-

сније. Још конкретније: Дисова слика највише одговара стању српског народа у титовском и посттитовском периоду.

За овакву констатацију може се наћи и рационално образложење. Између времена када је ова песма настала, и духовног стања српског народа данас, стоји један крупан догађај. Тај догађај се означава именима преврат и револуција. Сви знамо да је у нашој историји до таквог преврата дошло у виду социјалистичке револуције у Југославији, која је изведена под вођством комуниста на челу са Јосипом Брозом Титом. Верујем да је тек у контексту тако великог друштвеног и духовног преокреата могуће схватити пуни смисао стихова: *Прогледале све јазбине, сви канали. Или стихови: Сви подмукли, сви проклети и сви мали / Постали су данас нашии суверени.* Тек са таквим превратом постало је могуће оно што се каже у стиху: *На високо подигли се сутерени.* Или оно што се каже стихом: *Од пандура створили смо великаше!*

Пошто сам рођен 1937, преживео сам историјски преврат, успон титовских снага, али и бродолом Титаника. Дисову песму *Нашии дани* доживљавао сам у пуном њеном смислу што сам више годинао године и стицао искуства.

Владислав Петковић Дис спада и међу најнеобразованије али и међу највеће српске песнике. Због тога вреди на њега обратити пажњу као на особен феномен. Дис је био песник посебних способности: један је од ретких поводом кога се могло говорити о видовитости. Писало се, на пример, како је видео и смрт свога детета, или своју властиту смрт у мору. Главна збирка песама овог песника који се 1917. утопио у Јонском мору зове се *Утопљене душе*. Био је, доказује се, песник који је имао ретку способност, способност прекогниције. А то значи: није писао о ономе што јесте већ о ономе што ће бити. И стање које се приказује у песми *Нашии дани* тако треба сагледати. У песми се говори о ономе што ће тек настати: кад буду прогледале све јазбине и сви канали.

И ја сам, у младости, настојао да будем песник. Не видим, ни накнадно, да у мојим песмама има видовитости или прекогниције као код Диса. Ипак, једна моја песма из циклуса *Библио-*

тека (која је настала осамдесетих година прошлог века) има злокобни дисовски тон. Наводим песму у целости:

НАРОДИ

Народ нема само владу
Већ има и универзитете, катедре, академије;
Личности које истиче као своје угледнике,
И споменике које је створио.
А институције које је створио
Повратно утичу: стварају га.
Народ је тако производ својих институција.
Зато се и каже: какве институције, такав народ.
Народ кога кроз историју воде Петловићи
То мора да буде – народ Петловића.
Другачије би изгледало да га воде Јовановићи.
Можда и тада то не би био срећан народ,
Али би, сигурно, његова судбина била другачија.
У то смо поуздано уверени ми који смо имали
И Карађорђевиће и Обреновиће.
Па ипак, народ највише личи на своје библиотеке.
Народ пострадалих библиотека је пострадали народ.
Народ неуредних библиотека је неуредан народ.
Народ малих библиотека је мали народ.
Народи се обично мере према књигама
које су написали.
Народи који не знају шта ће са својим књигама,
Не знају ни шта ће са својим људима.
Који народи презиру своје књижевнике,
Њима се фарисеји налазе на чело стола.
Сваки се народ у својој прошлости одсијава.
Народи лажних институција јесу лажни народи.
Свакога чека његова црвоточина.

Ако се различити уметнички домети Дисове и моје песме оставе по страни, а пажња се обрати само на њихов садржај, онда се добијају овакви резултати.

а. Дис сликовито у својој песми приказује елементе стања у каквом се наш народ данас налази. У његовој песми могу се уочити три временске димензије. Подразумева се да у прошлости стање није било какво је у песми приказано, односно какво је приказано у времену садашњем. Али, стихови указују и на време будуће, које ће бити време великог пожара, јарке светлости и (страшног) суда. Песник упозорава: *Ал кад пожар обухвати на све стране, Куда ћемо од светлости и од суда!* Он не каже, али читалац треба то да прими као опомену: покајте се, исправите се, будите спремни.

б. За разлику од Дисове, моја песма не приказује слике стања народа него процес обликовања народа. И моја песма садржи, такође три временске димензије, мада оне нису одељене. Она је посвећена проблему како се неки народ обликује, тј. како добија главне карактеристике. Тема песме јесте однос институције – народ. Народ ствара институције које су му потребне, али је и сам производ таквих институција. Појам институције је представљен помоћу више именица: влада, угледници, књижевници, библиотеке, фарисеји итд. *Какве институције – такав народ!*

в. Разлике између две наведене песме је и у природи њиховог саопштавања. Иза исказа Дисове песме стоји уметник, неко ко се највише афирмисао као песник. И то од оне врсте песника која поезију види као мишљење у сликама (Потребња). Иза моје песме стоји неко ко ће се највише исказати као научник, који и стихове користи да би саопштио идеје. Наведена песма највише кореспондира са мојим рефератом *Националне институције – најслабија тачка српског народа* који је писан за Други конгрес српских интелектуалаца (Београд, 1994).

г. Две песме могу да се читају самостално. Овде изложена анализа показује да оне могу да се читају и повезано. Тада би се показало да постоји рационално објашњива веза два виђења изражена у тим два песама.

Дисова песма говори о *стању* у које смо после оног преврата дошли. Моја песма могла би да послужи и да се укаже на *процесе* који су до тог стања довели. По мојој песми испада да се до овог стања дошло преко оних институција које је народ створио, и које су, касније, утицале и на само стварање народа.

д. Ни у једној од песама нема објашњења како се дошло у неповољно стање нити ко управља процесом обликовања народа односно институција. Изостало је указивање на важну компоненту тоталитарног друштва, на силу великог механизма који се инсталира после великог историјског преврата. То је деловање тајних апарата моћи којима се на високо дижу сутерени и од пандура праве великаши. Моје анализе, објављене у низу књига, показују да су српске националне институције у титовско време имале незваничног газду, односно стављене у службу туђих интереса.

Следи закључак: Срби морају да учине напор и да се ослободе зависности у коју су упали. То треба да учине ради опстанка и ради нормалног живота свог подмлатка. На питање: да ли има основе да верују у успех, мој одговор је да има. Главна промена треба да се одигра у сфери филологије. Све ће зависити од воље снага које се боре за освајање власти у земљи. Једне резултате ћемо добити ако властодршци следе хрватски филолошки програм (што нам се већ десило у периоду југословенства и касније). Друге резултате ће добити ако следе програм обнове српске филолошке традиције.

ОЦЕУБИСТВО И ОЧИЊИ ГРЕХ

Период југословенства је један од најтрагичнијих у српској историји. У том периоду је из свести српских елита одстрањена свест и о српској идеји југословенства, и о србистици и о српском националном програму. Али је одстрањена и свест о значењу дела неких од најзначајнијих људи у историји нашег народа. То је био разлог да, на предавању у Чачку, споменем Светог Саву, али и Доситеја и Вука, чији се гробови налазе на улазу у Саборну цркву у Београду. Подсетио сам и на Змајеву песму *Светли гробови* која се завршава стиховима: *Ти гробови нису раке / већ колевке нових снага!* На несрећу српског народа, официјелна српска елита, она коју су елитом направили туђински комесари, нису заборавили на Доситеја и Вука, али та имена они користе ради личне промоције не поштујући основни смисао њиховог дела. Са Доситејем и Вуком на улазу у светосавску цркву, и Светим Савом као изразом православља српског стила, Срби су народ који има стубове и има оријентире. То сви понављају али се не владају у складу са њиховим идејама, у овом случају онима које се тичу идрнтитета и интегритета српског народа. Култура је умети комуницирати са прецима. А то значи поштовати и њихово становиште као становиште прошлости али живо у садашњости. На жалост, такво понашање супротно је владајућем понашању данас, које је засновано на изопаченом туђинском тумачењу српства и српске културе.

Као аутор драме у стиховима *Тебанци* верујем да на природу и обим српских несрећа треба гледати и са митског аспекта. Несреће које су задесиле Тебу и Тебанце, по миту, али и по мојој драми, потичу од почињеног греха оцеубиства. За Светог Саву се одувек говори као о оцу српског народа, а слични изрази се употребљавају и уз име Доситеја, а посебно уз име Вука Караџића. На жалост, у односу према овим великанима у југословен-

ском периоду нису испоштовани њихови основни ставови о идентитету српског народа и језика. Комесари су учинили да и Доситеј и Вук буду стављени у функцију остваривања хрватске идеје југословенства, а у Титовом периоду исти комесари су учинили да се обесвети и Свети Сава и да се од светитеља сведе на учитеља и просветитеља у рационалистичком смислу. Митским језиком речено, десило се да се тако почини један од најтежих грехова: грех оцеубиства. Грехове треба окајати, а грешке исправљати. Треба да се вратимо вредностима на којима смо градили самопоштовање и изазивали поштовање код других. Оријетире треба следити доследно и истински. Само неколико дана пошто сам одржао оно предавање у Чачку видео сам на телевизији Војводине да је на свечаности у Матици српској награда за неговање српске језичке културе додељена академику Ивану Клајну. Приказан је и изглед документа којим му се награда додељује: на дипломи стоје јасно препознатљиви ликови Светог Саве, Доситеја и Вука. Матица је и овога пута направила грешку.

За мене није спорно што се академик Клајн бави правописним проблемима српског језика. Главним местом које има у Матици српској и Српској академији наука и уметности он би требало да је настављач српске филолошке традиције и гарант да се спроводи језичка политика у складу са становиштем и делом она три лика са дипломе коју му је доделила Матица српска. На жалост, тако се нешто у овом случају не може тврдити. Право је академика Клајна да јавно заступа своја мишљења о српском језику. Али је невоља у томе што то мишљење одступа од ставова које би требало да имају поменуте националне институције. Академик Клајн заступа мишљење да се српски језик може звати и хрватски и бошњачки што ниједан од тројице поменутих српских велика није мислио и не би одобрио. Клајн је саопштио у једном интервјуу НИН-у 5. маја 2007. године: „Саветовао бих политичарима да јединствено прихвате Б/Х/С (бошњачко/хрватско/српски) са три назива“. Значење овог геста је сасвим јасно: српском језику се укида његов српски идентитет. Чист је цини-

зам додељивати лингвисти Клајну диплому са Савиним, Вуковим и Доситејевим ликом.

Природно је што је у Србији основана Вукова задужбина и природно је што се додељују Вукове награде. Није природно што се у Србији не спроводи политика у духу Вукових схватања. А да се не спроводи то се може видети по томе што се варијанта језика којом је баш Вук писао, источнохерцеговачки ијекавски, дакле српски језик, и у Србији, а не само у Хрватској и у Босни и Херцеговини, данас назива бошњачки или хрватски. То изигравање лажне представе о српском језику плаћа се веома скупо, не само губљењем живота него и завичаја дела српског народа, онога у Хрватској и у Босни и Херцеговини.

Као писац поменуте драме *Тебанци* не могу да сву кривицу за несреће које деценијама прате српски народ оптужујем само спољне непријатеље. У нашем народу, пред нашим очима, у центру Београда, врши се вукоубиство и оцеубиство; сахрањује се, изиграва, извитоперава наша најбоља традиција. Мит каже: такав грех се не прашта. Наша деца испаштају због грехова очева, људи на одговорним местима.

ПРИЧА О ЗАВЕСАМА

У политиколошкој литератури има веома добрих осветљења моћи медија у савременом свету. У књизи Љубише Деспотовића *Српска геополитичка парадигма* (2012), на пример, постоји и један веома информативан и садржајан текст о том питању. И у другим књигама о истој теми често ћемо срести израз *медиократија*. Одељак који следи тиче се и тога питања, тј. владања помоћу и посредством медија. Али се текст који следи овим питањем бави на знатно другачији начин. Чак и употребљава другачију терминологију.

Кад се каже завеса мисли се на платно које прекрива прозор. Функција је овог платна да направи извесну границу између унутрашњег и спољашњег простора. Завеса може да буде и прозирна, али може да буде и непрозирна. Она је додатак прозору.

У сличном смислу мисли се и на позоришну завесу. И она чини преграду између сцене и гледалишта. Тек кад се завеса дигне, или раскрили, гледаоци могу да виде сцену.

Стакло на прозору, такође, може да буде и прозирно и непрозирно. Прозирно стакло само је физичка преграда између спољашњег и унутрашњег простора. Мање прозирна стакла, па и она сасвим непрозирна, исто тако имају конкретну функцију.

Постоји и једно значајно поређење са завесом које долази из области филозофије. Едмунд Хусерл, главни представник феноменологије, објашњава како се, путем феноменолошког метода, допире до суштина ствари. На том путу човек се сусреће са многим тешкоћама, па и са проблемом савладавања језика. Хусерл је показивао како и сам језик може да буде завеса између субјекта који сазнаје и суштине до које треба да допре. Отуда и потиче његов чувени став: Натраг ка самим стварима!

Мени је то откриће блиско и сасвим опипљиво. Доживео сам га на сасвим конкретан начин, кроз бављење разним писцима, рецимо кроз бављење Настасијевићем и Андрићем. И један и други пишу српским језиком. Али је Андрићев језик је посве прозиран, а Настасијевићев већ није такав. Иза Андрићевих приповедака и романа јасно видите приказану стварност. Иза Настасијевићевих приповедака тек наслућујете стварност која се приказује.

Још опипљивије завесе су филозофски светови и текстови разних аутора. Филозофије се граде на посебним појмовима, системима појмова, појмовним апаратима. Да би се нека филозофија разумела, мора се ући у њен појмовни систем. А управо тај систем их одваја од других филозофских система. Није исто читати Хајдегера и Лукача. Појмовни системи које они изграђују могу се схватити као завесе. Ове завесе утичу да се људска стварност различито види.

Сличне завесе стварају и разне политичке доктрине. И о томе могу да сведочим из властитог искуства. Као неко ко је израстао из послератних школа Титовог периода, био сам (као и други) одгајен за интелектуални живот примерен тадашњим приликама. Десило ми се да се, као млад човек, почнем да дружим са Сретеном Марићем, човеком који је више од мене био старији 32 године. Преко Марића сам могао много да сазнам и о животу у Србији пре Првог светског рата, о Југославији између два светска рата, о ратним годинама у окупираном Београду, о његовом животу у Француској пре и после Другог светског рата. Током бескрајно дугих разговора са овим пријатељем, нарочито 60-тих година прошлог века, једна завеса се пред мојим очима кидала. Осећао сам се као да ми у самом мозгу пуцају неки капилари. Отварао се свет другачијих сазнања.

Са животним искуством које сам стицао, и пластично могу да примим појмове као што су димна завеса, гвоздена завеса, појмовна завеса, идеолошка завеса. Сећам се разних прилика како се пред мојим очима слика света мењала. Тачно могу, на пример, да се сетим како сам гледао на период Титове владавине пре сазнања о Голом отоку или, рецимо, о стварним разлозима

сукоба са Информбироом. Сећам се и времена кад се није говорило о Стаљиновим чисткама и кад се о томе почело много говорити. А као посебан шок доживео сам сусрет са књигом *Совјетски термидор* Живојина Павловића из 1940; потресла су ме сазнања и о судбини овог аутора. Подсећам како је тек пре неколико деценија, чини ми се први пут у *Новим прилозима за биографију друга Тита* Владимира Дедијера (1982) шира публика могла да понешто сазна о мартовским преговорима партизана и Немаца 1943. године, а нешто касније и о масовним партизанским стрељањима заробљеника у Бљабургу.

Могу, такође, и да се сетим како сам тек деведесетих година имао у рукама сабрана дела Владике Николаја и Јустина Поповића. Признајем, да нисам ни могао да слутим колико велике писце у њима имамо. Са одгртањем завеса које су прекривале дело ових великана и светитеља, моја предства о српској књижевности (за коју сам као стручњак стекао највише квалификације) битно се променила.

Као неко ко се бави методологијом, по природи оријентације морам да знам и за функцију коју може да има оно што овде фигуративно зовем завесама. Испада да су завесе нешто битно што стоји између субјекта и објекта, између човека и стварности. Завесама се и откривају и прикривају истине, регулише се духовни и научни живот; овом амбалажом се облажу и лажи и истине.

Са разумевањем се односим према људима који се ангажују да се истине открију. Са доста зазирања се односим према слепом поверењу у једностране истине. Такве резерве образлажем сазнањем о предности које нуди метакритичко становиште. Јер се, са овог, метакритичког, становишта мора имати увид и у разна појединачна становишта. Оно омогућује и да се у пуном смислу примени метод кореспонденције међу чињеницама, кога, иначе стално примењујем. Овај метод је примерен амбицији да се не игноришу различита становишта али и да се све битне чињенице са којима долазимо у додир доведу у међусобну везу.

ПОРИЦАЊЕ И САМОПОРИЦАЊЕ

На књигу Мила Ломпара *Дух самопорицања*, која се појавила 2012. године, одмах добила позитивне оцене, и доживела три издања, може се гледати и као на напор једног српског интелектуалца да се разгрну неке од оних завеса које помињем и да се садашња српска ситуација сагледа дубље и потпуније. Овај покушај је, на пример, топло поздравио академик Коста Чавишки у септембарском броју (2012) Летописа Матице српске. Први и други пасус његовог приказа почиње овим реченицама:

Књига *Дух самопорицања* Мила Ломпара представља камен међаш у нашој култури и културној политици током скоро седамдесет година. (...)

Кључни Ломпаров појам у овој књизи јесте самопорицање, под којим он пре свега подразумева одрицање и порицање властитог националног идентитета да би се постало и било нешто друго од онога што човек изворно јесте. (511)

У истом броју Летописа слична виђења у својим текстовима о истој књизи износе и Радивоје Микић и Драган Хамовић. Сва тројица угледних аутора су, рекло би се, сагласни у ставу, који нешто парафразирају, гласи: Срби су сами криви за своју судбину зато што се у њих уселио дух самопорицања. Последњи је тренутак да се прену и да почну да се изјашњавају и осећају као самосвестан народ, онако како то чине други народи.

Оваквом односу према поменутој књизи не бих могао да се придружим зато што мој начин мишљења почива на другим основама. Разлике почињу већ од оне кључне речи: самопорицање.

Порицање и самопорицање су два међусобно повезана израза: други је само изведеница од првог. Природно је претпоставити да постоје стања када се ови изрази употребљавају тачно, али и кад се употребљавају произвољно. Ограничити се на размишљање само у духу једног израза значи деконкретизовати истину.

На 490. страници своје књиге трећег издања (од 650 страна) господин Ломпар цитира мишљење емисије Пешчаника (никад нисам пратио ове емисије) да је књига *Дух самопорицања* у ствари плагијат моје књиге *Идеје југословенства и српска мисао* (2007). На овој и на неколико следећих страница господин Ломпар, с разлосима, пориче ову чињеницу. Пошто се његова књига бави темама посве сличним темама којима се бави не само ова моја књига, већ и низ других, користим прилику да укажем на сличности и разлике у нашим гледањима. Најпре да нешто кажем о ставовима који имају извесне сличности.

А. Сличности Ломпарових и мојих ставова

Сличности видим у негативном односу које имамо господин Ломпар и ја према титоизму и југословенству. Неке сличности постоје такође и у подударности наших ставова о томе да је дубровачка књижевност део српске књижевности.

1. Изразито негативан став о титоизму и о титоистичком периоду данас има највећи део српског народа, поготово интелектуалци, а не само господин Ломпар и ја. Па ипак, свој негативан однос према овој појави градим на раличитим основама. У мојој књизи *Титаник* (2012) посебно се инсистира на тези да је Тито, користећи механизме свог положаја, у ствари, деловао као реализатор хрватског филолошког програма, који је почео да се гради већ од појаве Илирског покрета (1835). Критичка основа мог негативног односа према Титу почива, пре свега, на мом јавно испољеном негативном односу према овој филолошкој оријентацији. О томе посебно говори мој текст који се зове *Научни*

порузи хрватске филологије (објављен је у књизи *Српско питање и србистика*, 2007).

2. Мој негативан однос према титоизму посебно се гради на чињеници да је, заједно са бродоломом Титаника, неславно завршила и Титова, или друга, Југославија, која је била израз хрватског филолошког програма. Са бродоломом Титаника пропала је, у ствари, и идеја југословенства. Али не и свака идеја која се бавила Јужним Словенима. О томе изричито говори и први текст у оној мојој књизи коју господин Ломпар помиње, а који носи наслов *Две идеје југословенства: српска и хрватска*. Постаје све јасније да је пораз доживела хрватска идеја. Српска идеја није могла доживети пораз јер она није била ни отелотворена. После бродолома Титаника остаје нам могућност да се враћамо оној непораженој и здравој идеји. И да на њој покушамо да успоставимо трајне и добре односе међу словенским народима на Балкану.

3. Тачно је да господин Ломпар и ја имамо у основи исти став: да је дубровачка књижевност део српске књижевности. Али, иза ових ставова постоје различити аргументи. Господин Ломпар ову тезу заступа углавном са ослонцем на књигу Павла Поповића *Преглед српске књижевности* у којој је дубровачка књижевност, у једном од три њена дела, представљена као део српске књижевности. Ова књига објављена је 1909. Њено друго поправљено издање појавило се 1912. Али се текст у многим каснијим издањима није мењао.

Мој став о овом питању, па и о Павлу Поповићу, почива на мојим обимним истраживањима која су имала за сврху утврђивање идентитета и интегритета српске књижевности. Овај подухват је везан за две едиције које сам још 1993-4. припремио за штампу. Једна од ових едиција се зове *Историје српске књижевности*, а друга *Антологија српске поезије* у осам књига. Спречено је да се ове едиције појаве (изузев две књиге песничке антологије).

Став о томе да је дубровачка књижевност део српске књижевности нисам, дакле, градио на увиду у једну књигу, у књигу Павла Поповића (мада сам о овом аутору писао још 1993), него на изучавањима свих историја и историјских прегледа српске књижевности које је требало да представи едиција од десет томова. Резултат ових изучавања садржан је у текстовима које окупља моја књига *Систем српске књижевности*, у којој су објављени предговори књигама оних необјављених едиција, укупно 21 предговор.

Нема знакова да професор Ломпар уопште зна за ову књигу која је доживела два издања: прво у Приштини 1996, друго у Београду 2000. Ова књига је намењена пре свега научној јавности. Она је, по природи, таква да за њу не мора да зна шира публика. Али за њу треба да знају професори који предају историју српске књижевности. Јер је (за сада) једина која за предмет изучавања има саме *историје српске књижевности*. Књига Павла Поповића само је једна од тих историја. У свим овим књигама дубровачка књижевност је третирана као део српске књижевности. Студентима из Титовог периода било је омогућено да знају само за једну од тих књига, Скерлићеву *Историју нове српске књижевности* (где дубровачка, по природи, не спада јер не чини нову него српску књижевност средњег доба).

Мада нисам специјалиста за дубровачку књижевност, ипак, има разлога да се сматра да се третман те књижевности у Срба последњих година променио захваљујући добрим делом и мојим учинцима. То се може илустровати овим примерима. У првим издањима *Историје српске књижевности* Јована Деретића (како велике, тако и скраћене) није била уврштена дубровачка књижевност али јесте у последњим. Та промена се највише може објаснити мојом полемиком са професором Деретићем. Мој полемички текст објављен у часопису *Србистика/Serbica* (број 2-3, 1998) прештампан је у мојој књизи *Српски филолошки програм* (2000). Да је дубровачка део српске књижевности то је јасно показано и у књизи *Систем српске књижевности*. Али се то види и из *Антологије српске поезије* у осам књига, у једној од две које сам успео да објавим, а која се зове *Средње доба* (2004).

Тамо дубровачки писци репрезентују ренесансу, а добрим делом и барок. Има знакова да се ова истина све мање игнорише. На промоцији ове књиге у Коларчевој задужбини (2004) ову истину потврдио је и неспорни стручњак за ову област Мирослав Пантић. Под мојим менторством је Татјана Ракић урадила и одбранила добру магистарску тезу о дубровачком писцу из редова Срба католика дум Ивану Стојановићу. На моју иницијативу је 2009. године, а у Београду, о стогодишњици оснивања, обновљен рад Матице српске у Дубровнику, старе српске институције угашене 1914. године. Срећом, има научника који ове чињенице не прикривају. У свим овим активностима не излазим из домена науке. Нема знакова да ове моје учинке има у виду господин Ломпар.

Б. Несагласности Ломпарових и мојих ставова

Много су веће несагласности које постоје између мојих схватања и схватања професора Ломпара о низу других питања. Пошто се ове несагласности тичу схватања за које јавност треба да буде заинтересована, преко њих не треба прећи ћутке. Оне се најбоље могу сагледати увидом у појмове на којима господин Ломпар гради своје виђење српског проблема. Ти појмови су: *српско становиште, поунутрашњивање хрватског става, дух самопорицања, понашање српског „секуларног свештенства“*. Несагласностима око ових појмова посветићу посебне сегменте текста.

Српско становиште

Један од кључних појмова професора Ломпара јесте *српско становиште*. Овај израз он употребљава у вези са изразима *хрватско становиште* и *југословенско становиште*. Сва ова три израза могу се легитимно употребљавати. Али је сигурно боље имати увид и у нека друга становишта. А најбоље је подсетити се феноменологије, и једног од њених кључних појмова, тачке

гlediшта, у којој је тај проблем обрађен и постао општеприхваћив. Тачку гlediшта може да има и сваки народ, свака друштвена група, свака конфесија, свака држава, сваки појединац. Исти појединац, на пример, може да има и различите тачке гlediшта, поготово у различито време.

Само је наизглед јасно за шта се то стварно залаже господин Ломпар кад инсистира на поштовању српског становишта, или неке српске тачке гlediшта. Срби су били, на пример, и Карађорђе Петровић и Милош Обреновић, Дража Михаиловић и Александар Ранковић, Слободан Милошевић и Зоран Ђинђић. Не може им се порећи да су били патриоти, да су се борили за српски интерес. Али се ипак не може казати да су имали исту тачку гlediшта.

Господин Ломпар се у својој књизи потрудио да међу српским становиштима издвоји бар једно посебно. Издвојио је оно које је идентификовао као „грађанско“. Најјасније је и најконкретније то учинио у поглављу *Актуелно подручје власти: српско становиште* које се налази при крају књиге.

Зашто? Зато што је постојала и *грађанска* традиција у политичком заступању српског становишта: Илија Гарашанин, Јован Ристић, Стојан Новаковић, Љубомир Стојановић, Слободан Јовановић, Јован Дучић, Милош Црњански, Милан Кашанин, *Српски културни клуб*. (628)

Став је господина Ломпара да Срби треба да стоје управо на овом српском (грађанском) становишту у решавању српског националног питања. И да у томе погледу не заостају за својим опонентима и ривалима Хрватима. Логика је отприлике оваква: Ви имате Крлежу, ми имамо Црњанског. Ако је Крлежа израз хрватског становишта, најаутентичнији израз српског становишта треба да буде највећи српски писац Милош Црњански. Ако сте ви имали Тита ми смо имали Слободана Јовановића. Итд.

Мада, овом парафразом не могу да пренесем све нијансе значења идеје за коју се Ломпар залаже, надам се да ипак не кривотворим и саму бит тог начина размишљања. Тачка гlediшта која је означена изразима српско становиште, хрватско становиште, југословенско становиште, имају нешто истоветно. А то је

грађанска политичка тачка гледишта. И такво гледиште је легитимно, а поготово је валидно ако је и јасно дефинисано.

Бавећи се већ више од две деценије и сам српским питањем, не сматрам да је и добро било које политичко становиште (па ни „грађанско“) идентификовати са националним становиштем. Оно се ипак своди на истицање једног интереса, политичког интереса једне класе. Кад се тако поступи, чини се легитимним, на пример, овакво понашање: мој интерес против твога; моја реч против твоје. Тим путем силазимо на стазу у којој се треба надгорњавати са представницима неког другог народа, рецимо око предности Крлеже и Црњанског, а унутар српског корпуса око преферирања Црњанског или, рецимо, Тосића.

Супротно од тога, залажем се да се националном питању прилази као научном питању. Тада у решавању овог питања не одлучују интереси, већ правила која важе у области науке и које треба примењивати у случајевима свих народа. Зато се и залажем за обнову научне дисциплине о Србима, србистике, односно *serbice*. Ставови на којима се гради србистика засновани су на ставовима и славистике (*slavice*) и филологије уопште. То значи да се у њима поштује однос опште-посебно-појединачно. Што важи за европску филологију, треба да важи и за посебне националне филологије европских народа, па и народа словенских; што важи за славистику, односно дисциплину о Словенима, то треба да важи и за сваки словенски народ посебно. Дакле, што важи за друге европске и словенске народе, то треба да важи и за Србе.

Кад се ова образложења имају у виду, постаје јасно да се тачке гледишта које заступамо професор Ломпар и ја суштински разликују. Професор Ломпар у принципу заступа *српско* становиште, а ја у принципу заступа *србистичко* становиште. Верујем да се мени не може аргументовано пребацити да не водим рачуна о српском становишту. Једноставно сам један од оних Срба који и такво становиште изражава, као што то чине и други. Али спадам ипак међу Србе који воде рачуна превасходно о томе да се ово становиште темељи на науци а не на осећању националне припадности. Професору Ломпару се, за разлику од

тога, може пребацити да не води рачуна о научном становишту о Србима, тј. о србистичком становишту. У његовој књизи која у трећем издању има равно 650 страна ни један једини пут није поменута србистика као дисциплина.

Свако ко заступа српско становиште не мора да се обазире на србистику, не мора чак ништа о њој да зна. Али постоји одређен број људи који ту дисциплину не смеју да игноришу. То су наставници оних катедара у Србији које су акредитоване да дају дипломе за звање србиста. Господин Ломпар, као професор Филолошког факултета у Београду, са Катедре за српску књижевност, спада међу такве стручњаке. Ова Катедра је акредитована да даје свршеним студентима дипломе са звањем србисте, као што су друге катедре акредитоване да дају дипломе за звање англисте, германисте, оријенталисте итд. Као универзитетски професор, стручњак за методологију, морам да приметим да је овакво понашање одговорних чинилаца у Србији у супротности са владајућим научним системом који важи у области филологије. Како се може бити србиста без србистике? Такве дипломе су *чек без покрића*.

Дух порицања и дух самопорицања

Као што у књизи господина Ломпара србистика није помињана, она није ни експлицитно порицана. Али је порицана имплицитно и то кроз целу књигу. Аутор се у целој својој књизи односио као да виђење са србистичке тачке гледишта не постоји. Најцитиранија у његовом делу *Дух самопорицања* је књига Оливере Милосављевић: *Чињенице и тумачења (Два разговора са Леткином Перовић)*. Испада да је Латинка Перовић главни јунак ове књиге, најрелевантнији аутор о српском питању. Свеједно што је она у Ломпаровој књизи приказивана као оријентир кога се треба клонити.

Да би се схватиле разлике између српског и србистичког становишта, подсетићу на ауторе на које се најчешће позивам кад говорим о србистици. То су: Јозеф Добровски, Јернеј Копитар, Вук Караџић, Павел Шафарик, Стојан Новаковић, Павле

Поповић, Љубомир Стојановић. И ова дисциплина је имала своје опоненте. Главни опонент србистике био је Ватрослав Јагић (иако се све време представљао као Вуков следбеник). Ако господин Ломпар има посебну склоност према књигама-разговорама, могао је да има у виду и две књиге разговора са мнош: књигу Бојана Радића о *Новосадском скупу* (у којој су посебни делови књиге посвећени Бечком договору, Новосадском договору и Новосадском скупу) и о књизи Биљане Живковић *О српском питању* (у којој се ова тема сагледава са равно двадесет тачака гледишта). На жалост, дух порицања (а не дух самопорицања) спречио га је у томе. Испада некако белодано да овај аутор и не сматра да се треба бавити темама мимо оних о којима говори госпођа Перовић. (Никада је у својим текстовима нисам поминуо).

Секуларно свештенство

Кад кажемо свештеници, бар на подручју на којем живимо, тачно се зна на кога мислимо. Мислимо на људе униформно обучене који служе у православним, католичким, муслиманским, јеврејским и другим богомољама а који имају сврху да своју паству образују у духу својих религија. Израз свештеник се у том случају употребљава као „чврст термин“, како је термин не са јасним значењем називао Светозар Петровић.

Господин Ломпар у својој књизи на много места употребљава изразе *секуларно свештенство*, *секуларни свештеници*. Те изразе могли бисмо, сврстати међу „термине индикаторе“, како је ову врсту термина називао Петровић. Јер као изрази преносног значења своје право значење само индицирају. Господин Ломпар израз секуларно свештенство везује за људе који се у спровођењу идеологије и политике односе слично свештеницима у богомољама. Вероватно зато овај израз у његовој књизи редовно има пејоративно значење.

Верујем да би добро било ако би се имала у виду и употреба овог изрази у другачијем, позитивном значењу. Сећам се да сам, током школовања, имао добре професоре из разних стру-

ка: из математике, хемије, физике, биологије, латинског, француског, руског. За такве се обично говорило да су прави свештеници свог позива. Са поштовањем могу да говорим и о неким колегама који су заљубљеници у свој позив, а то значи о неким англистима, германистима, русистима, словакистима, хунгаролозима, психолозима, социолозима, филозофима.

На жалост, тако не можемо да говоримо о србистима. Јер у Србији србистика није институционализована као дисциплина. Верујем да би била срећа кад би се могли организовати скупови србиста, као што се организују скупови полониста, англиста, хунгаролога, албанолога. На таквим скуповима, не би, по природи ствари, морали да учествују само Срби. Јер се, као ни код других струка, не подразумева да србиста обавезно по националности мора да буде Србин, већ да он по националности може да буде Арапин, Енглец, Рус, на исти начин на који и англиста или русиста може да буде Кинез, Рус, Арапин. Управо та могућност показује природу дисциплина које се баве националним филологијама. Од научника који се овим филологијама баве не треба очекивати да бране нечије националне интересе (рецимо да бране неко српско становиште) али се од научника може очекивати да брани достојанство науке, истинитост и приципијелност научних ставова. А кад би тако било, не би се ни могло дешавати ништа од овога што нам се дешава: да не знамо ни који је наш језик, ни која је наша књижевност, ни ко су све Срби. Због непостојања институционализоване науке о Србима дошли смо до тога да некада јасно идентификовани српски језик данас има бар пет назива који његов српски идентитет поричу (хрватски, бошњачки, босански, црногорски, буњевачки, српскохрватски).

Сви знамо да се и наука може злоупотребити као што се може злоупотребити и право. Треба, међутим, да знамо и да се научне истине могу и морају бранити логиком и аргументима науке. То у крајној линији значи да и у овој области оријентир постоје. Главни оријентир је логос науке, а за сваку научну дисциплину њен властити логос. Огрешење о овај логос је крупно и оно по правилу има лоше последице. Српски народ је стравичним невољама платио неозбиљно понашање људи на важним ме-

стима, најпре у научним институцијама. Данас није тешко спорити се са Латинком Перовић. Много је теже бранити интегритет професије и одговорно радити свој посао у своме делокругу рада, посебно у институцијама националног значаја.

Поунутрашњивање

У књизи господина Ломпара се употребљава и један неуобичајени израз: *поунутрашњивање*. Он се односи на случајеве када се у Србији спроводи туђа политика, пре свега политика хрватска. То се дешава када нешто што треба да је Србима спољашње, као што је хрватско становиште, постане унутрашње становиште српске политике. Тада испада да се у Србији и међу Србима спроводи политика која је неприхватљива. За пример такве политике, професор Ломпар има и дежурног кривца: злосрећну Латинку Перовић.

Сматрам да је господин Ломпар, отварајући ову тему, на трагу виђења једног озбиљног проблема. И сам сам често у својим текстовима (додуше другачије) потезао ту тему. И после упознавања са његовим виђењем ове појаве, не сматрам да је професорима српске књижевности дужност да се баве појавама као што је политичка активност госпође Перовић. Није трагично за српски народ када људи из политичког света, поготово кад више нису на значајним функцијама, изражавају ставове који могу да штете интересима српског народа. Штете може да буде и са те стране, али не и са трагичним последицама.

Непроцењива је штета кад туђу политику почну да воде националне институције као што су то Матица српска или Српска академија наука. Исто тако је велика штета кад туђу политику спроводе они који су промовисани као дежурни Срби. Ову своју тврдњу дужан сам да илуструјем примерима.

Године 1994, на пример, у великој сали Матице српске, упозорио сам на пресигнацију књига у Библиотеци Матице српске по којој су дубровачки писци добили ознаку *хл* (хрватска литература). Присутне у тој сали упозорио сам да такав поступак управе Библиотеке не би одобрио нико од значајних људи из

историје Матице чије бисте стоје испред њене зграде (Јован Хацић, Теодор Павловић, Сава Текелија, Платон Атанацковић, Тихомир Остојић, Васа Стајић).

У истом смеру, али у писаном облику, протекла су и друга упозорења. У мојој студији о Матици српској (објављена је у књизи *Српско питање и србистика*, 2007), али и у другим текстовима, јасно се каже да је ова српска национална институција постала продужена рука хрватске филологије. То је она филологија заснована на хрватској идеји југословенства бискупа Штромајера и на идеји сербокroatистике Ватрослава Јагића. Матица српска се, на пример, стално хвали својом традицијом дугом близу двеста година. Ова институција је стварно основана 1826. и све до доласка комуниста на власт 1945. у основи, водила политику у духу српске филолошке традиције. Али је са променом власти у њој те 1945. године Матица српска тек ће од тада постајати инструмент хрватске филологије. У врху ове институције могли су да се нађу само људи који ће отписивати целу дубровачку књижевност или који ће прихватати тезе хрватске филологије о истом језику Срба и Хрвата. Матица је уклонила Титов лик са прочелног зида у својој свечаној сали, али још није променила назив свога *Зборника за језик и књижевност* тако да је он и даље посвећен безименом језику и безименој књижевности, а не српском језику и књижевности. Није ли празно место у називу овог часописа резервисано за б/х/с језик, по господину Клајну.

Слично се десило и у Академији. У мојој студији о Српској академији наука и уметности (из исте књиге) стоји да је ова институција у Титовом периоду постала огранак ЈАЗУ. Не само да она више није била Српска краљевска академија, него ће њена политика у области филологије доћи под патронат Загреба, дакле хрватских националних институција, чије је филолошко утемељење ненаучно.

То су тешке оптужбе које указују на дубину српског пада. Шта горе може да се деси једном народу него да националне институције почну да спроводе туђу политику. То је онај пад који је предодредио бродолом Титаника и исход који смо добили.

О овоме проблему, тј. о „поунутрашњивању хрватске политике“ писао сам у разним текстовима више пута. Посебну пажњу сам у њима посвећивао кобним учинцима Новосадског договора о језику (1954) и едиције *Српска књижевност у сто књига*. Цела једна обимна књига могла би се сачинити само од мојих текстова о овом проблему. Ови текстови имају смисла за оне који су стварно заинтересовани за одговор на питање: где су, када, како и зашто почињене грешке због којих се српски народ нашао у овако трагичном положају. Не видим да је појавом књиге господина Ломпара *Дух самопорицања* дат одговор на иста питања. Да наведем само неколико примера.

Чувени српски лингвиста Александар Белић играо је значајну улогу као грађански интелектуалац и у првој и другој Југославији. Али је Белић био и најзначајнији потписник Новосадског договора (1954) по којем је српски језик преименован у српскохрватски/хрватскосрпски. Моје ангажовање да се обнови србистика усмерено је ка томе да се овај штетни чин поништи.

Борислав Михаиловић Михиз у књизи Мила Ломпара и у приказу Косте Чавошког о њој узима се као светао пример српског интелектуалца, заступника српског становишта. Не спорим да је Михиз био велики српски патриота. Али, на жалост, он је био и иницијатор за стварање едиције *Српска књижевност у сто књига*. Био је и члан уређивачког одбора ове едиције. То је она едиција из које је, без и речи објашњења, изостављена цела дубровачка књижевност, а српска народна књижевност третирана као српскохрватска народна књижевност. И у својим мемоарима *Аутобиографија о другима* Михиз се хвалио овом својом иницијативом. Откуцао сам око 3.000.000 страница за моју *Антологију српске поезије* у осам књига да се ова крива Дрина исправи, да се српској књижевности (на примеру поезије) врате сви њени делови.

Део сам новије историје Матице српске од шездесетих година прошлог века; њен стални члан од 1987. године. Сећам се како је у њој као велики Србин и значајан научник представљан и третиран Божидар Ковачек. Међутим, овај човек са врха старе српске институције, активно се трудио, користећи своје место,

али не и научне аргументе, да преовлада став да је дубровачка књижевност хрватска. У историју српске драме он није укључивао дубровачке писце. Српска драмска књижевност, по њему, почињала је са Емануилом Козачинским и Јоакимом Вујићем. У његовој књизи о Матици српској (2005) побројане су све матице словенских народа које су основане по угледу на Матицу српску. Само није ни поменута Матица српска у Дубровнику. Кад се те чињенице имају у виду испада да је задатак овог човека са врха Матице (који је и умро као њен председник) био у ствари да у самој Матици ради на поунутрашњивању хрватског становишта.

Последњих деценија свог живота Дејан Медаковић је важио као један од највећих живих Срба, а јавно је представљан као највећи живи Србин из Хрватске. Једно време је обављао две највише функције које се могу добити у српском народу: био је председник Вукове задужбине и председник Српске академије наука и уметности. Господин Медаковић није хтео ни да примети да постоји Покрет за обнову србистике, тј. покрет који је програмски настојао да обнови српску филолошку традицију, што значи и традицију Вука Караџића и Српске краљевске академије. Не треба превидети ни чињеницу да је управо господин Медаковић постао главни аутор новосадског Прометеја, издавача чији је ментор др Драшко Ређеп. У Медаковићевој књизи *Дунав, река међународне сарадње*, дат је сажетак и на – „хрватском“ језику. А то је исти наш српски језик писан – латиницом.

Овакве примере и јасно изречену критику на рачун српских институција професор Ломпар гура под тепих. Постоји, међутим, један посебан случај, посредно означен у његовој књизи, на коме се може видети разлика између србистичког и српског становишта. То је догађај оснивања и укидања Катедре за србистику на Филолошком факултету у Београду.

Оснивање и укидање Катедре за србистику

Године 1998. декан Филолошког факултета у Београду постао је проф. др Радмило Маројевић, русиста по струци а је-

дан од најистакнутијих присталица Покрета за обнову србистике. У његово време на овом Факултету основана је Катедра за србистику. Да сам и ја у овом чину имао некаквог удела може да посведочи моје писмо декану Маројевићу које сам објавио у књизи *Српски филолошки програм* (2000).

Оснивање Катедре за србистику у јесен 1998. први је чин ове драме. Господин Ломпар у својој књизи, у поглављу *Одговорност у деведесетим*, посебно пише о збивањима на овом Факултету на странама 563-565. Али и овога пута избегава и да помене сам чин оснивања ове Катедре. Ради то вероватно зато што би у том случају морао да помене израз непоменик: србистика. Тежиште ставља на своје ангажовање да се декан Факултета смени. Наводи и примере због чега је то требало учинити. Један од најдрастичнијих јесте онај када је декан (дакле Радмило Маројевић) забранио улазак на Факултет неким од најистакнутијих београдских професора.

Понешто и ја знам, разуме се са своје стране, о овом догађају. И до мене, у Новом Саду, допирали су гласови да је било и потписа и протеста против разних одлука поменутог декана, па и одлуке да се доскорашњим професорима забрани улаз у ову јавну установу. Верујем да бих се и ја нашао међу онима који против тако нечега протестују. Кад се, међутим, има у виду гужва која је око тог проблема створена, показује се да је случај вероватно инсцениран. Из данашње перспективе се види да је главни циљ тих збивања било укидање Катедре за србистику. Ако је декан био стварно лош, као што је у јавности представљен, требало га је сигурно сменили, али Катедру задржати. Било је током минулих година много прилика да се поново грешка исправи, тј. да се установи Катедра за србистику. Том чину никакав незгодни декан Маројевић више не би сметао. Али то се током 15 година после његове изнуђене оставке није десило. Ни политички ни научни врх Србије није предузео нужне кораке да се ова научна дисциплина, србистика, институционализује у Србији.

Не могу ништа да кажем о поступањима колеге Маројевића као декана. Али сам, као и других хиљаду учесника на Другом конгресу српских интелектуалаца (Београд 1994) био сведок

једног часног геста овог истакнутог русисте. Главни, а необјављени, разлог сазивања поменутог конгреса био је да српски језик треба стандардизовати искључиво на екавском изговору. Идеја о стандардизацији српског језика на екавици подразумевала је да ијекавски изговор треба препустити Хрватима и другима. Ову тезу је линијом поунутрашњивања хрватске политике у српском естаблишменту заговарао најчувенији српски лингвиста Павле Ивић. Та теза је на овом Конгресу пропала управо зато што се њој супротставио проф. Маројевић, а затим још неколико учесника Конгреса. У геополитичком смислу, ова интервенција професора Маројевића била је бескрајно важна. Тек на дијалектолошким картама може се видети колико су огромна пространства српског језика овом интервенцијом спасена. О природи и размерама тих догађања писао сам у тексту *Шта се десило на другом конгресу српских интелектуалаца*. Тај текст је објављен најпре у неким публикацијама, али је прештампан и у мојој књизи *Обнова српског националног програма* (2010). Не улазим у питање људских слабости професора Маројевића – ко је без њих?! У два случаја која помињем, међутим, он се понео као лингвиста достојан поштовања. И професор Маројевић није у својим ставовима остао усамљен.

На жалост, не могу да се са сличним поштовањем односим и према гестовима лингвиста и филолога који воде главну реч у главним српским националним институцијама.

Европске вредности и неевропске вредности

Велики простор у Ломпаревој књизи посвећен је ставу *Европа нема алтернативу*. Тај став, однекуд, господин Ломпар везује за доскорашњег председника Србије Бориса Тадића. Колико знам, Тадић је заступао став: *Европска унија нема алтернативу*. То су ипак две потпуно различите тезе. Срби одувек живе у Европи, дакле и пре икаквог помена Европске уније. Као европски народ, они су самим тиме упућени да деле судбину са другим европским народима. Европска унија је скорашња творевина, која је свој негативан и непринципијелан однос према Ср-

бима недвосмислено већ испољила. Делим схватања са многим савременицима који сматрају да у то друштво не би требало улазити по сваку цену. Европу и свој европски идентитет треба да бранимо заједно са другим Европљанима.

Српски језик, српска књижевност, српски народ, део су европског постојања Срба и европских вредности које смо неговали и које треба да негујемо. Србистика као научна дисциплина о Србима јесте и део система европских националних филологија. Браним став да Срби данас не треба да траже никакав нови национални програм, већ да се врате програму који су имали у предјугословенском периоду. А то практично значи да се врате ставовима трију великих српских националних институција: Вуку Караџићу, Матици српској, Српској академији наука (док се она звала Српска краљевска академија). Сви српски порази наступили су оног тренутка када су, стицајем историјских прилика, Срби окренули леђа овим националним програмима и прихватили туђ програм: номинално југословенски, а у суштини хрватски.

У овим историјским процесима у последња два века за Србе је посебно важан однос са Хрватима.

Однос према Хрватима

Хрвати су народ са којим нас је историја помешала савим интензивно тек од Илирског покрета када је са хрватске стране, из геополитичких разлога, уведена у игру реторика братства и јединства. Тој чињеници треба прићи рационално. Према политици хрватских лидера који су форсирали хрватску идеју југословенства, без обзира на реторику, треба се односити као непријатељској политици према Србима као народу. Зато је потребно знати њихову стратегију. Та стратегија се најбоље може сагледати са најбитније тачке. А то је управо она тачка која се Србима упорно онемогућује: тачка гледишта србистике. Ако се на српско-хрватске односе гледа са становишта србистике, онда се стратегија хрватске политике може представити у неколико тачака.

1. Став да Срби и Хрвати имају исти језик, пласиран од идеолога југословенства и сербокроатистике (Штросмајер и Јагић) био је и јесте неприхватљив са европског становишта. Са становишта праксе која важи свуда у Европи, може да буде прихватљив став Вука Караџића да Срби имају свој језик, а Хрвати свој. Књижевни језик, настао на основи народног језика, по европским стандардима, мора да задржи своје име и свој идентитет. Према томе, српски народни језик је био и мора да остане што је био: штокавски. Хрватски народни језик не може да буде истоветан са књижевним језиком који су Хрвати у 19. веку преузели од Срба, ма које вере да су били ти Срби.

2. У истом пакету са овом тезом, пласирана је теза да су Срби и Хрвати један народ по језику, а да се деле по вери. Тако је, на мала врата, пласирана теза да је код нас „вера вододелница нација“. Срби су овом тезом сведени само на православце, а знамо да су сви европски народи у принципу, а и практично, мултиконфесионални. Тако је почео процес у којем су из српског националног корпуса изостављене две велике конфесионалне групе Срба: Срби римокатолици и Срби муслимани. О природи такве политике већ се мора говорити као геноцидној. Куда је таква политика водила показују братоубилачки ратови у Југославији.

3. Стање српских писама може се најбоље сагледати по *Српској писменици* песника и политичара Јована Илића из 1860. године. У њој су представљена два писма: писмо Срба источне цркве (данашња ћирилица) и писмо Срба западне цркве (данашња латиница). Већ следеће 1861. јавља се Винко Пацел са сасвим другачијом и наопаком идејом да су Срби и Хрвати један народ, али да се ипак деле по вери, па су Хрвати католици а Срби православци; Срби су они који пишу ћирилицом, а Хрвати они који пишу латиницом. По последицама се може видети куда је стремила ова Пацелова или Јагићева стратегија.

4. Једна од теза Ватрослава Јагића, кајкавца по језику, који се представљао као следбеник Вука Караџића, била је да Срби и Хрвати имају исти књижевни језик, али да се он ипак дели на два дела тако што је екавица српска, а ијекавица хрватска. Ова теза је практично примењена на Новосадском договору о књижевном језику (1954), који је одржан у Покрајинском комитету Савеза комуниста Војводине у Новом Саду. Декларативно, њиме се утврђује језичко јединство, а практично је трасирана неодржива подела српског језика на српски и хрватски део. Организоване снаге у Србији, које још воде „поунутрашњену“ хрватску политику, могу и данас да нађу много присталица ове идеје.

Кад се стратегија хрватских филолошких и политичких лидера укратко представи, добија се и јасна представа о њеним циљевима. Најкраће представљена, то је ова стратегија:

Срби су само православци, а међу православцима само они који говоре екавицом, па ни тако сви екавци, већ само они који пишу ћирилицом.

Кад се рачуница тако сведе, испадне да таквих Срба има само у Србији, и то додуше не у целој Србији (јер сви делови Србије нису екавски). Али их готово не може бити и у другим деловима бивше Југославије.

Да би се ова стратегија остварила, потребно је било примењивати и одређену тактику. Ова тактика је подразумевала да се учине неколико важних потеза.

1. Требало је, најпре, све српско и хрватско помешати. Форма да се тако нешто постигне била је реторика братства и јединства. По тој реторици, која се примењује већ од Илирског покрета, Срби и Хрвати су поглашавани једним народом, са два имена; народом који говори једним језиком, али језиком који такође има два имена, па се назива хрватским или српским језиком, односно српскохрватским. Ова тактика је примењивана од појаве хрватске идеје југословенства па све до разбијања Југо-

славије. Тактика је прилагођавана потреби да се међу Србима нађу снаге које ће ову идеју подржавати.

2. Упоредо са овом тактиком братства и јединства примењивана је и тактика раздвајања хрватског од српског. Постоје три главне идејне тачке помоћу којих је ову тактику требало спровести:

а. Требало је наметнути став да је вера вододелница нација. По овој тези сви католици који говоре српскохрватским језиком су Хрвати, а сви православци Срби. (Атеисти могу слободно да бирају страну).

б. Мада је српскохрватски језик један и јединствен, унутар њега постоје разлике у стандардизацијама. На основу тога се овај језик може схватити и као два посебна књижевна, односно стандардна језика. Тако се од истог језика, могу направити два.

в. У истом циљу треба раздвојити и два писма којима се пише српскохрватски језик. То се може учинити ако се тврди да је ћирилица српско писмо а латиница хрватско.

Све ове тактичке радње имају сасвим јасан смисао ако се доведу у везу са хрватском стратегијом. Оне имају и геополитичке циљеве и пројекције. Требало је само међу Србима пронаћи људе који су спремни да раде у корист хрватске стратегије, а да верују да тако спасавају српски идентитет, и да чине важне доказе свог национализма и патриотизма.

Праву брану овој пошастима од хрватске стартегије и тактике, могла је да пружи само научна дисциплина о Србима, србистика. На жалост, та дисциплина је из српских институција, па и из свести народа, била одстрањена током југословенског периода. Српски лидери у разним областима нису ни приметили, или им није ни било дато да примете, да се појавио Покрет за обнову србистике. А то значи нису могли ни да примете шта овај Покрет, између осталог, у геополитичком смислу нуди.

Па ипак, нешто важно се десило последњих година. Програм Покрета за обнову србистике прихватила је као свој програм Влада Републике Српске Крајине у изгнаништву. Покрет и ова Влада су заједнички имали три значајне акције. а. Заједнич-

ки су организовали Новосадски скуп (2007) на којем су, практично, реafirмисани сви ставови српске филологије из предјугословенског периода. б. У заједничкој акцији, Покрет и Влада су обновили Матицу српску у Дубровнику на стогодишњицу њеног оснивања (2009) а следеће године и одржали важан скуп о овој институцији. Обновљена институција објавила је фототипски сва издања ове Матице српске у Дубровнику из предјугословенског периода, укупно шеснаест књига; али објавила је и два зборника и више нових књига посвећених овом проблему. Године 2012. ова Влада и Покрет су организовали и симпозијум о Србима муслиманима, први научни скуп о овој теми. Објављен је или зборник радова са овог скупа. То су продори који се не могу игнорисати.

Разуме се да је противничка страна нашла начина да ову сарадњу спречи, већ при крају 2012. године. Учинио је то и овога пута вешто, користећи своје начине и канале. Може да се каже да је та страна добила једну битку али не и рат.

Срби су на прагу да нађу историјски излаз, и у стратешком и у тактичком смислу. То ће се десити оног тренутка када се програми српских институција, на основама србистике, врате у систем европских филологија, одакле су одстрањени током југословенског периода.

ЧЕТВРТИ СТУПАЊ ПОРЕЂЕЊА

Да бих се упустио у борбу за обнову србистике била су потребна и нека посебна знања из разних филолошких дисциплина, али и из семилогије и филозофије. Видљиви резултат те борбе јесу моје књиге које су се непланирано нагомилале. Стекло се, међутим, и доста блискомишљеника чији су резултати достојни уважавања, па су се намножиле и заједничке акције. Са те стране гледано, не би се могло казати да је ова борба била узалудна.

Али, тако изгледа само са једне стране. Власти у Србији, националне институције, медији, показали су да не хају много за учињене напоре да се институционализује србистика. Поштује се неписано правило: Све, све, само не србистика у Србији! Али се показало и да се према мени успоставио неки нови однос. Не само да неће србистику, него неће ни мене као аутора. Чињеница да за мене нема места на официјелној научној и књижевној сцени, није нигде саопштена као нечији став или налог. Али тај став или налог се ипак спроводи. Народна пословица каже: Ако коза лаже, рог не лаже!

У чему је проблем, то треба најпре теоријски разрешити. То, на жалост, није једноставно учинити. Јер проблем који треба решити излази из обима стандардних знања, и туђих и мојих. Па ипак није нерешив. Као методолог по струци, знам да ако нешто није решиво на једном нивоу, решиво је на неком другом. Тај други ниво, кад сам био дечак, у жаргону се звао „виша математика“. Морам зато да употребим нешто као „вишу математику“ да бих могао да одговорим на питање: зашто у Србији ни србистика, ни ја не пролазимо. (Да друге, који такође не пролазе, овом приликом оставимо по страни).

Кључ за решење овог питања, може да буде један виц који знам још од детињства. Он се такође тиче нечег вишег од оног

што знамо; тиче се, у ствари, неке „више граматике“, односно ступњева поређења.

Сећам се када су ме, старији и упућенији, питали: Колико ступњева поређења има српски језик? Знајући одговор, кажем: српски језик има три ступња поређења: позитив, компаратив, суперлатив. Пример: Леп, лепши, најлепши; добар, бољи, најбољи.

Е, није три, него четири, каже мој довитљиви саговорник. Ступњеви су ови: леп, лепши, најлепши. То су три ступња. Четврти је: леп у п. м. Добар, бољи, најбољи. Четврти: добар у п. м. Тужан, тужнији, најтужнији. Тужан у п. м. Моћан, моћнији, најмоћнији. Четврти је: моћан у п. м.

Наводим овај виц да бих могао да објасним третман који имам годинама, пре свега у Новом Саду, и то посебно откако сам почео да се залажем за обнову србистике. Не бих могао да наведем ни један једини доказ да сам у Новом Саду забрањен аутор, ако се језик употребљава по обичној граматичи. А то значи да не могу да докажем ни да сам забрањен, ни да сам забрањенији од других, а поготово не могу да кажем да сам најзабрањенији новосадски аутор. Али то што се не може доказати по обичној граматичи, могуће је доказати изван њеног система. По оној „вишој математици“ ствари другачије изгледају. Испада сасвим јасно да сам забрањен у п. м. А да је и србистика забрањена у п. м., доказ је она књига Мила Ломпара од 650 страна у којој се овај не-забрањени израз не спомиње.

Првих шест мојих књига објављене су у Новом Саду. Последња од њих је објављена 1991. Нема доказа да је неко на објављивање мојих књига у граду у којем живим ставио тачку. Покушавао сам да и после наведене године објављујем књиге у месту свог пребивалишта. Нисам успео. Али то не значи да сам као аутор престао да постојим. На основу мојих објављених библиографија, добићете другачији одговор. Изван Новог Сада објављено преко 20-так мојих књига, углавном обимних. Мимо Новог Сада објављено је и преко десет наслова у оквиру мојих *Избраних дела* у 25 књига. Живим и радим у Новом Саду, али не могу и да објављујем у своме граду. Толико сам овде забра-

њен, да не сме ни да се пита зашто, ни да се зна да сам забрањен.

Најновији пример такве забране четвртог степена јесте један текст посвећен романима о Новом Саду који је објављен у Летопису Матице српске за јануар 2013. Романи са темом о Новом Саду могу се, такорећи, на прсте избројати. Један од њих је мој и мој роман *Нови Сад на ватри* (1989). Овај број Летописа је први који излази под новим уредништвом. Главни уредник Летописа је мој бивши студент, о романима пише универзитетски професор који је, такође, мој бивши студент. Нема никаквог разлога да се онај мој роман не помене у овом тексту. Али у њему нема ни трага да и та књига постоји. Они моји некадашњи студенти ни не знају да не знају! Опрости нам Господе!

Сећам се једног оваквог догађаја. Имам припремљену књигу за штампу, зове се *Српска писма*. Књига има преко 530 страна, од тога су око 400 страна све сами документи. То је најобимнији допринос граматологији код нас. Гледано са стране, то је свакако значајан прилог научном разрешењу једног крупнијег проблема, проблема писама која се користи за писање српским језиком. Практично, цела моја породица ангажована је око настанка књиге. Сви учесници у подухвату поседују нека знања која су за овај подвиг потребна. Медији (телевизија, новине) пуни су текстова о српским писмима. На Новосадском салону књига идем од једног издавача до другог. Једнима нудим непосредно, без околишења, другима нудим околишећи. Најзад схватим: нико не сме да објави ту књигу. Књигу протурам у „иностраниству“, у Бањалуци. Већ идуће године она је објављена, стигла је до Новосадског салона, стигла је до Београдског сајма књига. Књига и постоји, али и не постоји. Друго њено издање се појавило у Београду. Опет се статус њеног постојања није променио. (Строго се поштује онај четврти степен забране). Као човек чије је прво занимање било новинар, знам једно правило новинарске „више математике“: ништа се није десило ако то новине нису забележиле. Према томе, она моја књига, због поштовања четвртог степена поређења, није се десила.

Као човек који је почео да студира филозофију, па се од ове дисциплине никад није отуђио, знам и за једну другу истину, ону на коју указује филозофија. Ова дисциплина веома јасно разликује две егзистенције: потенцијалну и актуелну. Поменута моја књига за сада егзистира само потенцијално. Али, она би могла да егзистира и актуелно. Њена актуелна егзистенција за сада постоји само као могућност. Може се десити да се однос и према и према њој промени. Годинама се, на пример, ћутало о мени као песнику. Па се тај однос променио, тачније показало се да може да се мења. За сада знам шта треба чинити: треба стварати основе за потенцијалну егзистенцију. Актуелна егзистенција ће доћи кад се стекну прилике. О томе ће посведочити сви озбиљни филозофи.

А како се овај скок из потенцијалне егзистенције у актуелну егзистенцију врши, то знам по једном оваквом случају. Пре много година урађен је један интервју са мном за Политику. Али интервју никако не излази. Кад најзад изађе, питам шта се десило? Чекали смо да уредник тај и тај, због одмора, добије замену. Тако је потенцијална егзистенција једног интервјуа замењена актуелном.

Тако је и са србистиком. Она за сада само потенцијално егзистира. Моји блискомишљеници и ја, ангажовани на утемељењу ове дисциплине у обновљеном издању, треба још мало да се стрпимо: док неко у власти, медијима, институцијама, не укине и ону забрану четвртог ступња и не каже: од данас и у Србији може србистика! Некад се такви чиновни одлажу из пукe заборавности, некад из много озбиљнијих разлога.

Знам и за један пут пречицом. Једном сам се госпођи Зорки Станојев, супрузи мог друга Милана Станојева, чувеног графичара и сликара, жалио на третман србистике и србиста у медијима. Видите ли како су се медији раскокодакали о педерима! Медији хоће о педерима, а неће ни да зуцну о србистици! Следила је сугестија (додуше кроз смех): Па што се и ви не прогласите за педере! Јадна моја земљо! Јадни мој народе! И ми који радимо на обнови научне дисциплине о Србима имамо своје црвене линије...

Забране највишег, четвртог, степена чине се по моделу који је Аустрија применила у случају грофа Ђорђа Бранковића (1645-1711) кога није могла да осуди без икакве кривице, али га је 22 године до краја његовог живота држала изолованог, затвореног у Бечу и у Хебу. Данас познаваоци проблема кажу: Ако, написао је *Славеносрпске хронике*, волуминозно и преважно дело. А који степен забране је примењен у случају несудењеног српског деспота Георгија Бранковића Другог може се судити и по томе што то његово дело још није у целини штампано.

Ми са дужим животним искуством, можемо да се подсетимо да је у титоистичком периоду, такође, примењиван овај модел највише забране. Тада смо сви знали оно о чему се јавно није говорило: да је у држави постојала једна снага која је доносила оне највеће забране које се, по правилу, јавно нису коментарисале. То је била УДБ-а, тј. Управа државне безбедности, другим речима југословенска тајна полиција. Сада се о тој снази већ сме говорити. А како и колико, показаше један текст Бошка Обрадовића *Удбашко праунуче*. Тај текст је објављен у његовој књизи *Српска унија. Елементи националне стратегије за 21. век*. Београд, 2012. Шта у том тексту пише показашу тек у трећем делу ове књиге. Кад дође на ред.

ФИЛОЛОГИЈА И ГЕОПОЛИТИКА

ВИЋЕЊЕ ГЛОБАЛНОГ СТАЊА

Постојали су крупни историјски разлози да наш свет све до последње деценије 20. века буде биполаран. Већ од Октобарске револуције, на делу је била борба два политичка система, социјалистичког и капиталистичког, за превласт у планетарним размерама. Ова борба је нарочито постала оштра после Другог светског рата откад се социјалистички свет увећао а социјалистичке снаге у свету толико ојачале да су се приближавале победи.

Биполарни свет после Другог светског рата симболизовала су два војна блока: Источни блок или Варшавски пакт, који је око Совјетског савеза окупљао социјалистичке (тј. комунистичке земље) и Западни блок, који је око Сједињених Америчких Држава и НАТО-пакта, окупљао превасходно земље грађанске демократије Северне Америке и Западне Европе. Симбол тога подељеног света био је Берлински зид који је раздвајао две Немачке, Источну, комунистичку и Западну, капиталистичку. Овај зид, изграђен 1960. у време Хрушчова, представљао је и границу између два дела биполарног света.

Године 1989. дошло је до рушења Берлинског зида. То је био знак пораза социјалистичког блока. Прва последица тога чина јесте да су се две Немачке (Источна и Западна) ујединиле. Затим су следиле и друге последице: дошло је до разбијања Југославије и грађанског рата који је потом уследио, а затим и до „великог праска“ како је називан распад Совјетског савеза. У истом процесу, престала је, на миран начин, да постоји и Чехословачка, а затим се распао и Источни блок, који је био и политички и војни (Варшавски пакт).

Најкрупније последица растурања Источног блока била је нова светска стварност. Уместо до јуче биполарног света, свет је, такође преко ноћи, постао униполаран. На светској или

глобалној сцени, уместо две суперсиле, у једном тренутку нашла се једна једина суперсила, Америка. Њени лидери почели су да намећу идеје о глобализацији света, односно о Новом светском поретку. Израз Нови светски поредак подсећао је на исти израз који је употребљавао Хитлер. Политика глобализације, која се најављивала, подразумевала је и идеју о некој светској влади. А како је таква влада била нелегална (јер легално, као „светска влада“, постоји Савет безбедности у Уједињеним нацијама) јавиле су се претпоставке да је то нека влада која из сенке управља процесима глобализације.

Сведоци смо да је идеја о једнополарном свету, уверљиво примана само нешто преко десетак година. У то време Русија је још била на коленима; Кина је била на маргини; Индијски цин је, такође, био мимо очију светске јавности. Бразил и Јужна Америка били су у сенци.

Негде на размеђу два миленијума почеле су да се дешавају видљиве глобалне промене. Већ првих година новог миленијума почело се говорити о земљама БРИК-а (Бразил, Русија, Индија, Кина). После тога показало се да су се уздигле још неке земље: Малезија и Јужноафричка Република. Са економским и политичким уздизањем ових земаља, постало је депласирано и даље говорити о једнополарном свету. Са сцене је силазила идеја о глобализацији; све је бесмисленије било и помињати неку светску владу. Постајало је, такође, све очигледније да свет у којем живимо није више ни биполаран, ни униполаран; постао је опет у основи мултиполаран: и економски, и војно и политички. Сем тога, цео Запад је последњих година доспео у економску кризу. Западна цивилизација која се такорећи до јуче понашала као господар света, за само неколико година доспела је у ситуацију да се бори како да преживи. Наступило је стање: спасавај се ко може!

Тако измењена ситуација отвара нове шансе српском народу. Али не свакој концепцији тога народа, већ оној изворној, вуковској, која Србе схвата као народ једног језика а три вере: православне, римокатоличке и муслиманске. И као народ који

пише и ћирилицом и латиницом, писмима којима пишу и источи и западни словенски народи.

На жалост, тај програм није лако спровести. У свету у којем живимо много шта се изменило. Измениле су се вредности, а изменило се и само поимање вредности. Остала је, међутим, инерција по којој се треба спремати за сукобе биполарног света. Мада више нема стварних разлога за сукобе Русије и Америке, инерција чини своје: трка у наоружавању се наставља. Ако стварни непријатељ више не постоји, постоји бар виртуелни. За сукоб са тим виртуелним непријатељем треба се ипак што боље припремити.

На жалост, то је стварна стварност света у којем живимо. Ова стварност има и своје геополитичке карактеристике. Њих ћемо најбоље сагледати ако имамо у виду да оне постоје бар на два нивоа: на нивоу идеја и на нивоу њихових појавних облика. До оне дубље стварности, до стварности идеја, може се доспети само теоријским путем.

ТЕОРИЈСКЕ ОСНОВЕ ВИЋЕЊА ГЛОБАЛНОГ СТАЊА

Посвећенији од мене најчешће истичу две геополитичке теорије о основама могућих сукоба које данас треба имати у виду: концепцију Американца Семјуела Хантингтона, аутора књиге *Сукоб цивилизација*, и концепцију Руса Александра Дугина, аутора књиге *Основи геополитике, I, II*. И за једну и за другу од ових концепција карактеристично је одмеравање снага. Американец у својој књизи полази од појма цивилизације, а Рус од појма државе, односно империје. И један и други имају у виду светски простор као целину и поједине његове делове. Њихове концепције прате и илустрације на географским картама. Неке од тих илустрација ћу овде објавити.

Нисам приметио, бар у литератури коју имам у виду, да се сличан значај придаје делу једног српског аутора: студији Милорада Екмецића *Сусрет цивилизација и српски однос према Европи*. Дело нашег аутора, по мојој оцени, нивоом познавања теоријских основа сукоба на терену, а поготово теоријских основа расизма, заслужује да се уврсти у круг најважније литературе о овом проблему.

Примећујем, међутим, да се из садашњих геополитичких разматрања, па и поменутих аутора, обично изоставља једна још старија концепција: она која је проистекла из идеја немачког мислиоца, филолога и филозофа Хердера, са краја 18. века.

Лакше ћемо се упутити у проблеме геополитичког карактера ако имамо у виду све ове четири концепције.

1. ХЕРДЕР И ЈЕЗИЧКО-ЕТНИЧКЕ ЗАЈЕДНИЦЕ

И Хантингтон и Дугин се према свету у којем живимо одnose као биполарном, а литература коју помињу једва да има нешто више од стотину година. Ни један од њих у својим књигама Хердера ни не спомиње.

Јохан Готфрид Хердер (1744-1803) један је од најзначајнијих Немаца свих времена. Био је савременик Канта, Фихтеа, Шелинга. Млађи од њих, Хегел, овом свом непосредном претходнику дугује вероватно највише; дугује му управо оно што је за његов начин мишљења најкарактеристичније: а то је историјска димензија мишљења. Хердер је у својим многоструким бављењима највише трага оставио у филологији. Његов непосредни настављач био је Хумболт, највећи филолог 19. века; чувен по формулацији изреченој у хердеровском духу: да је народни језик „исијавање душе народа“. Ни водећа дисциплина нашег времена, семиологија, не може игнорисати своју везу са овом двојцом филолога. А следбеници филозофске антропологије, једне од најзначајнијих савремених оријентација у немачкој филозофији (Шелер, Гелен, Плеснер) виде, такође, свог родоначелника у Хердеру.

Идеја о језичко-етничким заједницама

Оно због чега је Хердер посебно значајан за геополитику јесте обраћање пажње на народне језике. Пре Хердера доминантни језик Западне Европе, и држава и култура, био је исти што и језик западне цркве, то јест латински. О томе најбоље сведочи једна књига од капиталног значаја, Ернста Курцијуса, *Европска књижевност и латинско средњевековље* (1947). Национални језици тек су имали да се пробију, да буду признати као језици културе. А како је то текло, најбоље показује учинак Дантеа, Петрарке и Бокача који су у историји познати и по томе што своја најважнија дела нису објавили на латинском, већ на италијанском језику.

Народни језици постојали су практично одувек, дакле и пре него што је на њихов значај Хердер обратио пажњу. Народи су се и пре 18. века идентификовали и разликовали по језицима које су створили и које говоре. Реч језици, из старих словенских текстова, на пример, данас се обично преводи изразом народи. Тако је, у основи, било и код западноевропских народа. Упркос томе, свест о језичко-етничком идентитету нација није била опште својство европског човека.

Требало је нешто битно да се деси да се ситуација промени. Ова велика промена може се најбоље видети у појави Хердеревог антологије која је позната под популарним називом *Гласови народа у песмама* (1778-9). У тој антологији су се нашле 182 песме. Само је четрдесет било немачких; друге су припадале другим народима. (Међу њима и четири српске). Историјска промена је била у томе што су национални језици разних народа у основи добили исти третман. А то значи да у Европи нису, као до тада, истицани превасходно класични језици, или само језици неких од великих европских народа, већ су сви народни језици третирани као потребни и важни. Језици су били репрезентанти разних народа који су насељавали Европу.

На основу Хердерових идеја са краја 18. века, и ставова његових блискомишљеника из доба романтизма, много шта се променило. Од тада почиње да се негује свест да у Европи и свету постоји мноштво националних језика, и да сваки од њих има особености вредне изучавања. Један од главних резултата тога открића јесте веза народа и језика, односно етноса и језика. Језичке заједнице су и дотле постојале. Али од тада оне почињу интензивно и свесно да се примећују и да се идентификују као народне заједнице. Примећује се да у такве заједнице улази популација разних вероисповести. Самим тиме, језичко-етничка заједница добија примат над верском заједницом у одређивању народног идентитета. Примећује се, такође, да се исте језичке популације простиру и у разним државама. Језичко-етничка заједница све се јасније третира као народна заједница. Као што је прављена разлика између народних језика, тако се морала правити и разлика између језичко-етничких заједница. Такође, морала

се правити и разлика између свог и туђег језика, између матерњег језика и језика комуникације.

Овакав однос према народним језицима имао је крупне последице по геополитичку ситуацију у Европи. Народни језици су почели да се третирају као главно средство и израз националне културе. Ово средство било је основа али и подстрек за снажније интеграције језичко-етничких заједница. Какве су последице Хердерове идеје имале види се најпре на примеру Немача. На почетку 19. века на простору данашње Немачке било је 38 краљевина, кнежевина и слободних градова у којима је народни језик био немачки. Немачка држава, која је настала под Бизмарком 70-тих година 19. века, била је резултат процеса уједињавања једне природне језичке, културне и етничке заједнице која говори истим језиком, језиком немачким. Ова заједница обједињена је карактеристикама државне заједнице. Нешто слично се десило и код Италијана. И Италијани су све до 19. века живели у разним државама. Италијанско уједињење у 19. веку под Гарибалдијем било је једна од последица превласти идеја које су биле засноване на хердеровским основама.

Идеје, чији је главни експонент био Хердер, посебно су значајне по последицама које су имале за веома распрострањену популацију која је говорила словенским језиком разних наречја. Ова популација је тек требало да стекне свест о свом заједништву, али и о разликама које постоје унутар те заједнице. Крајем 18. и почетком 19. века постојала је само једна словенска држава, Русија. А Русија је, у ствари, била империја, која је поред руског обухватала и многе друге мање народе, или друге језичко-етничке заједнице. У 19. веку дошло је до јасног поимања да на простору од Тихог океана до Балтичког и Јадранског мора постоји једна велика словенска језичко-етничка заједница која је, у ствари, заједница више блиских словенских језика и народа. У 19. веку дошло је до формирања још три словенске државе: Србије и Црне Горе (обе српске) и Бугарске. После Првог светског рата формирано је још неколико словенских држава: Краљевина Срба, Хрвата и Словенаца, Чехословачка и Пољска. А шта се де-

сило при крају 20. века, то је посебна прича. Та прича већ више нема непосредне везе са Хердеровим идејама.

Кад се ови процеси имају у виду, не може се порећи веза између афирмације народних језика и култура и формирања националних држава. Супротно од тога, мора се признати да се Хердереове идеје налазе у основи геополитичке стварности Европе и доброг дела света у којем данас живимо. Ове идеје су се више-струко историјски потврдиле. Без увида у природу тих идеја тешко ћемо моћи да се снађемо у геополитичкој стварности Европе и света. А тешко ћемо моћи да разумевамо и природу наднационалних пројеката као што су Хантингтонов и Дугинов. Оба ова пројекта прилазе нашем свету као да је одувек био биполаран, а не да је такво поимање производ тек двадесетог века.

Природност језичко-етничких заједница

Друга књига Дугинових *Основа геополитике* има наслов *Просторно мислити*. Само наизглед ова основна преокупација геополитике нема везе са филологијом. Филолошки мислити подразумева да се мисли и просторно. Још тачније: да се имају у виду и простор и време, односно да се има у виду и хронотоп (Бахтинов израз). Класични грчки језик је, на пример, настао на одређеном простору и у одређено време. Он је и током историје функционисао такође на одређеном простору у одређено време. Тако је било и са латинским језиком. И његов настанак и функционисање можемо да осветлимо уз помоћ хронотопа. А како мислимо да треба чинити са класичним језицима, слично је и са националним језицима појединих европских народа; рецимо енглеским, шпанским, француским. Иако сваки језик има своју историју и своје простирање, принципи на основу којих им прилазимо треба да буду у основи исти. Са истих принципјелних основа можемо да говоримо и о ваневропским језицима: кинеском, јапанском, хинду, иранском итд. Идеје о природним својствима народних језика везане су, дакле, за настајање геополитичке стварности. То нам је углавном добро познато и кад је западни део света у питању. Можемо да кажемо да су се Хердеро-

ве идеје у пракси потврдиле зато што су имале добру основу. Оне се не морају односити само на европске народе; могу се односити на цео свет. А та основа се ни данас не може игнорисати уиме пројеката о могућем сукобу у биполарном свету. Добра основа хердеровских идеја у томе је што се заснивају на природности и универзалности.

По Хердеровом схватању, које су и други прихватили, језичко-етничке заједнице су природне заједнице. На основу чињенице, на пример, да постоји једна заједница људи која говори једним језиком, рецимо немачким, иде се корак даље па се стиче свест да ова заједница, у ствари, чини немачки народ. На истим основама узима се као природно да постоје и други народи. На овој општеприхватљивој природности постојања различитих језика заснива се и став о природности постојања разних европских народа: италијанског, мађарског, пољског, чешког, руског, српског, хрватског, словеначког. Овакав начин размишљања има другачије последице од начина на који су се државе стварале у претходним временима. У средњем веку, на пример, државе су обично грађене на принципу наследства, или на способностима владара да освајају нове просторе. Државе које се стварају од 18. века полазе у основи од природе постојања језичко-етничких заједница. Право на постојање националне државе се истиче као природно право, а не право моћи. Све ређе се истиче разлог: деда ми је на мачу добио!

Везу између језичко-етничких заједница и националних држава најбоље ћемо уочити ако имамо у виду две врсте карата: карте језичко-дијалектолошке природе и карте политичке природе. Те две врсте карата имају неке сличности и неке разлике. Тамо где се, на пример, говори пољским језиком или мађарским језиком, требало би очекивати пољску или мађарску државу. Створити националну државу на природним основама значи створити је на просторима језичко-етничке заједнице. На картама политичке природе приметитиће се знатна одступања од слике коју пружају језичке карте. Природно би било да се та одступања тичу граничних простора, тамо где се језичко-етничке заједнице сустичу, мешају или преплићу, а не у деловима где просто-

ри по природи припадају одређеној језичко-етничкој заједници. Ова одступања се могу објаснити настојањима појединих језичко-етничких заједница да обухвате максимални простор. Пошто ова одступања имају везе са простирањем националних држава, добро ће нам доћи јасно разликовање између епитета природна и велика држава. Израз природна национална држава требало би да се у основи поклапа са изразом природна језичко-етничка заједница.

У време формирања националних држава, често је коришћен изаз *велика*: Велика Немачка, Велика Италија, Велика Мађарска, Велика Србија итд. Ови називи су поклапали или се нису поклапали са оним што би се могло назвати: природна национална држава у њеним оптималним оквирима. Такве државе су у 19. веку грађене. Може да се каже да је Гарибалдијева Италија обухватила готово сав италијански језичко-етнички простор. Али већ у случају Немачке то није био случај. Изван Велике Немачке остале су и цела Аустрија и делови Швајцарске где се говори немачким језиком. Али и у овим земљама очуван је идентитет немачког језика и остао је јасан простор његовог простирања. У случајевима других националних држава постигнуто је у основи то исто, уз мања или већа одступања.

Стварање националних идеологија и националних држава нарочито током 19. и прве половине 20. века сасвим сигурно није прошло без историјских потреса. У основи тих процеса било је настојање да се деси оно што је одговарало природи националне државе. На простору данашње Немачке и Италије то су били процеси за национално уједињење. На посторима Србије, Грчке, Румуније и Бугарске, на пример, то су били ратови за национално ослобођење од турске власти. Њихов основни смисао је да се елиминише оно што је неприродно, а да се оствари оно што је природно. Негде су ти потреси имали национално-ослободилачки карактер, а негде су били покрети за национално уједињење.

ХердEROVA концепција дубоко је повезана са романтизмом. Сам романтизам је имао две битне а међусобно повезане карактеристике: национализам и космополитизам. Национали-

зам је тада био тумачен као израз потребе за афирмацијом националне културе, а космополитизам за познавањем и уважавањем других националних култура. Међу највећим националистима и космополитама у српској култури можемо да истакнемо двојицу великана: Вука Караџића и Лазу Костића. Они су настојали да се афирмише култура народа којем су припадали. Али и показали отвореност према другим културама. На основама овако повезаних идеја национализма и космополитизма, није било места за дубље сукобе међу народима, већ за сарадњу и упознавање.

Спорови су се могли решавати унутар самих језичко-етничких заједница или у њиховим граничним подручјима. Најмање би се могло рећи да је ова концепција водила ка ратовима планетарних размера (тзв. светским ратовима). И то је један од главних разлога што ову концепцију никако не треба искључивати из глобалних размишљања геополитичке природе.

2. ЕКМЕЦИЋ: ТЕОРИЈСКЕ ОСНОВЕ СУКОБА

Студија академика Милорада Екмеџића *Сустрет цивилизација и српски однос према Европи* објављена је у броју Летописа Матице српске за фебруар-март 1996. године. Следеће године појавила се у виду књижице у издању Фонда „Томе Максимовић“. Ова студија, по начину на који је грађена, посве је различита од тада уобичајених публицистичких реаговања на сам чин разбијања Југославије. За њу је карактеристично настојање да се средствима и методама историјске науке уђе у порекло и историјске корене актуелних збивања.

Тачка гледишта са које аутор посматра и прошла и актуелна збивања ослања се на идеју на којој су изграђене Уједињене нације 1945. године на крају Другог светског рата, после победе над фашизмом. А то је уверење да у свету објективних разноликости треба да има места за све, а не само за поједине народе и цивилизације. Аутор сматра да је та концепција грубо повређена у догађајима који су пратили разбијање Југославије. Корене сукоба који су се десили на нашем тлу аутор види у прошлости. Види их, пре свега, у неким поимањима цивилизације која су у

актуелно време поново испливала на површину. Екмецићева студија почиње подсећањем на чланак водећег америчког геополитичара Самјуела Хатингтона *Сукоб цивилизација* (1993) а практично се и завршава коментаром његових ставова. Ако се у студији негде исказује и пишчев лични став, то је у самом тону казивања аутора, када, на пример, он при крају текста, два пута употребљава израз „тријумфализам Запада“.

Појам цивилизације, којим се Екмецић стално бави представљајући и коментаришући разне концепције, остао је нејасан, како код других тако и у његовом виђењу. Али, Екмецић је јасно видео да се однос према поимању цивилизација показао као веома битан за судбину света, а поготово за судбину српског народа. То је сигурно био и основни повод због којег је трагао за историјским коренима погубних схватања овог проблема.

„Хабсбуршки генерали су у походу на Србију 1914. објавили рат нижој византијској цивилизацији. У Другом светском рату је немачко тумачење те разлике однело 65 милиона људских живота у целом свету, а код нас је то неразумевање платило главом милион невиних људи. У сваком случају судбину српског народа у историји је одређивала свест да је он изван оног круга цивилизације у којој се развила њена европска матица. Од када постоје покушаји да се прикаже развој цивилизације, постојала је и потреба да се она класификује на источноевропску и западноевропску. Ипак све те покушаје треба разврстати у две школе мишљења. Једно су просветљена тумачења, а друго су митогена. (1997:7-8)

Екмецићеве анализе су показале да збивања у 20. веку имају корене (тј. теоријску основу) у идејама које су настале у претходном веку. Ове анализе нису довеле до прецизних дефиниција појма цивилизације али су га знатно обогатиле. Екмецићева књижица има четири поглавља: 1. *Просветљено тумачење цивилизације*; 2. *Митогено тумачење цивилизације*; 3. *Историјски смисао тумачења цивилизације*; 4. *Закључак: Die Raumrevolution*. Најкраће дефинисан утисак овог систематског приказивања проблема могао би се свести на ово: сви истраживачи слажу се у томе да је на свету било и да има различитих цивилизација (односно различитих култура). Али се не слажу у гледањима на

те разлике. Кобне последице настале су од различитих тумачења тог феномена.

1. У поглављу *Просветљено тумачење цивилизација* Екмецић је или поменуо или делимично приказао концепције ових истраживача: Франсоа Гизоа, Шарла Сењобоса, Фернана Бродела; Томаса Бакла, Маркса и марксиста, Арнолда Тојнбија, француских структуралиста. Ова школа мишљења, или ова истраживачка оријентација, водила је продубљивању сазнања о различитим културама или цивилизацијама од којих је сачињен наш свет. На основу оваког приказа, са становишта просветљеног тумачења цивилизација, може се извући закључак да је упркос разлика могућ и саживот различитих култура и цивилизација. Другим речима: да оне могу да постоје и да се развијају упоредо или у међусобној комуникацији, а да нужно не морају да ступе у сукобе и ратове.

2. Посве другачије последице имају тумачења појма цивилизација оне школе мишљења коју Екмецић карактерише изразом *митогена тумачења*. „Основно полазиште овог тумачења је да цивилизације нису само различите него да су супериорне и инфериорне на истом простору и у истом времену где се додирују“ (46). Од тога основног тумачења произилазе и различите поделе. То су поделе на праве и лажне религије; на више и ниже расе; на цивилизоване и нецивилизоване народе. Тако устројене концепције подразумевале су сукобе. У крилу ове оријентације израстале су расистичке концепције. Екмецић је посебну пажњу посветио родоначелницима тих концепција Жозефу де Местру и Артуру де Гобину из прве половине 19. века. Они јесу Французи, али је било и много великих Француза који су заступали посве другачије концепције. Такав је био и њихов савременик Франсоа Гизо, теоретичар и историчар који се систематски бавио цивилизацијама. За разлику од милитантног римокатолика де Местра, Гизо је био протестант. А како су верске разлике имале утицаја на схватања може да илуструје ових неколико

Екмецићевих реченица које се тичу једног од кључних немачких теоретичара Фалмерајера.

Први који је покушао да инфериорност грчке православне цивилизације стави на расну основу био је немачки католички историчар Јакоб Филип Фалмерајер. Био је пореклом из западних, алпских делова Аустрије, где је немачки национални покрет за уједињење не само одоцнео, него и наилазио на упоран отпор католичке заједнице која је одбијала да прихвати јединствену државу са истородним протестантима. Тек након уједињења Немачке, кад су његова дела почела да постају део научне баштине, почело се наглашавати његово конзервативно католичко опредељење. У истој је мери тек у време нацизма истицано да је био један од предшасника модерног расизма. (55-56).

У прегледу митогених тумачења у Екмецићевој студији добио је знатан простор и хрватски теоретичар Анте Старчевић. Екмецићев приказ овог „оца хрватске нације“ посебно добија на вредности зато што је стављен у контекст са другим теоретичарима расизма где му је и место. Екмецић је показивао и шта је све Старчевић преузимао од других идеолога. Из његовог приказа се такође јасно види и шта су од њега могли да преузму и његови наследници међу Хрватима, као што је био Иво Пилар у годинама стварања прве Југославије.

3. Да митогена тумачења могу да имају крупне историјске последице показује се у трећем поглављу које има наслов *Историјски смисао тумачења цивилизација*. Једна реченица у овом поглављу овако гласи: „Ову Фалмерајерову баштину је у модерну политику на Балкану превео угледни немачки научник Адолф Харнак“ (77). Харнака наш историчар приказује као озбиљног научника, који је умео да направи јасну (али неидеолошку) разлику између римокатоличке и православне религије. Међутим, Харнак је умео и да пређе границе науке и да наступи као идеолог. Екмецић цитира ове његове реченице из књиге објављене 1913, дакле уочи Првог светског рата: „Временом ће се на Балкану радити на новој граничној линији. То ће бити граница будућности између Запада и Истока“. (81).

Ова митогена школа мишљења наставила је да делује међу Немцима и после Првог светског рата. Она је доведена до екстрема у Хитлеровој нацистичкој партији и њеној милитантној националистичкој политици. Нажалост, слична матрица била је успостављена и на тлу бивше Југославије. О томе сведочи и ово место из Екмецићеве књиге:

...У Загребу Милан Шувлај објављује (1931) *Occidentum apello*, у коме вели да су Хрвати представници западне цивилизације, насупрот левантинским Србима. Они су представљали за пет прошлих стољећа заштитни бедем западне цивилизације. У *Начелима хрватског усташког покрета* из 1933. вели се да је Дрина, „као граница двају свјетова, западног и источног и хрватска граница“. (88)

4. У последњем, закључном поглављу, постоји и реченица која гласи: „Расизам је идеологија, а не наука“ (106). То, другим речима, значи да наш историчар није нашао научне основе за оправдање онога што се на нашим просторима дешавало, већ само идеолошке. А дешавало се управо оно што значи израз *Raumrevolution*, дакле „просторна револуција“. Ова револуција десила се у тренутку када је пао комунизам у Совјетском савезу, па је дошло до осећања тријумфализма Запада. А шта се том приликом десило опет се најбоље може видети из следећих Екмецићевих реченица:

Сломом комунизма ова граница је поново оживљена. Католичка средња Европа под немачким вођством тражи ту границу. Европски геополитичари оцењују да је смисао постојећег грађанског рата у Југославији у томе да се нађе граница средње Европе под немачким вођством уз помицање америчког „новог зида“ даље на исток. (103-104)

Резултати ове политике су видљиви: као последица сукоба цивилизација јавила су се етничка чишћења, на која је аутор само подсетио. Излишно је и напоменути да су се она дешавала управо тамо где су вршена током Другог светског рата.

Академик Екмецић може да импресионира савременог читаоца својим увидом у концепције цивилизација које су се јаљале од 19. века. Па ипак, његовом погледу нешто битно недостаје.

А то је сагледавање основне теоријске концепције на којој почи- ва политичко устројство нација и националних држава у савре- меном свету, поготово европском. Постојање нација и национал- них држава не негира ни Хантингтон. Са позиција велике силе он стреми ка наднационалним окупљањима и поделама. А то значи и да превиђа неке од битних ослонаца на којима почивају цивилизације.

У студији Милорада Екмецића Хердер се помиње али са- мо као узгредна библиографска чињеница која нема неки посе- бан значај. Такав однос према Хердеру није случајан. У Екмеци- ћевом главном делу, *Рађање Југославије (1790-1918)*, у два тома, која је изашла само годину-две пре растурања ове земље (1989), постоји дефиниција која изражава кључ ауторовог погледа на проблеме земље која се звала Југославија. То је став да је у тој земљи „вера вододелница нација“ (15). Став који из те дефини- ције стоји нема утемељење ни у Хердеру, ни у Вуку Караџићу, ни у српској идеји југословенства. Он је производ идеје југосло- венства коју су утемељили Штросмајер и Јагић, а развијали Вик- тор Новак и Јосип Броз. На основу те идеје није се могла саградити чврста заједница, већ само заједница која ће неким послужити да реализују своје геостратешке циљеве. Кад ти циљеви буду постигнути, и заједница ће бити растурена. На жалост, овај угледни српски историчар, који импонује многим својим знањима и увидима, имао је и једну слабу тачку, коју имају и други историчари израсли из југословенског периода: није разликовао српску од хрватске идеје југословенства. Зато ове две идеје и није ни сучељавао са Хедредеровим идејама. Она теоријска завеса онемогућавала му је да сагледа сву кобност хрватске идеје југословенства засноване на томе да је „вера вододелница нација“. Последице те кобне идеје, која се примењује само на Србе и Хрвате, показале су се током ратних збивања управо на подручју на којем је овај историчар живео, дакле, у Босни и Херцеговини.

3. ХАНТИНГТОН: ИДЕЈА О СУКОБУ ЦИВИЛИЗАЦИЈА

Семјуел Хантингтон (1929-2012) био је водећи амерички геополитичар. Једно време био је и директор Института за геополитичка истраживања на Харварду. Дугин га назива „неоатлантистом“. У предговору своје чувене књиге *Сукоб цивилизација* (која је на српском објављена 1998. и 2000) аутор каже да се под тим насловом 1993. године најпре појавио чланак. Мноштво реакција које је текст изазвао учинило је да аутор на истим идејама направи обимну књигу, која је постала чувена у целом свету. Очигледно, књига има везе са ратним сукобима на простору бивше Југославије.

На жалост, Хантингова књига се само по наслову може доводити у везу са концепцијама о пропадању и смени цивилизација какве су заступали Данилевски, Шпенглер и Тојнби. И по подстицајима, и по теоријским дометима, она је у основи публицистичка. Значи да је изграђена да оправда неке од тренутних политичких понашања и доктрина.

Идеја о сукобу цивилизација

Ево како гласи полазна основа Хантингтонове књиге: „У овом новом свету, локална политика је политика етницитета; глобална политика је политика цивилизација. Супарништво суперсила замењено је сукобом цивилизација“ (2000:28). Уместо настојања да се сагледа могућност суживота језичко-етничких заједница, односно националних држава, у његовој књизи се траже разлози за наднационална и наддржавна окупљања, отприлике онаква каква чини војна алијанса НАТО. На таквој основи је Хантингтон и изградио своје виђење цивилизације. Каже он: „Укратко, свет је подељен између Западне цивилизације и многих незападних цивилизација“ (38). А пошто цивилизацијама предстоји сукоб важно је знати и како овај геополитичар дефинише цивилизацију, а посебно западну. Он каже: „Појам 'Запад'

сада се уопштено користи да упути на оно што се називало Западно хришћанство“ (50).

Овај Хантингтонов став илуструје његова карта која приказује стање света после 1990. године. По овој карти Западној цивилизацији припадају Сједињене Америчке Државе, Канада, Западна Европа и Аустралија (да нека острвца изоставимо). Шест других цивилизација: латинско-америчка, афричка, исламска, кинеска, хинду, православна, будистичка, јапанска су изван ње. То се најјасније види на једном од издања на енглеском језику из 2002. из којег прештампавам карту.

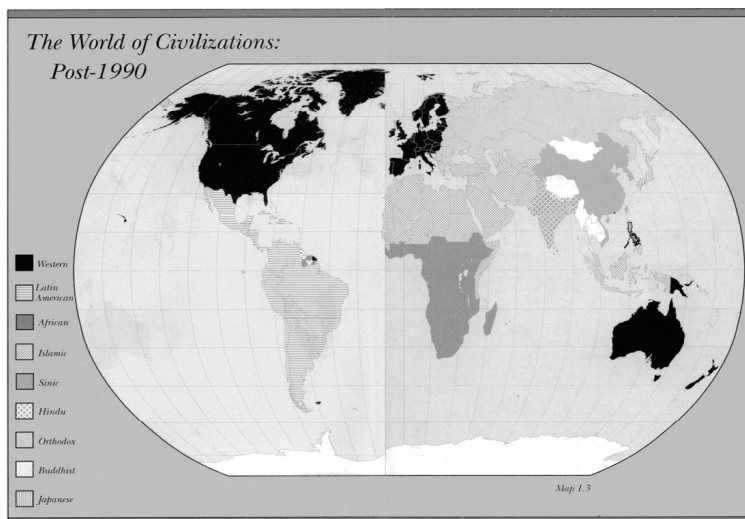
Што се тиче простора за који смо највише заинтересовани, јер на њему живи српски народ, Хантингтон је тај простор поцепао. На карти из српског превода књиге (издање из 2000) граница цивилизација иде линијом Дрине. Што значи да је Хантингтон Босну и Херцеговину прикључио Западу. У истој књизи, међутим, постоји и једна друга карта, где је његова концепција доследније изведена. И ту карту доносим; она је иста као и у издању на енглеском језику. На страни 178. преведене књиге постоји ова реченица: „Европа се завршава тамо где се завршава западно хришћанство и почињу ислам и православље“.

Хантингтонова концепција, а посебно део који се нас непосредно тиче, може се у пуном смислу схватити ако се обрати пажња на претходне две стране, на текст из последња два пасуса и на карту која његове ставове илуструје. То је овај део:

Током хладног рата Европа као целина није постојала. Ипак, падом комунизма постало је нужно да се одговори на питање: шта је Европа? Границе Европе на северу, западу и југу су водене и оне се подударају с јасним културним разликама. Али где је источна граница Европе? Ко би требало да мисли о себи као Европљанину и, отуда, потенцијалном члану Европске уније, НАТО- и сличних организација.

Најубедљивији одговор на ова питања пружа велика историјска граница која постоји вековима и раздваја народе западног хришћанства од муслиманских и православних народа. Ова граница датира од поделе Римског царства у четвртм веку и стварања светог Римског царства у десетом веку. Та граница, грубо, важи пет стотина година. Почињући на северу, она иде дуж оно-

га што су сада границе између Финске и Русије и Балтичких држава (Естоније, Латвије, Литваније) и Русије, кроз западну Белорусију, Украјину, раздвајајући унијате од православног истока, Румунију између Трансилваније са њеним мађарским католичким становништвом и остатком земље и претходну Југославију дуж границе која раздваја Словенију и Хрватску од осталих република. Наравно, на Балкану ова граница се подудара са историјском поделом између Аустријског и Отоманског царства. То је културна граница Европе и у постхладноратовском свету то је, такође, политичка граница Европе и Запада. (2000:176)

На овакво виђење западне цивилизације морам да реагујем не само као Србин, већ и као стручњак који се проблемом цивилизација на неки начин и сам бавио. Из мојих универзитетских предавања настале су и две обимне и кључне књиге које књижевностеооријску мисао представљају од Хомера до Дерида. Прва је обимни приручник *Методологија проучавања књижевности* (1985, 2000) а друга, још обимнија хрестоматија *Теоријска мисао о књижевности* (1991) у којој је заступљено око стотину

аутора. У свом приказивању развоја књижевнотеоријске мисли у свету свесно сам се ограничио само на ауторе из света који ми је у основи познат, из простог разлога што о ауторима ван ове сфере нисам довољно обавештен. То не значи да сам их игнорисао, већ да се нисам усуђивао да се бавим ауторима и културама о којима премало знам. Не поричем да сам у овим књигама изражавао личне ставове и давао личне доприносе. Али ти доприноси су грађени на увидима у литературу која се самим тим предметом бави. Сличне књиге пишу у свету и други аутори из сфере којој припадам.

Поимање Запада, какво је у овим мојим књигама уграђено, разликује се од поимања Запада геополитичара Хантингтона. Оно се никако не би могло идентификовати са западним хришћанством. Кад је хришћанска религија у питању, она на хришћанство гледа као на једну цивилизацију са два плућна крила, како ту цивилизацију назива владика бачки господин Иринеј Буловић. Али ако се на наш део света гледа као на надрелигијску целину (јер су је изграђивали и Јевреји, и могобожачки Грци и Римљани, али и Арапи и Турци), верујем да би више одговарао израз европоцентрички свет или свет европоцентризма. Такав свет обликовала је претходна историја. Центар таквог света јесте у Европи, а не у Атлантику. Није тешко приметити да је цивилизацијски круг европоцентричног света знатно шири од цивилизацијског круга западне цивилизације какво је представио амерички геополитичар.

Ове моје књиге практично су зачете седамдесетих година 20. века. А тек у то време се почела ширити концепција Маршала Маклуана, канадског филозофа, о томе да је свет у коме живимо, помоћу „људских продужетака“ почео да се доживљава као „велико село“. Неки од великих проналазака Запада, као што су радио и телевизија, учинили су много да нам се приближе културе мимо европоцентричног круга. Упркос томе, европоцентрички свет опстао је као јединствена цивилизацијска и културна целина. Никаква озбиљна историја европоцентричног света не би могла да буде направљена без Старе Грчке и Рима, односно без корена јудео-хришћанске цивилизације. Не видим да би

Западна цивилизација уопште могла да се схвати као целина без Библије, Хомера, али и Рубљова, Толстоја, Достојевског, Чехова. Не видим како би се појава структурализма у изучавању књижевности могла одвојити од руских формалиста. О томе се свако може осведочити и у Паризу и на Харварду. Такође, не могу да српски удео западној и светској цивилизацији видим без Светог Саве, Вука, Тесле, Андрића, Црњанског, Меше Селимовића, Емира Кустурице. То су духови који постоје у евроцентричном простору, али се никако својим делима не могу ограничити на неки ужи простор, па ни на простор бивше Југославије. Због тога не могу да Хантингтонову књигу, упркос многим важним запажањима и подацима, схватим као озбиљан научни допринос. На појаву ове књиге могу да гледам као израз дневно-политичких потреба.

Хантингтонова концепција у служби политике

Није спорно да је Хантингтонова књига по својој природи геополитичка расправа, што значи да је у служби политике земље из које он потиче и којој настоји да служи. Проблем су, међутим, њене теоријске основе. Познаваоци геополитичке литературе ће те основе тражити у претходницима који су размишљали у сличном смеру. Упркос томе, верујем да ни спознаје које су израсле у филолошкој сфери, не треба игнорисати. Обраћам зато пажњу на једно место из Хантингтонове књиге које се тиче националних језика и писама на тлу бившег Совјетског савеза и на тлу бивше Југославије:

Крај совјетског царства и хладног рата промовисали су обилност и подмађивање језика који су били потиснути или заборављени. Главни напори да се оживе њихови традиционални језици текли су у већини совјетских република. Естонски, литвански, украјински, грузијски и јерменски данас су национални језици независних држава. Међу муслиманским републикама догодило се слично лингвистичко потврђивање и азербејџански, киргистански, туркменистански и узбекистански прешли су са ћириличног писма својих бивших руских господара на западно

писмо турских сродника, док је Таџикистан, у коме се говори персијски језик усвојио арапско писмо. Срби, с друге стране, свој језик данас зову српски, а не српскохрватски и са западног писма својих католичних непријатеља прешли су на ћирилично писмо својих руских сродника. Хрвати, паралелно, данас свој језик зову хрватски и покушавају да га очисте од турских и других страних речи, док су исте „турске и арапске позајмице, лингвистички седимент који је остао од 450 година присуства Отоманског царства на Балкану, поново у моди“. Језик је исправљен и реконструисан да буде у складу са идентитетом и обрисима цивилизација. Како се моћ шири шири се и врева. (69-70)

Оно што је речено о језичкој ситуацији на тлу бившег Совјетског савеза може да има и језичке и политичке основе. У том приказу се истиче нешто што има основе у стварности. Говори се о националним језицима више народа који су и током постојања совјетске државе имали свој индивидуалитет, а са променом политичке ситуације добили прилику да ове индивидуалитете на другачији и потпунији начин изражавају. Другим речима, идеје које смо довели у везу са Хердером до-

биле су и практичну шансу да се потпуније остваре.

Приметно је, међутим, настојање да овај геополитичар, језичку ситуацију на простору бивше Југославије пакује у исти модел као и ситуацију на простору бишег Совјетског савеза. Али, да би то учинио морао је применити насиље. А то значи да стварност прикаже неадекватно.

Бивши Совјетски савез настао је трансформацијом Руске царске империје у време Првог светског рата у комунистичку државу. Једна од последица те трансформације била је афирмисање већ постојећих нација и језичко-етничких заједница на тлу империје.

У случају Југославије била су у питању другачија збивања. Најпре је, из Првог светског рата, израсла Краљевина Срба, Хрвата и Словенаца. То је била потпуно нова држава. У Краљевину Југославију она је била преименована 1929. године. Трансформацију у комунистичку државу она је доживела тек у Другом светском рату. Али је током владавине комунизма доживела и националну трансформацију. Трансформисана Југославија није разбијена као држава „једног троименог и троплеменог народа“ како је настала, већ као држава шест народа: Срба, Хрвата, Словенаца, Македонаца, Црногораца и Муслимана.

Чињенице показују да су језичке ситуације у Совјетском савезу и Југославији биле битно различите. И пре и после Совјетског савеза постојали су сви они језици које Хантингтон набројао (а он је набројао естонски, литвански, украјински, јерменски, азербејџански, киргистански, туркместански и узбекистански). Стварање националних држава од бивших совјетских република сигурно је водило ка афирмацији природних вредности језичко-етничких заједница ових народа. Тај процес у основи подсећа на нешто што се у Европи већ десило са језицима словенских народа.

На тлу бивше Југославије, међутим, није дошло до нечега сличног, већ до нечега потпуно другачијег. Језичка заједница у централном делу Југославије (дакле на тлу Србије, Црне Горе, Босне и Херцеговине и Хрватске) опстала је и после разбијања Југославије. Ово што казујем може се сваког часа потврдити по-

моћу даљинског управљача за кућни телевизор. До промена је дошло практично само у области поимања етничког идентитета. А то је последица политике у комунистичком периоду, односно у Титовој Југославији. Онај језик који сам ја у основној школи и гимназији, на почетку Титове владавине, учио и спознавао као српски, данас има следеће називе (званичне или у процесима озваничавања): српски, хрватски, босански, бошњачки, црногорски, буњевачки. То је један од главних резултата Титаника и бродолома Титаника.

Да бисмо језичку ситуацију на тлу бивше Југославије боље схватили, наводим мишљење једног аутентичног сведока са западних страна. То је констатација доскорашњег амбасадора Швајцарске, изнета у разговору са Миром Адања Полак на Радиотелевизији Србије у новембру 2012. Амбасадор је подсетио на језичку ситуацију у његовој земљи. У Швајцарској становници, њени староседеоци, и данас говоре три језика: немачки, француски, италијански. Ситуација се променила кад је питању „четврти“ (по употреби) језик. То је доскора био један домаћи (који се говори само у Швајцарској): рето-романски. У новије време, наводи амбасадор, четврти језик је постао онај који се зове: српски, хрватски, босански и црногорски. Дакле, један исти језик, али са четири назива.

По информацијама које имам, сведочења швајцарског амбасадора одговарају стварности. Језик који је у питању, то је онај исти који је као један и исти третиран и у самој Југославији до бродолома Титаника. Тек после је дошло до тога да овај језик добије четири имена. А тако нешто се могло десити зато што се у случају овог језика не примењују исти стандарди као и за друге европске језике, већ неки посебни стандарди. Ако се каже да су стандарди, који се примењују на друге језике, природни, мора се рећи и да су стандарди, који се примењују на српски језик, неприродни, односно вештачки.

Управо оваква неприродна ситуација у коју је стављен српски језик, а који има везе са ратовима деведесетих година, не само да нам даје за право, већ нас и обавезује да поставимо и овакво питање: шта би се десило ако би се исти ставови, који ва-

же за друге језике, применили и на језичку ситуацију бише Југославије? Одговор је: да би се у том случају у пуној мери потврдили ставови Вука Караџића, једног од најзначајнијих следбеника Хердера и једног од највећих слависта из времена утемељивања ове дисциплине. Логика Хердерових идеја, које је Вук Караџић примењивао, тражи да се одбаца став да вера на природан начин може да буде „вододелница нација“. Та неприродна концепција је на нашим теренима доследно примењивана тек у Титово време. Резултат такве политике био је трагичан: приређени су нам верски ратови који су приказивани као национални.

Ако стварно имамо намеру да сагледамо ситуацију у којој се наша популација бивше Југославије, нужно је обазрети се и на ситуацију у другим европским земљама. Кад би се и у нашем случају применили исти стандарди као и другде у Европи, дошли бисмо до потпуно јасних одговора. Онај исти језик који у Швајцарској има четири назива јесте српски; њиме, као својим, говоре Срби разних вера, свеједно у којим државама живели.

А на питање: шта би било ако би се неприродни стандарди почели примењивати и у случају других језика, одговор је: да би русвај настао и тамо где год би та пракса била примењена. Да буде јасно: русвај би настао и у Немачкој, Мађарској, Пољској, практично свуда. Да се велики и светски русвај не би десио, природно је очекивати да се свет заинтересује за стварне разлоге и основе онога што се дешавало на територији бивше Југославије. Не само због Срба, већ и због свих других.

Семјуел Хантингтон јесте Американац, амерички научник. Природније би било да управо као припадник једне од највећих земаља света буде гласноговорник европоцентричне културе, а не неке сужене западне. Сужавајући основе своје концепције, он сужава и могући утицај Америке. Његов атлантистички став само привидно може да изгледа као да је у интересу Америке. Лидерску позицију Америке он ипак своди на НАТО-пакт. Америка је у Првом светском рату постала глобална свеска сила, а у Другом је одиграла једну од најважнијих улога. Ни не дај Боже да је у оба ова глобална сукоба Америка наступала са Хантингтоновог становишта по којем се Западна цивилизација

противставља осталим цивилизацијама, и у којој се припадници Западне цркве у глобалу налазе на другој страни од православља и ислама. Супротно од тога, она је у односу према цивилизацијама и расама заузимала „просветљена“ а не митогена становишта.

Зато је важно одговорити на питање: који је главни мотив за заокрет Америке учињен последњих деценија. Америка, која је и у Првом и у Другом светском рату била сvezник Срба, тек при крају 20. века постала је њихов најзначајнији противник. У оба светска рата Хрвати су стајали на супротној страни од Америке. У Другом светском рату Павелићева Независна Држава Хрватска, као Хитлеров савезник, објавила је рат и Америци. Позната је Рузвелтова изјава да би, због понашања, Хрвате требало ставити под старатељство.

Иза заокрета Америке постоји, очигледно, нека логика. Обично се истиче да Америка има неке посебне интересе да се понаша како се понаша. И за њено понашање се траже нека објашњења, углавном маштовита. Моја објашњења су, верујем, утемељенија, јер се заснивају на поузданим чињеницама. Током и Првог и Другог светског рата зараћене стране су се трудиле да у рат увуку и Америку, свака на својој страни. Зна се да је то у Другом светском рату посебно чинила енглеска обавештајна служба. Енглеска држава је проценила да ће рат сигурно и лакше добити ако се и Америка нађе на њеној страни. Иста логика важила је и при крају 20. века у сукобима на тлу бивше Југославије. Победиће онај ко има на својој страни Америку. Организоване силе чиниле су све да Америка стане на страну Хрвата, а против Срба. Успех Хрвата ће бити још већи ако се на њихову страну отворено сврста и Ватикан. Из књиге Љубише Деспотовића *Српска геополитичка парадигма*, наводим једно место које ову тезу може да илуструје:

У то време Ватикан поново оживљава старе тезе о повлачењу и утврђивању јасних граница тзв. Запада и римске Европе, позивајући најјаче европске државе, а пре свега Немачку, као и САД, да једном за свагда то питање реше на просторима Балкана. „Идентификација Европе као 'римске Европе' са границама на западним линијама није нова. На тој идеји Ватикан је векови-ма градио своју политику, водио верске ратове, уз истоветне ар-

гументе као што су они изнети у извештају. Византијска Европа, додаје се у извештају, одвојена је од Запада дубоким културним и историјским разликама“. (С Аврамов, 1998: 114) „Најзад, зар није Славен Летица, први саветник хрватског председника, рекао 1991. да Хрватска и Словенија представљају бедем за Европу – *antemurales christianitatis* - неопходан против ислама и православља“ (А Труд, 2007: 65) (110).

Из овог цитата је сасвим јасно на чему се темељи Хантингтонова теза о сукобу цивилизација. Она се темељи на једној интерпретацији политике Ватикана, и на политичким пројектима хрватског политичког вођства око Туђмана. Оба цитата сведоче о томе да Хантингтон у својој пројекцији сукоба цивилизација није оригиналан. Главне идеје које заступа неаметнуте су му са жаришта сукоба, дакле са простора бивше Југославије захваћеног ратом. Амерички геополитичар је постао продужетак тих идеја (да употребим Маклуанов израз). Јасно је да су ове идеје пласиране да би се Америка привукла на страну Хрвата, као једног католичког народа. Како је то учињено, може да као пример послужи јавно изнета изјава господина Фрање Живковића, католичког свештеника, професора Теолошког факултета у Загребу, који се негде у септембру 2008. јавно хвалио како је он заслужио зато што је „отворио очи“ свом пријатељу Џозефу Бајдену, једном од најутицајнијих америчких сенатора. Куда је то отварање очију Америку одвело, то се накнадно боље види. Америка је стварно направила заокрет: окренула се од својих дојучерашњих стратешких савезника и прешла на страну својих дојучерашњих непријатеља. А пошто се, с правом, тако нешто констатује, треба још само одговорити на питање коме је тај заокрет одговарао.

Зато се треба још једном вратити управо наведеном месту из Деспотовићеве књиге. Аутор првог од два наведена цитата је Смиља Аврамов, чувени професор међународног права из Београда, православна Српкиња рођена у Пакрацу, дакле на тлу данашње Хрватске. Речи прекора које она упућује Ватикану и Римокатоличкој цркви изречене су са разлогом. Православни део српског народа, који је био изложен непримереном геноциду током Другог светског рата, не треба да изгуби сећање на оно што се у недавној прошлости збило. Упркос томе, мислим да овом

проблему треба прилазити другачије. Као што мислим да треба имати поштовање према Америци, треба имати поштовање и према Римокатоличкој цркви. А то значи да треба имати у виду и оно што стоји у основи ових збивања. Као што је и Америка инструментализована да се понаша како не треба, тако је то још раније учињено са центром Римокатоличке цркве, са Ватиканом. Пошто је универзална, ни Римокатоличка црква не може да има непријатељски став према било којем народу, па такав став не може да има ни према Србима. Чим се десило да се њен центар, Ватикан, определи за једну страну, за страну хрватску против Срба, Ватикан је повредио бит цркве којој је на челу. Али он је поткопао и саме амбиције Римокатоличке цркве да бар ублажи разлике између западног и источног хришћанства, са амбицијом да хришћански свет уједини.

Да за такав смер размишљања има основе потврђују и речи другог овде цитираног аутора, Алексиса Труда. Претпостављам да је овај француски историчар и геополитичар по вери римокатолик, као и већина Француза. Припада, дакле, оном народу и земљи којима су наши преци на Калемегдану подигли споменик захвалности. И његова Француска је, на жалост, преко неких својих вођа у току ратних сукоба деведесетих и касније била инструментализована. Посве је јасно шта се десило: и Француска се огрешила о народ који је према њој и француском народу у целини био изразито пријатељски расположен. Упркос томе, неприхватљива ми је оцена да се преко понашања неких инструментализованих Француза гледа негативно и на француски народ и на римокатолике као целину. Треба поћи од чињенице да су се Срби у Првом светском рату братски односили према Французима који су у већини римокатолици. Погледајте још једном на Хантингтонову карту. Цела Латинска Америка, која је у огромној већини римокатоличка, на овој карти не постоји као део Западне цивилизације. Из тог дела света је недавно изабран и поглавар Римокатоличке цркве. А многи припадници римокатоличке цркве живе и у Азији. Како њих третирати?

Верујем да је исправније казати да Хантингтонова концепција више одговара генералским играма, какве је маестрално

представио Борислав Пекић у комедији *Генерали или сродство по оружју*, него што се може сматрати вредном основом за решавање једног крупног светског питања као што је постојање различитих цивилизација и култура. Никако не прихватам да одбацам културу из које сам израстао и у којој постојим, без обзира на концепције геополитичара. Верујем са исти став имају и припадници многих других народа широм планете.

4. ГЕОПОЛИТЧКА ВИЂЕЊА АЛЕКСАНДРА ДУГИНА

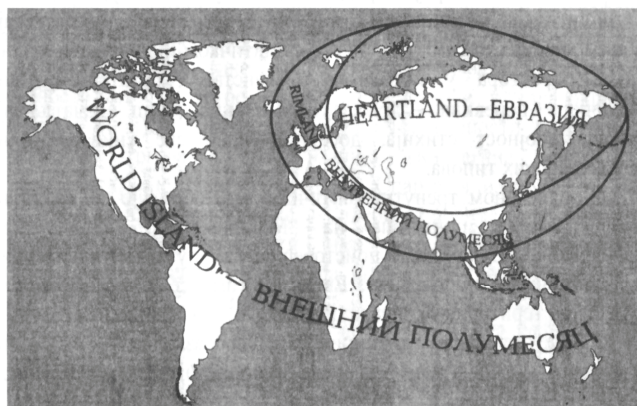
Основи геополитике Александра Дугина у две књиге (Зрењанин, 2004) представљају догађај у историји ове науке. У овим књигама је практично утемељена цела једна нова дисциплина, геополитика, која се бави глобалним међународним односима у политици. Дугин је то учинио прегледно представљајући геополитичке концепције низа аутора: Американаца, Енглеца, Француза, Немаца, Италијана и Руса. На коментару тих концепција изграђивао је и своју.

Концепција Александра Дугина настала је само неколико година после концепције Семјуела Хантингтона. И она се темељи на догађајима који су обележили крај 20. века, међу којима су најзначајнији разбијање Југославије и распад Совјетског савеза. И Дугин је, као и Хантингтон, полазио од чињенице да је свет у којем живимо биполаран, да ће такав и остати и да се за повољнију будућност у таквом свету треба припремити. И по Дугину, као и по америчком геополитичару, треба изградити концепцију која ће убедљиво показати да је моћ, са којом располаже наша страна, већа од моћи наших противника.

Зато је Дугин обратио пажњу превасходно на просторну структуру нашег света. Према географској структури планете Земље, по Дугину се могу изграђивати и две главне светске силе. Једна од њих је копнена моћ (ту је очигледна премоћ Русије) а друга је поморска моћ (ту је очигледна премоћ Америке и њених савезника). За прву моћ употребљавају се изрази телурократија, за другу таласократија, а алтернативно и изрази Heartland и Rimland. Са много смисла за разумевање глобалног простора, Дугин

је анализирао предности и недостатке ових позиција. У неким деловима књиге показао је да је обавештен и о борби за ваздушну и информациону превласт над светом. Кључни појам Дугина није цивилизација, као код Хантингтона, већ је то нека наднационална организација изграђена око руске империје. Кад се прочита његово обимно дело, стиче се несумњиво убеђење да је руска страна у већој предности од оне супротне. Још јачи је утисак да би најбоље и за једну и за другу страну, и за свет у целини, било настојање да се избегне сукоб планетарних размера. У разматрањима Александра Дугина постоји нешто чега код Хантингтона нема. То је идеја Евроазије. Ова идеја се наслања на увид у простор који Русија стварно већ вековима заузима. Русија је и данас европска и азијска земља. Заједно са Украјином и Белорусијом, са којима је многоструко повезана, она заузима више од трећине европског простора. Али Русија, такође заузима и скоро трећину азијског простора. На овој реалности гради се и концепција Евроазије. Ову концепцију су и пре Дугина (како можемо да видимо из његове књиге) истицали ранији геополитичари, који су по пореклу Немци, Французи, Италијани и Руси.

Основни геополитички модел света. Heartland-Евроазија – географска осовина историје. Rimland – приобални простори. World Island (по Макинтеру) – територије које контролише Sea Power, “поморска моћ”.

Појам Евроазије уноси и нову светлост у виђење сукоба на тлу бивше Југославије. Помоћу тог појма могу се и лакше илустровати разлике и сличности Хантингтонове и Дугинове концепције. Дугинова концепција Евроазије на природан начин искључује сукоб по линији дељења цивилизације на религијској основи. Па ипак, она ни ту димензију не игнорише. То се види по томе што његова концепција Евроазије има и своје просторно језгро, а њега чини православна Русија. Око православне Русије на природан начин би се окупиле и друге православне земље, словенских и несловенских народа. Да би, међутим, концепција Евроазије била још више ојачана, она је морала да има у виду и окупљања муслиманских земаља наслоњених на руски простор у Азији. Али је морала да води рачуна и о могућим савезништвима западно од оне линије између Истока и Запада коју је нацртао Хантингтон. Тако главног а могућег савезника Русије у Европи, Дугин види у Немачкој. Савез Русије и Немачке чини и главну осовину Евроазије. По Дугину, идеална земља за прикључивање

том савезу је Бугарска јер су у њој, у прошлости, негована паралелно осећања русофилства и германофилства.

Кад се паралелно размотре Хантингтонова неоатлантистичка и Дугинова евроазијска концепција, испоставља се да постоји и једно крупно геополитичко средиште где се те две концепције сусрећу. То место додира, спорења и сукоба је Немачка. На савезништво са Немцима и Немачком очигледно претендују обе стране. Битну предност добиће страна која уз себе придобије Немачку. Православно оријентисаном Дугину не смета што Немци нису православци. Тако он, фактички, чини значајан корак у смеру не само наднационалног, већ и надрелигијског окупљања.

Постоји, међутим, још једна тачка на коју треба обратити пажњу. То је проблем језичких и културних веза народа у Европи. Ни Хантингтонова ни Дугинова концепција тим везама не придају већу важност. Хантингтон тако чини зато што се махом држи погрешне идеје о цивилизацијама, па су му националне особености од другостепене важности. Изненађује, у том погледу, мањкавост концепције руског геополитичара. Дугину, на пример, у геополитичком смислу практично ништа не значе ни словенски народи ни словенске земље. То су земље у којима се говори језик близак руском, и у којима живи популација која има природне и генетске везе са Русима. Зато он и игнорише славистику, као дисциплину која се бави словенским језицима и народима. Вероватно да он ову моћну и потребну дисциплину види преко њеног несрећног руског деривата, у виду славјанофилства. То је она концепција, развијена међу Русима у 19. веку, која је почивала на ставу да сви Словени треба да се изједначе са Русима (практично да се претопе у Русе). Она је била неприхватљива словенским народима заинтересованим да очувају свој индивидуалитет. Али је била неприхватљива и западно оријентисаним Русима који су имали више разумевања према индивидуалитетима европских народа па и према словенским народима. Свакако да увид у основе дисциплине о Словенима, славистике, не би сметао Дугиновој концепцији евроазијства. Штавише, дао би тој концепцији много поузданију и утемељенију

основу. Али би га обавезао да ове народе сагледа какви јесу, а не како се они, преко наметнутих стереотипа, виде. На основу стереотипа западни словенски народи се обично приказују као махом католички народи. А скоро сви западни словенски народи су, у основи, мултиконфесионални. И нико од њих не одриче се ћирилометодијевског наслеђа које је потекло са југа, из Византије. И међу Пољацима, Чесима и Словацима има и католика, и протестаната и православца.

Сличности и разлике са Хантинтоновом концепцијом у Дугиновој књизи најбоље се могу видети у делу који је посвећен Југословенима, посебно Србима.

Дугинова концепција и Срби

Хантингтон је Србе, по моделу који се пласира превасходно са хрватске стране, схватио као православце, па их је зато јасно ставио ван западне цивилизације. То је било довољно и да заузме негативан однос према њима. Александар Дугин управо из истих разлога има према Србима сасвим други однос. Предговор српском издању својих *Основа геополитике почиње* овим реченицама: „Ја јако волим Србију. То признање није пука формалност, то је унутрашња дубоко искрена радост помешана са болом и сузама; тако се воли само оно што се истински воли“. Упркос тако израженом ставу не бих могао да кажем да он о Србима и Србији има представу која би одговарала стварном стању. То се најбоље може видети у његовој првој књизи где постоји поглавље које се зове *Геополитика југословенског сукоба*. Ево како гласи уводни одељак под насловом *Симболизам Југославије*:

Општепознато је да Југославија представља ону европску територију из које и око које почињу најозбиљнији и највећи сукоби. Такво је барем било стање ствари у XX веку. Балкан је чвориште у коме се стичу интереси свих главних европских геополитичких блокова и управо зато судбина балканских народа симболизује судбину свих европских народа. Југославија је

Европа у минијатури. Међу народима који је насељавају могу се наћи тачни аналози највећих континенталних сила.

Срби на Балкану представљају Православну Русију (= Евроазију), Хрвати и Словенци – Средњу Европу (тј. Немачку, Аустрију, Италију итд). Муслимански Албанци и Босанци – остатке Отоманске Империје, значи Турску па чак и исламски свет у целини. И најзад, Македонци – измешани српско-бугарски етнос који симболише Велику Православну Југославију (засновану на обједињавању Србије и Бугарске) која није успела да се историјски обликује и поред постојања српско-бугарских пројеката почетком века. (391)

У тако јасно представљеном виђењу наше бивше државе много шта недостаје. Недостаје, пре свега, одговор на питање зашто је, упркос тако сукобљених интереса, много крви проливено да се иста та држава створи у Првом светском рату. Недостају и одговори зашто је уз много жртава била обновљена у Другом; најзад и зашто је доживела тако трагични распад при крају 20. века.

И Хантингтон и Дугин су у основи сагласни да је чвориште проблема на Балкану; тачније на тлу бивше Југославије. Они на овом простору виде исте стране у сукобу. То су, пре свега, католички Хрвати и православни Срби. Али на овај сукоб два словенска и балканска народа гледају свако са своје стране. И један и други, међутим, своје виђење сукоба граде на теоријским основама хрватске идеје југословенства. А то значи да су подлегли виђењима и неутемељеним и непринципијелним решењима.

Истим овим проблемом бавим се и сам и то деценијама. Зато и могу да кажем да на овај сукоб треба гледати са друге тачке гледишта. Ова тачка гледишта није створена за ову прилику. Она има основе у Хердеровим идејама. Са ове тачке гледишта, стварности у којој јесмо, приступам као неко ко се вишеструко бави идејама, предвасходно филолошким, дакле највише онима које се тичу тичу језика и нације. Са те тачке гледишта испадају неодрживи и ставови и Хантингтона и Дугина, бар они који се тичу виђења простора бивше Југославије.

1. Неодржива је идеја о томе да је Југославија настала из интереса великих сила, које су се потрудиле да стварајући ову државу реше неке своје тренутне или дугорочне интересе. Пре него што је 1918. прва Југославија створена, постојала је и била је више деценија била на делу идеја о њеном стварању. Једну такву идеју, која је по пореклу хрватска, приказао сам у књизи *Идеје југословенства и српска мисао*. Али сам такође показао и да постоји и српска идеја југословенства. Обе идеје, и српска и хрватска, о судбини Југо-славјана, тј. Јужних Словена, јављају се још тридесетих година 19. века и носе се осамдесетак година, све до 1913. Победила је, тек у току рата, тек у *Нишкој декларацији* (1915), и касније, хрватска идеја југословенства, она на којој је Југославија направљена. Никакву државу Југославију српска идеја није подразумевала. А хрватска идеја југословенства неславно је завршила.

2. Неодржива је такође идеја да су Срби само православни народ. То виђење је рецидив хрватске идеје југословенства, а не стварно стање. И Дугин на ово питање, као и Хантингтон, гледа кроз наочари наметнуте са хрватске стране. По оној српској идеји Срби су мултикофесионалан народ. Иза те идеје стајала је и изворна славистика и највећи српски филолог Вук Караџић, а стајале су и српске националне институције у предјугословенском периоду укључујући и обе српске државе: Србију и Црну Гору.

3. Неодржива је идеја да су два народа, Срби и Хрвати, икад имали заједнички језик. Књижевни језик који су Хрвати почели да прихватају тек од Илирског покрета био је један језик, језик српски. Израз стандардизација ће се тек касније јавити. Али он ће се тицати избора решења у самом књижевном језику. Да је овај један и увек исти језик бивао само преименован, тј. да је само добијао различита имена, то се посебно јасно види данас када су у оптицају бар шест националних имена за исти језик. Виђење овог језика испало би посве другачије ако би се и на ње-

га применили исти стандарди као што се примењују на друге језике.

Нема никаквог спора да је Дугин пријатељски расположен према српском народу и да овом народу жели све најбоље. Такође нема спора да је у српском народу однеговано кроз векове постојано русофилско расположење. Али то не значи да се са руске стране може очекивати само нешто добро по српски народ. Поред добрих намера и са једне и са друге стране, треба водити рачуна и о томе да може да постоји и трећа страна, која може да злоупотреби пријатељство два народа. Управо ова страна може да рачуна са русофилским и србофилским расположењима као са slabим тачкама два народа помоћу којих ће своје циљеве успешније постићи. Да је таква пракса примењивана у прошлости, о томе могу да посведоче неколико примера које наводим.

а. Срби су се све до Првог светског рата опирали хрватској идеји југословенства и држали се своје идеје о развоју и односу словенских народа на Балкану. До прелома је дошло тек кад се на челу државе нашао млади Александар Карађорђевић, русофил и руски ђак. Нешто пре тога је Руска императорска академија широкогрудом отворила врата Ватрославу Јагићу, главном филолошком креатору хрватске идеје југословенства и најважнијем човеку за филолошка питања у Аустро-Угарској империји. Овај шеф Катедре за славистику у Бечу високо се котирао у аустројским државним круговима. Нећете, на пример, никад добро разумети политику Бењамина Калаја у Босни ако не знате и Јагићев удео у тој политици. Јагић је на прелазу из 19. у 20. век био толико велики ауторитет у славистици да му је у Руској империјалној академији било омогућено да ради на главним славистичким пројектима. А поверење у руску страну било је и тада код Срба тако велико да су практично хрватску идеју југословенства могли да прихвате тек кад је њеног главног носиоца, Ватрослава Јагића, у потпуности подржала руска страна, тј. Царска академија наука у Петрограду. Хрватска идеја југословенства, која је као резултат имала стварање прве Југославије, могла се

остварити тек ако се деси Велики рат. Колико знам, најважније информације о поменутим Јагићевим пројектима данас се могу наћи у мојој књизи *Срби и њихов језик* (1997, 2002).

б. Титов партизански покрет постао је јачи од четничког из многих разлога. Међу овим разлозима никако не треба сметнути с ума чињеницу да је вођство овог покрета велики значај придало русофилским осећањима Срба. Присталице овог Покрета борили су се за савез са Русијом, односно да и у обновљеној Југославији буде исто као и код Руса, иако нису баш имали представе о комунистичком режиму који им се припрема.

в. Иста логика примењује се и у посттитовско време. Руководству Републике Српске, на пример, још негде током рата, потурана је идеја да треба да стандардизују екавицу „да би били ближе Србима у Србији“. Самим тиме да своју ијекавицу препусте другима. Једва је та грешка исправљена.

Данас баш противници српских националних интереса, инсталирани међу Србима, заговарају став да су Срби само православци (дакле да треба да одбаце римокатолике и муслимане из свог народног корпуса). У новије време посебно се инсистира на томе да Срби имају само једно национално писмо, ћирилицу. Ова рачуница изведена је у корист тезе Винка Пацела који је још 1861. протурио идеју да је ћирилица српско (национално) писмо, а латиница хрватско. И о томе читалац може наћи документ у мојој књизи *Српска писма*.

г. И у књизи Александра Дугина наседа се, такође, на подметнуту тезу да су Срби неки експоненти Руса на Балкану. По овој тези Руси подржавају Србе зато што су, као и Руси, и они православци и што пишу ћирилицом. Такође се протура теза да Руси помоћу Срба хоће да избију на топла мора. Управо због тога Запад се окреће против Срба, па здушно помаже католичке Хрвате. И у пласирању ових теза игра се на карту русофилских расположења Срба, рачуна се на непромишљено понашање Срба на местима на којима се одлучује.

Мој став о овим питањима је другачији, а верујем и исправнији. По овом ставу Срби треба да остану онакви какви јесу, да поштују свој конкретни идентитет и своју укупну културу. Тако треба да чине и због себе самих али и због стварних, а не умишљених интереса браће Руса. Јесте чињеница да су већина Срба православци и да пишу ћирилицом, и да их то повезује са Русима. Али постоји и део Срба који нису православци, као и део Срба који пишу превасходно латиницом. Ова истина отвара посве другачије перспективе и Русима и Западњацима. Као мултиконфесионалан народ, са два најзначајнија писма европске културе, латиницом и ћирилицом, они чине природну везу Истока и Запада, па и један од најприроднијих основа концепције Евроазије, тачније европоцентричног света. Више ће, и Русима и западним земљама, Срби моћи да послуже као чинилац сусрета и суживота, него као чинилац сукоба. То би требало да опет буде српски програм, различит од оних програма који воде ка сукобима са несагледивим последицама.

5. ГЕОПОЛИТИЧКА РЕШЕЊА СРБИСТИКЕ

У Србији данас има више катедара за историју, факултета за политичке студије и института за политикологију. Било би природно да тако по обиму значајна снага уложи напор да изгради геополитичку концепцију која би осветлила српску прошлост новијег доба: пре свега ону која је настала од рађања идеја југословенства до крвавог распада државе која је настала на тој идеји. На жалост, истраживања у духу таквих пројекција још се нису довољно на видљив начин показала. За сада бар ја видим само неке назнаке да померања има и у том правцу. Обраћам зато пажњу на неке резултате.

Један од резултата у том смеру био је симпозијум у САНУ под насловом *Сусрет или сукоб цивилизација на Балкану* (1997) и истоимени зборник који је уредио Славенко Терзић (1998). Овај историчар је показао склоност и ка адекватнијем виђењу српског народа као мултиетничког и ка већем смислу за сусрете цивилизација и религијских група, а не само за сукобе.

Поштовања су вредни и напори Љубише Деспотовића у књизи *Српска геополитичка парадигма* да истраживањима заснованим на геополитичким концепцијама у свету тумачи и судбину српског народа. На жалост, не бих могао да кажем и да је овај аутор дубље зашао у сферу поимања етничитета преко филологије, где је тај проблем и утемељен, па ни у стварни идентитет српског народа на који указује дисциплина о Србима, србистика. У његовој књизи, ипак, бар има обзирања на основне ставове те дисциплине.

Присталице Покрета за обнову србистике овом проблему прилазе у основи дугачије. О томе може да посведочи и чланак под називом *Филологија и геополитика* Вере Милосављевић који је објављен у зборнику *Дело Петра Милосављевића и србистика* (2002) а затим прештампан у њеној књизи *Чувари имена* (2004).

Корак даље ка конституисању и саме дисциплине у истом смеру учинио је један од српских политиколога, Момчило Суботић. Овај аутор, који је постао један од најзначајнијих људи у Покрету за обнову србистике, настоји да извуче конзеквенце ове филолошке дисциплине на политиколошком плану. Међу његовим књигама посебно бих издвојио две: *Политичка мисао србистике* (2010) и *Идентитет и геополитичка стварност Срба* (2012). У овим књигама се већ изграђује српски допринос на геополитичком плану на темељу ове научне дисциплине о Србима. У складу са овим идејама Суботић је деловао и веома конкретно. За симпозијум о обновљеној Матици српској у Дубровнику приредио је и два зборника под називом *Љетопис Матице српске у Дубровнику* (2010) а затим је приредио и зборник са научног скупа *Срби муслимани* (2012).

Својим активностима у Покрету за обнову србистике, Суботић је стално обраћао пажњу на геополитичке димензије ове дисциплине. Практично, од почетка наше сарадње, од 2007, укључивао је да моја истраживања у области идентитета српског језика и српског народа, чињена из филолошких побуда, имају трајне и дубоке везе са геополитиком. Овај став је Суботић посебно аргументовао чињеницом да се у мојим текстовима, почев

од 1998, стално појављују илустрације у виду дијалектолошких карата. Те карте у суштини илуструју различите геополитичке стратегије. Књига, која је у рукама читалаца, резултат је мог све-сног напора да на геополитичке проблеме садашњег света бацим поглед са становишта србистике.

Било би посве природно да снаге у свету које се боре за политичку власт у Србији и над Србима буду заинтересоване за геополитичку димензију научне дисциплине о Србима, србистике. У време постојања Покрета за обнову србистике – а од тога времена има већ 16 година – на кормилу Србије смењивале су се разне политичке опције, политичке оријентације и гарнитуре. Ниједна се од њих није показивала жељу да зна ни за србистику као дисциплину, ни за ставове србистике које, по природи, морају да имају и геополитички карактер. Тако се десило да могућности које ова дисциплина нуди буду потпуно игнорисане. Оне за-весе, о којима је напред било речи, а које неко успешно контро-лише, учиниле су и чине своје.

Показало се да је чвор који се тиче Срба толико замршен да га треба темељно распетљавати. У расплитању овог замрше-ног чвора често се, на жалост, морамо враћати у прошлост, на почетке и на стварне основе владајућих идеја.

КАДА ПОЧИЊЕ СРОЗАВАЊЕ ЗАПАДА

Духовно стање Запада, које приказујем, није нека моја конструкција. То је препричана слика која се годинама нуди у медијима. Иако се србијански медији и даље снисходљиво односе према Западу, они много шта не могу да прикрију. Не могу, на пример, да прикрију чињеницу да се Запад показао и у моћи, али и да се показао у немоћи да се снађе у новим околностима. Пуно је знакова упозорења да је Запад кренуо опасном странпутицом, да и сам постаје болесник кога треба спасавати.

Ако се процеси, који су почели рушењем Берлинског зида, сагледају у целини, овај догађај добија нешто другачији смисао. Тачно је да је одмах након рушења овог зида Србима кренуло лоше. Све јасније се, међутим, показује да је од тог догађаја и целом Западу кренуло лоше, па и самој Немачкој. Немачка је после овог рушења, по политичкој снази, постала друга сила Запада, иза Америке. Али, и као таква, она више није на узлазној линији. И то је један од разлога зашто Немцима, више него другима, треба посветити посебну пажњу.

Значај и судбина Немаца није превасходно у томе што их има близу 80 милиона. Има и других народа у свету који су тако многобројни, али нису толико значајни као Немци. Немци су, пре свега, значајни по доприносима који су дали европоцентричној цивилизацији и култури.

У нововековној историји, на пример, Немци су дали највише доприносе на пољу филозофије. Оно што су у Старом веку били Грци, то су у новом веку били Немци. Кант, Хегел, Шопенхауер, Ниче, Дилтај, Хајдегер, Блох били су Немци.

Немци су, такође, дали су и врхове у музици: Бах, Моцарт, Бетовен, Шуберт, Вагнер.

Немци су дали су и неке од врхова књижевности, нарочито у доба романтизма: Хелдерлин, Шилер, Гете, а у 20. веку Рилке, Томас Ман, Брехт.

Немци су обележили и рађање модерне филологије: Винкелман, Хердер, Хумболт.

У ликовним уметностима, где недостижни домети потичу од романских народа: Италијана, Француза, Шпанаца, такође има великих Немаца. Не би се, на пример, могла ни замислити модерна уметност без Паула Клеа, без Баухауса.

Ове и сличне доприносе, нарочито у области науке, стално треба имати у виду да се не би изгубили оријентир. Управо зато што је новија историја показала да је немачки народ имао и другу страну. Наспрам великих градитеља, који су делали у духу Ероса, било је међу Немцима изразитих делатника у духу Танатоса, дакле ненадмашних рушитеља вредности. Та друга страна показала се у свој својој негативности у Првом и Другом светском рату. То су чињенице које су познате.

Да имамо посла са народом изразито различитих особина, мени је познато још од детињства, од Другог светског рата. Сви ми у Србији бојали смо се Немаца као окрутног окупатора. Слично је било и код других народа поробљене Европе. Још од детињства, међутим, о овом народу стекао сам и нешто другачију слику. Мој отац Мирослав отпуштен је 1943. из заробљеништва у Немачкој због туберкулозе. Са живом главом донео је и причу о изузетно човечном понашању породице којој је био додељен. Са задовољством ћу искористити прилику да објавим његову фотографију са члановима те породице у својим мемоарима. Захвалан сам и данас тим непознатим Немцима што су се лепо понашали према мом оцу, једном младом заробљеном Србину. Недавно сам на Радиотелевизији Србије гледао једну причу о сликару из Косовске Митровице Љубиши Јовановићу Wolfu у емисији Квадратура круга. Тек кад је та прича до краја испричана, схватио сам зашто је овај Србин додао свом презимену Јовановић презиме Wolf. Из ове митске приче схватио сам да баш Немци у човечности имају људе који су ненадмашни. Црно-бело

сликање је само лоша пракса која се била усталила и код нас у периоду комунизма.

Најновија трагедија српског народа, са разлогом се доводи у везу са антисрпски обојеном политиком немачких и аустријских лидера после рушења Берлинског зида. Ови политичари су се, у процесу разбијања Југославије, недвосмислено сврстали на страну хрватских сепаратиста, а против Срба. Сада се, без много размишљања изричу ставови да су Немци традиционално непријатељски расположени према Србима, а пријатељски расположени према Хрватима. Сматрам да у оваквом тумачењу постоји нешто што је истинито и нешто што није. Ако се односи Немаца према Србима и Хрватима сагледају бар у распону од два века, онда се добија другачија слика. Поготово ако се имају у виду две оријентације у филологији које се нас непосредно тичу: србистика и сербокроатистика.

Срби и њихове везе са идејама немачких стваралаца

Србистика, као научна дисциплина о Србима, јавила се у процесу настајања славистике, а славистика, као научна дисциплина о Словенима, има извориште у Хердеровим идејама. Тако су и славистика и србистика постале део система филологије европских народа.

Идеје које је пласирао Хердер и његови следбеници имале су за последицу да народи стекну свест о природи језичко-етничких заједница којима припадају. Таква свест је нужно имала и геополитички карактер. Ова свест се заснивала на ставу да се народи простиру толико колико говоре једним језиком као својим. Таква свест ће касније имати последице и у процесима стварања националних држава.

Хердерове преокупације биле су и преокупације његовог времена. Сличне преокупације имали си и двојица највећих Срба онога времена: Захарије Орфелин, а поготово Доситеј Обрадовић. Међу словенским филолозима, непосредни настављачи Хердера били су Чех Јозеф Добровски и Словенац Јернеј Копитар. Они су и засновали славистику као дисциплину; а у истом скло-

пу поставили и темеље србистике. Далеко потпуније ће то касније учинити Словак Павел Јозеф Шафарик (1795-1861), који је својих 14 најплоднијих година провео у Новом Саду (1819-1833). У овим процесима посебно значајну улогу имао је Вук Карацић.

Вук Карацић је дошао у Беч 1813, после пропасти Првог српског устанка и у овом граду је провео практично цео свој потоњи живот. Нашао се у центру словенске филологије која се управо рађала. Све идеје и сва решења ове филологије преузео је; он се не може сматрати оригиналним изворником идеја за које се борио. Али се може сматрати једним од највећих њихових реализатора. Те идеје сам више пута представљао, тако да их је овде непотребно понављати. Највише примера веза Срба са великим Немцима потичу из тог периода. Посебно су вредни пажње и изучавања односи Гетеа са Вуком. Још више су важни односи које је Вук имао са браћом Грим, или са водећим немачки историчарем Лополдом Ранкеом, који је своју велику каријеру почео делом *Српска револуција* (1828) у сарадњи са Вуком. Од сличне важности је бављење Терезе фон Јакобс Србима и српским народним песмама.

У контексту ове доминантне оријентације великих Немаца и Вука Карацића, треба видети и српску идеју југословенства коју су изнели тридестих година 19. века двојица младих Матићиних првака: Теодор Павловић и Јован Суботић. За ту одстрањену и занемарену идеју може се казати да потиче из истог гнезда као и филологије свих европских народа.

Обраћање пажње на ове чињенице, које се у наше време обично заборављају, враћа нас стално ка кључном имену и ка великом изворнику, ка Хердеру. Овај немачки мислилац посебно може да помогне при разрешењу једног крупног савременог проблема: односа великих и малих народа. Обично историчари и геополитичари приказују збивања у свету тако што показују како велики управљају малима, како је главна функција малих да се уклопе у пројекције великих. Хердерове идеје, међутим, омогућују и другачије тумачење: да се покаже као могуће и да мали управљају великима. Таква интерпретација проистиче из Херде-

ровог схватања да је човек сложено биће, а пре свега биће многих недостатака (инсуфицијенција). Али он је биће које располаже интелигенцијом, па је на основу те особине способно да надомести многе своје недостатке. Управо ова идеја омогућује да се боље схвати однос Немци – Хрвати.

Хрвати и аустријски државни пројекти

У време када су први слависти, на основу Хердерових идеја, идентификовали српски језик, идентификовали су и хрватски језик. Хрватски језик је био кајкавски, а српски је био штокавски или онај који је званична Аустрија називала илирски. Идентификација хрватског језика била је учињена на принципијелним основама, као и језика свих других словенских народа. Самим тиме је овакво схватање хрватског језика имало и јасне геополитичке последице. Подручје хрватског језика захватало је само три округа: око Загреба, Вараждина и Чаковца. Да је таква идентификација била важећа пре појаве Илирског покрета, о томе најбоље може да посведочи књижица Људевита Гаја *Кратка основа хорватско-славенског правописања* из 1830. Оно што су хрватски идеолози чинили од појаве Илирског покрета било је усмерено на то да се хрватски простор увећа на рачун српског. Главни циљ тог покрета био је, дакле, геополитички. Тај геополитички циљ Илирског покрета био је јасан и оновременим Србима и зато га они, сем појединаца, нису прихватили.

Као што су Хердерове идеје допронеле буђењу националне свести код Немаца, сличне последице оне су имале и на буђењу националне свести код словенских народа који су живели у оквирима Аустрије. Ова чињеница није била безначајна за Аустрију. Нове идеје, макар посредно, угрожавале су интересе Монархије.

По природи своје владавине, ова вишенационална Монархија је морала да има империјалне амбиције. Њене амбиције су биле да влада што већим просторима. Те амбиције се посебно могу уочити у пројекту коју је бечки двор наручио од похрваћеног Немца Паула Ритера Витезовића (1652-1713) после пораза

Турске у рату 1683-1699. године. Витезовићев задатак је био да теоријски оправда проширивање Аустрије на територије отоманске државе у Европи преко идеје о хрватској државности. Витезовић је такву конструкцију представио у књизи *Оживљена Хрватска* (1701, 1997). У тој књизи он је „оживљавао“ Хрватску, каква никад није постојала: од Трста до Црног мора, као потенцијалну аустријску јединицу. Ова конструкција је правдана једним, такође измишљеним, разлогом да читава словенска популација на овом простору говори једним језиком, језиком илирским. Суочена са опасношћу од ширења и примене Хердерових идеја, Аустрија је могла да схвати да јој једна од највећих опасности прети са простора где су раније постојале словенске државе на Балкану које су Турци освојили. Један век касније када су се већ уочавали обриси обновљених држава у Црној Гори и Србији, било је, свакако, јасно да се оне стварају на простору српског језика. Српски језик је Вук Караџић, у духу славистике, већ дефинисао као близак, али и различит од других словенских језика, па и од бугарског и хрватског. Појавом Илирског покрета обнављана је идеја о једном језику од Трста до Црног мора, језику илирском, што није одговарало стварности. Илирски покрет нису подржали ни Бугари ни Словенци; нису га подржали ни српски прваци; па је та идеја пропала. Али је ипак нешто битно учињено. Онај исти језик, који су Срби звали српски, а Аустрија илирски (за разлику од хрватског језика) после забране Илирског покрета 1843. почео се (по вољи Аустрије), третирати као хрватски. А да би такав третман имао било какву основу, па и привид теоријског оправдања, требало је Србе и Хрвате прогласити једним народом под два имена. Међутим, са појавом Илирског покрета постало је јасно, бар посвећенима, да су на сцени две идеје језика и две језичке политике. Једна од тих идеја је била је аустрохрватска, а друга је била хердеровска које су се држали и Срби, и Бугари и Словенци. Две различите филолошке идеје подразумевале су различите геополитичке пројекте.

Стратешка природа двеју идеја

Да су српска и хрватска идеја посве различите показало се у процесима разбијања Југославије. Те разлике су, међутим, дуго прикриване. Током југословенског периода, оне су биле и смишљено и спонтано забашуриване, тако да ни историчари ни филолози нису имали у виду српску идеју. Као стручњак који се превасходно бавио идејама, схватио сам да ми је задатак да њихове разлике и јасно представим. То сам најпре учинио у уводном делу моје хрестоматије *Срби и њихов језик* (1997). Тамо сам први пут, у седам тачака, идентификовао разлике између ставова водећег српског филолога Вука Караџића и ставова водећег хрватског филолога Ватрослава Јагића.

Српска идеја ће се најбоље схватити ако се доведе у контекст са хердеровским идејама, односно са идејама оснивача славистике: Добровским, Копитарем, Шафариком. Ова идеја је изграђена на принципијелним филолошким основама. Хрватска идеја, са друге старне, по пореклу је везана са државним интересима Аустрије, а касније са државотворним амбицијама хрватских идеолога и филолога. На тим основама треба разликовати и две идеје југословенства: српску и хрватску. Без разликовања тих идеја и не можемо да схватимо збивања на сцени простора који се данас означава изразом Западни Балкан.

Без увида у те идеје нећемо у свој дубини моћи да схватимо ни поводе за Први светски рат, ни разлоге за обнову Друге Југославије, па ни бродолом Титаника. Делотворност тих идеја је толико велика да се и узроцима и последицама њихове примене морамо стално бавити.

ЕПИЦЕНТАР ДОГАЂАЊА

Да рушење Берлинског зида има неке везе са разбијањем Југославије, то нико не пориче. Зато ћу, у овом поглављу, настојати да одговорим на питање: где је био географски епицентар догађања. Да је епицентар тих догађања на простору западног Балкана, то показују и Екмецић, и Хантингтон, и Дугин. Али они не показују спремност да сагледају историјско филолошку страну проблема.

Географски епицентар збивања

Истина је да се разбијање Југославије тицало свих њених делова. Али, оружани сукоби нису захватили цело подручје Југославије. Нису, захватили подручја Македоније, Србије и Црне Горе. У Словенији је било само инцидентних сукоба на почетку. Рат се водио само на подручју Републике Хрватске и Републике Босне и Херцеговине. Ако идемо још конкретније, рећи ћемо да су борбе вођене на целом подручју Босне и Херцеговине. Али није тако било и у Хрватској. На територији Републике Хрватске рат није захватио подручја традиционалних кајкавских и чакавских говора; захватио је само традиционална подручја говора штокавског.

Ако подручја штокавских говора имамо у виду као целину, онда наша слика може да буде још конкретнија. Рат је захватио само подручја у Хрватској и Босни и Херцеговини где се говори штокавским, и то ијекавским и икавским дијалектом. Ту је био и епицентар трагичних збивања. Око истог језика у сукобу су се нашли различити геополитички пројекти.

Да су Срби и Хрвати два посебна народа, која говоре и посебним језицима, то су јасно знали већ први слависти, а знала

је и Аустрија. Не би између ова два народа дошло до сукоба са непримереним исходима да није било Илирског покрета и идеје југословенства. Само наметање тезе да једним језиком говоре два посебна народа, морало је да наметне и питање њиховог идентитета. Супротно од правила која важе за друге европске народе, исти језик, третиран као народни језик два посебна народа, морао је да добије и двонационално име, српско и хрватско. Јавиће се и лингвисти који су прогласили нешто у научном смислу немогуће: да Срби и Хрвати говоре једним народним језиком, а да тај језик сачињавају штокавски, чакавски и кајкавски говори. Тако схваћен један језик, састављен од посебна наречја која се схватају и као три различита језика, само је теоријска химера. Та химера је и створена из геополитичких разлога. За овај језик и за популацију која њиме говори нису могла да важе правила и стандарди који важе за друге популације и за језике у Европи. На делу су настојања да се овом подручју у Европи наметну неевропски стандарди. А такође су присутна и настојања да се еминентно филолошки проблеми реше средствима изван филологије.

Арбитрарност у филологији и историјски корени сукоба

Хердереове идеје о разликама и сличностима појединих језика, као и идеје првих слависта, одликовао је смисао за природност. Оно што је природно само је требало констатовати, класификовати, објаснити. Сведоци смо, бар на подручју Европе, да је свуда владао мир где је та природност очувана.

Ова природност била је, на подручјима Балкана, нарушена већ са појавом Илирског покрета. Са појавом тога Покрета геополитичке амбиције и пројекти уплићу се у сазнања о природним распрострањањима народних језика. Од тада и почињу игре са идентитетима народа и именом језика. Прокламовани програм овог Покрета нудио је да се од четири балканска словенска народа направи један – Илири, а од четири језика – један, илирски. Арбитрарност је постала и главна карактеристика идеје југословенства. У оквиру те идеје такође се могло радити сва-

шта: могао се елиминисати из југо-словенског корпуса цео један јужнословенски народ – Бугари, могла су се три народа прогласити за један (Словенци, Хрвати и Срби) или два народа за један (Хрвати и Срби) и још много шта учинити што нико у свету не чини. А највеће чудовишно чудо је да се истом језику дају различити називи: да се исти језик назива српски, па хрватски и како још све не.

Арбитарност је била главна карактеристика Титове владавине и праксе његових сабораца. Књижевник Бранко Ћопић је у збирци приповедака *Доживљаји Николетине Бурсаћа* (1956), на свој хумористички начин, обелоданио природу њиховог понашања. У једној причи, главни јунак збирке Николетина Бурсаћ, саопштава мајци: „Мајко, од данас нема Бога! Рекао друг комесар...”

Много је примера таквог арбитарног понашања. У његовој основи је деконструкција логоса и логоцентризма. Нарушена природност се вишеструко осветила. Отровно цвеће зла је бујало у време бродолома Титаника.

Показује се, међутим, да је кратковека била илузија да ово зло друге мимоилази, а да се тиче само Срба. Пунија је истина да се тиче свих. Срби су се само први нашли на удару овог зла.

СЕМЕ НЕВОЉА: СРПСКИХ И ОПШТИХ

Локализовање епицентра догађаја који су разорили Југо-славију, а посредно довели до крупних промена у свету, води нас ка самом корену зла. Зато је нужно одговорити на питања: Какво је то семе зла? У чему је његова тајна?

Најкраћи одговор гласи: Ово семе зла има порекло у односу геополитичких пројеката према филологији. На дубљим основама само се у тој области и може сагледати и решити. Поготово ако се одговори на два посебна питања: Једно је питање о простирању природне језичко-етничке заједнице. Друго питање тиче се односа према верском питању.

На основу општеприхваћених идеја о идентитету и распростирању језичко-етничких заједница можемо поуздано да означимо просторе које бисмо могли назвати: Природна Мађарска, Природна Немачка, Природна Пољска, Природна Румунија, Природна Чешка, Природна Словачка. Такве природне заједнице су језичко-етничке заједнице. Унутар сваке од тих држава постоје и верске заједнице. Али се оне третирају као заједнице другостепеног значаја у односу на језичко-етничке.

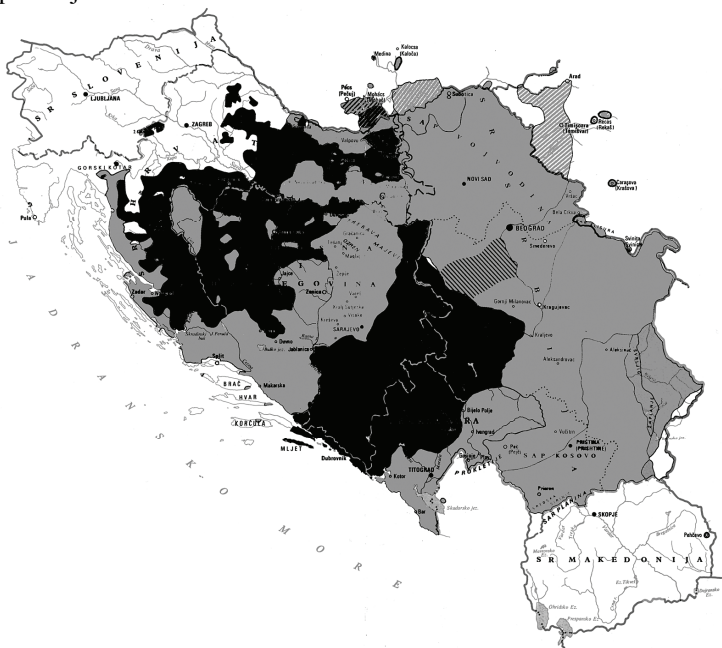
Природне језичко-етничке заједнице

На основу истог принципа могле би се идентификовати и српске земље, тј. земље у којима се говори српским језиком. И ти простори могли би се, по истом принципу, означити изразом Природна Србија. Оваква „природна“ Србија би се такође схватила као једна језичко-етничка заједница. Верске и регионалне заједнице унутар ње биле би у другом плану.

Таква Природна Србија, доследно заснована на основу истих принципа, могла би се графички представити. Она би се

поклопила са подручјем штокавских говора. Графички приказ такве Природне Србије (односно крајева који би могли да се идентификују као српске земље) имамо најпотпуније урађен у публикацији коју су за Југословенски лексикографски завод 1988. сачинили Павле Ивић и Далибор Брозовић да би представили српскохрватски језик као целину. Овако назван језик обухватао је три наречја/језика: штокавско, кајкавско и чакавско.

Дијалектолошка карта штокавског наречја у потпуности представља простирање српског народног говора са његова три дијалеката, односно три различита изговора једног старословенског слова – јат: екавским, ијекавским и икавским. Изван тога подручја су и чакавско и кајкавско наречје која не спадају у српски језик.

Дијалектолошка карта штокавског наречја. То су подручја покривена црном и сивом бојом

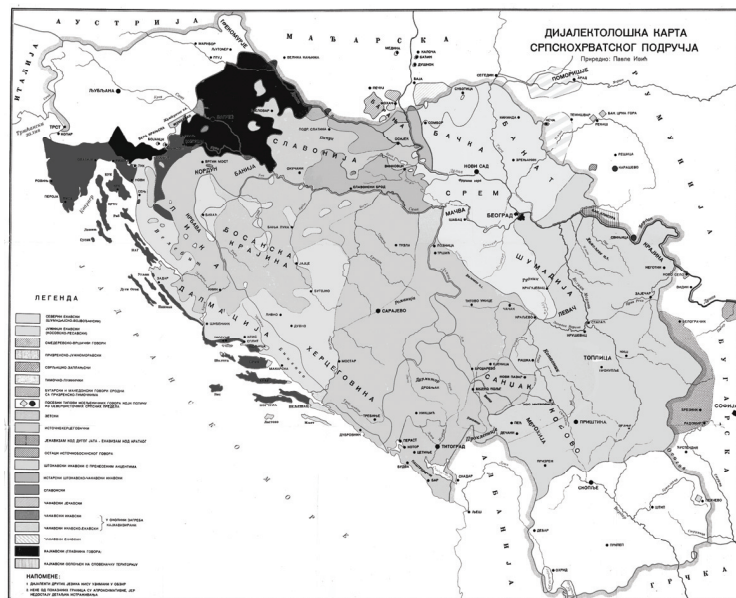
Подручје штокавског наречја на овој карти (у другој терминологији: дијалектолошкој карти српског језика), потпуно је истоветно са представом коју су о његовом простирању имали Вук Карацић, Матица Српска, Српска краљевска академија. Додавањем чакавског и кајкавског језичког подручја карти штокавског прекорачују се границе српског језика и таква карта даје слику о непостојећем језику, односно о вештачкој творевини која се не може сматрати јединственим језичким системом.

Зато је нужно да се нагласи да је *Карта штокавског наречја* српскохрватског језика исто што и дијалектолошка карта српског језика. Подручје ове једнојезичне заједнице подударно је са простирањем могуће Природне Србије. Године 1918. српска језичка заједница је доживела и државно уједињење. Али у истој држави су се нашли и инојезични словенски и делови несловенских народа који су живели помешано са Србима, односно на подручју српске језичке заједнице.

Тако једноставно не бисмо моли да представимо подручје хрватског језика, дакле, нешто као Природну Хрватску. Тешкоће на које у том погледу наилазимо можемо донекле објаснити помоћу дијалектолошкиј карата из поменуте публикације Брозовића и Ивића.

1. Став да је хрватски језик исто што и кајкавско наречје, садржан у књизи Људевита Гаја *Кратка основа хорватско-словенског правописања* (1830). Ову представу најбоље илуструје карта кајкавског наречја Далибора Брозовића.

2. Став да је хрватски језик исто што и чакавско наречје најбоље илуструје *Упоредна граматика словенских језика* (1852) Франца Миклошића. Још прецизнију представу чакавског наречја имамо у чланку Ђуре Даничића *Разликовање српског и хрватског језика* из 1858. године. И тај став најбоље графички представља дијалектолошка карта Далибора Брозовића.

Кајкавско подручје означено је црном бојом,
а чакавско тамно сивом бојом.

3. Пошто су кајкавски и чакавски идентификовани као језици којим говоре Хрвати по осећању, примећено је и да се та два наречја разликују. Она се често у стручним радовима третирају и као посебни језици. Отуда се јавио проблем како их ујединити. Већ код претходника илираца јавља се једно солмонско решење. Њега је пројектовао Иван Деркос у књизи *Genius Patrie* (1831). Одељак о виђењу таквог решења налазимо у *Антологији илирства* Славка Жежића из 1934. године. (На ово је указано у мојој књизи *Увод у србистику* (2002, 2003: 230). Деркос је сматрао да се два хрватска наречја могу ујединити помоћу трећег, тј. помоћу српског језика, односно помоћу штокавског наречја. А то је значило: ако хоћемо да хрватски језик постоји на ширем простору од маргиналног кајкавског или чакавског наречја, он се мора довести у везу са штокавским, односно српским језиком и сјединити са њим.

Ако обратимо пажњу на ову Деркосову идеју, добићемо одговор за будуће пројекције хрватске филологије. Ове пројекције, као и Деркосова, полазе од геополитичких амбиција: Хрватима треба обезбедити већи простор од онога који они у стварности заузимају. А то значи да се филологија ставља у службу геополитике. Деркосовим идејама је већ био наговештен правац на којем ће израсти концепција Ватрослава Јагића, највећег хрватског филолога, заснивача сербокroatистике.

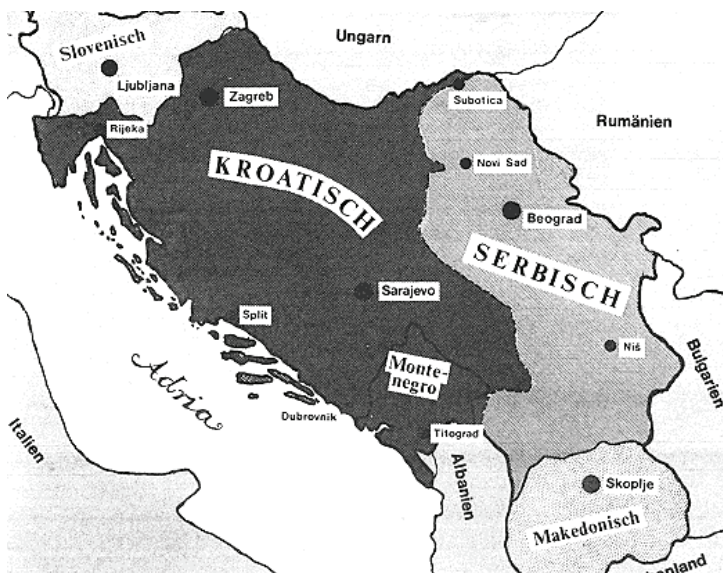
Јагићева концепција је позната. По тој концепцији Срби и Хрвати имају један језик са три наречја (кајкавским, чакавским и штокавским) па су према томе један народ под два имена: они су Хрвато-Срби. Такво неприродно биће се у грчком античком свету називало химером. Ова химеричка концепција неприродно схваћеног једног народа условљена је непринципијелним геополитичким пројакцијама. Она је неприродна зато што полази од става да се Хрвати и Срби, по језику, један народ, а да су ипак два народа, и то по вери: Срби су православци, а Хрвати римокатолици. Та неприродна концепција примењена је само у овом случају, и то због посебних геополитичких интереса и амбиција.

Таква концепција је теоријски неодржива, јер су њена решења вештачка, односно неприродна. Да је она направљена да би задовољила хрватске геополитичке амбиције, било је јасно већ у 19. веку. Зато такву концепцију и нису прихватили одговорни српски политички субјекти и научници у 19 веку. (А они који су је, као Ђуро Даничић, прихватили у посебним околностима, чинили су то на штету науке). Таква концепција се косила са принципима који важе за све друге народе и језике. Нема никакве основе да се наречја чакавско или кајкавско сматрају српским. А пошто је штокавско наречје примарно српско, и пошто Срби другог наречја, односно језика, немају, нема основе ни да се оно сматра хрватским наречјем или језиком. Потоњи неодговорни српски филолози и политичари нису схватили колико несрећа српском народу може донети једна неприродна, химеричка, квази филолошка идеја.

Упркос непринципијелним, ненаучним основама на којима је засновано, ипак се десило да се хрватско гледиште наметне у југословенском периоду, како у оквиру југословенске државе тако и у свету. Оно што није могло да се постигне научним средствима, могло је политичким и реторичким. Обе ове вештине биле су употребљене да би се хрватски интереси остварили.

Ватрослав Јагић је централна фигура у наметању идеје југословенства и сербокроатистике. Њега обично сматрају великим филологом. Исправније би било сматрати га веома способним политичарем који је употребио реторску вештину да би политичке циљеве остварио као филолошке концепције.

4. У поменутој публикацији Брозовића и Ивића ипак није објављена још једна важна карта која много објашњава. То је она из књиге *Добар дан*, школског уџбеника намењеног хрватској деци у Немачкој (издање 1981. или 1984). Аутор карте је Томо Матасић. Ову карту сам први пут прештампао у другом броју часописа *Србистика/Сербика* (1998), а после сам је више пута објављивао. Она најбоље илуструје природу и смисао Новосадског договора о језику који је одржан у Покрајинском комитету Савеза комуниста Војводине 1954. године. Тада је договорно утврђено да језик мора да се зове српскохрватски/хрватскосрпски. Али овако представљен језик (као један и јединствен) већ на том Договору фактички је подељен на две варијанте: српску (источну, екавску) и хрватску (западну и ијекавску). После онога што је на Новосадском договору постигнуто, почео је бал вампира, који је завршни чин имао у бродолому Титаника.

Томо Матасић: Карта хрватског језика са додатком српског (Минхен 1984). Карта у ствари приказује Велику Хрватску на основу поделе српскохрватског језика на његову западну и источну варијанту.

Јано је да је на Матасићевој карти представљена Велика Хрватска, истина не до Црног мора, као код Витезовића, али до Дрине и преко ње. Ова карта тзв. хрватског језика се никако не поклапа са Природном Хрватском. Она задира веома дубоко у подручје српске језичке заједнице.

Приказивање ових карата на једном месту може да помогне да се схвати смисао онога што се већ две деценије дешава на Хашком суду. На овом суду се суди Природној Србији која се приказује као Велика Србија. Колико знам, на овом суду није било оптужби за некакву Велику Хрватску. Таква Велика Хрватска, као проблематична концепција, била је пројектована још од времена Витезовића и од Илирског покрета. Судећи идеји

Велике Србије, Хашки суд се определио за неправедно суђење. Али то више није суђење једном народу. То је пресуда целом европоцентричном свету и темељима на којима он почива. Пошто тај свет почива на два супротстављена вида немачке идеје, оном који репрезентују Хердер и Гете и оном који репрезентује нацистичка идеологија, само је питање који ће од та два вида победити. На жалост, конци су се погубили и не зна се шта се, у ствари, дешава са европоцентричном идејом и цивилизацијом и у ком смеру се одвијају процеси у савременом свету. Као највећи губитник у тим процесима показало се међународно право. А кад оно страда, штете не може да има само један народ; штете потенцијално има цео свет.

Сукоби на тлу бивше Југославије били су сукоби различитих политичких концепата и сукоби људи груписаних по верској припадности. У ствари, проблем је настао због одступања од општеприхваћених приципа и примене мерила која не важе за друге народе и језике у Европи. Али тај експеримент је злоћудан. Оно што се овде збило такво је да превазилази локалне оквире и има могућност да се шири као зараза. На удару су принципи на основу којих се Европа сматра заједницом нација, односно народа. Пољуљан је и принцип на којем је установљен однос језичко-етничких и верских заједница који се тиче свих европских народа. Пресуђујући Србима, Хашки трибунал пресуђује принципима на којима почива европоцентрична цивилизација.

Семе зла је у кршењу принципа

Покрет за обнову србистике који је, на моју иницијативу, промовисан на Филолошком факултету у Приштини 1997. године обнављао је једну филолошку дисциплину, али и принципе европске филологије. У том духу Покрет је организовао више акција, а међу њима и Међународни симпозијум *Српско питање и србистика* у Новом Саду (2007). Скуп је благословио владика бачки господин др Иринеј Буловић. Са захвалношћу се сећам дводневног присуства владике бачког на Новосадском скупу и

његове речи при самом крају. Цео његов говор објављен је у зборнику радова са овог Скупа. Владика је, између осталог, упозорио да:

Само бих хтео да кажем да верујем да, ако не шири слојеви наше интелигенције, свакако ви, са овим знањима која поседујете и учествујући у оваквим научним и духовним прегнућима, не прихватате неоправдану оптужбу коју многи изричу на рачун наше Цркве, Српске православне цркве. А та оптужба се састоји у следећем: да је Црква испословала или чак одлучно захтевала да се за припаднике српског етноса и српског језика могу признати само они који су православне вере. То није тачно. Ни историјски, ни теолошки, ни духовно, Црква никада није правила конфузију, збрку између народносне и верске припадности. То не чини ни данас.

Покрет за обнову србистике, од самог свог почетка, доследно, за свој главни ослонац узима родоначелнике србистике, Вука Караџића и Павела Јозефа Шафарика. И један и други су сматрали да су Срби мултиконфесионалан народ; такви су, у принципу, и други народи. Вук је чак изричито наглашавао да су Срби они који говоре српским језиком, а има их три вере: православаца, римокатолика и муслимана било у којим државама они живели.

Ставови о универзалној природи религијских заједница заступају и представници римокатоличке и исламске вероисповести. И у овим заједницама се заступа став да припадник сваког народа на свету може бити муслиман, римокатолик, као и православац. Тога принципа држала се и Римокатоличка црква. Чувени дубровачки римокатички свештеник и писац дум Иван Стојановић познат је по изјави: „Мени моја католичка вера не забрањује да будем Србин“. Титула примаса, примаса српског, која је једна од највиших у католичкој хијерархији, сигурно не би била могућа да у прошлости није било Срба римокатоличке вере. Црквени поглавар Римокатоличке цркве у Бару и данас има титулу „примас српски“. Ватикану треба зато поставити питање: шта је било са Србима римокатолицима? Исто питање треба поставити и муслиманским великодостојницима: Шта је било са Србима муслиманске вероисповести? Куд су они нестали?! Исто питање

треба поставити и научницима и политичким властима и у Србији и шире. Не измишљај то питање да бих проблем компликовао, већ да бих одговорио на питање о коренима зла које нас је снашло. Срби као народ могу се похвалити да међу својим највећим људима имају и православца, и римокатолика и муслимана. Међутим, мора се констатовати да је мултиконфесионалност српског народа у југословенском, а поготово у Титовом периоду, грубо нарушена. Данас се нашироко заступају ставови да су Срби само православни народ. Управо као православни народ се и оптужују пред међународним судом за неколико хиљада невиних побијених људи друге вере. Таква оптужба, с правом, има своју тежину, па се према њој мора коректно односити. Још већи је проблем у томе што готово нико не потеже питање: шта је било са стотинама хиљада Срба римокатоличке вере? Шта је било са стотинама хиљада Срба муслиманске вероисповести? Где су нестали? У шта су се претворили?

Одговор је познат. Срби католици су претворени су у Хрвате, Срби муслимани су преименовани у Бошњаке. При томе, не констатује се и да је у том кршењу принципа главно семе зла које нас је снашло. Ова прећутана истина не тиче се само једног народа, не тиче се, дакле само Срба, односно драстичног редуковања српског корпуса. Тиче се принципа на којима почива свет као целина, односно на којем почива европоцентрична цивилизација. Ако нема Срба католика, питање је да ли се више уопште може говорити Римокатоличкој цркви као универзалној? На исти начин тај став важи и за муслиманску религију. Ако нема Срба муслимана, зар се она и даље може сматрати универзалном? Ако је тако, онда се темељи нашег света љуљају. Црква и верске заједнице престају да буде носилац религиозног живота, постају политичке организације у служби геополитике. Суштина религије у том случају није духовност и слобода савести него присила и арбитрарност.

Главни мотив за кршење принципа

Ако кажемо да је семе зла у кршењу принципа, морамо да одговоримо и на питање, који је мотив да се тако нешто чини. И тај мотив се може идентификовати. Мотив потиче из незадовољства хрватске језичко-етничке заједнице простором који јој је на принципијелној основи припадао. Природна Хрватска испала је мања од амбиција неких идеолога и филолога. Интересима Аустрије одговарало је да то незадовољство искористи у политичке сврхе.

Из следа потоњих збивања, релативно лако можемо схватити вишедеценијску политичку стратегију Аустријске империје. Ова стратегија има своју логику. Она потиче од уверења да Срби могу да угрозе Аустрију. Од Илирског покрета, а поготово од његовог наставка у виду идеологије југословенства, видљиво је настојање у аустријској монархији да се српски корпус смањи, а хрватски повећа. Идеја како да се то учини посве је једноставна: треба све српско и све хрватско помешати, па после, на основу другачијих принципа, поделити. Они који буду делили, игнорисаће принципе који важе за све друге народе, ствараће неке нове.

Светски сукоби у 20. веку

Нису Срби у новије време први пут оптуживани за покретање Првог светског рата. Оптужбама против Срба и Србије и почео 1914. овај рат.

Неспорна је чињеница да је на престолонаследника Аустро-Угарске Франца Фердинанда у Сарајеву 28. јуна 1914. извршио атентат један седамнаестогодишњи Србин, Гаврило Принцип. И неспорна је чињеница да је као резултат Првог светског рата, на победама српске војске, створена прва Југославија. Ти догађаји су тумачени као нешто што је било у српском интересу. На крају 20. века испоставило се, међутим, да таква тумачења немају и добру основу. Њихова је сврха била да подупру

парадигму југословенског периода. Неславан крај Југославије изискује другачија осветљења.

Треба поћи од поуздане чињенице да све до 1915. године, стварање Југославије није био српски програм. Стварање такве државе, сасвим сигурно, не постоји у пројекцијама Краљевине Србије. (Гарашаниново *Начертаније* је документ страног порекла. Гарашинин је добијени нацрт само редиговао и похранио у архиву. Овај документ ни на који начин није могао да има политички утицај). Програм стварања Југославије не имплицира ни српска филологија из предјугословенског периода. Ка стварању Југославије никако није тежио (па чак ни уз њега пристајао) Вук Караџић, главни српски филолог. Такав програм не имплицира ни идеја Теодора Павловића и Јована Суботића (српска идеја југословенства). И Вук и ови млади Матичари виде на Балкану четири посебна југо-словенска народа: Бугаре, Србе, Хрвате и Словенце који би, евентуално, требало да теже ка стварању посебних националних држава а међусобно су упућени да сарађују једни с другима. То се може видети и у подршци коју су овом програму пружали и краљ Петар Карађорђевић али и идеолог тако схваћеног југословенског окупљања сликарска Надежда Петровић. Не треба прећи преко чињенице да је ова идеја била међу Србима владајућа све до Другог Балканског рата (1913), када је Бугарска, на туђи подстицај, изненада напала Србију и тиме за дуго одстранила из игре српску идеју јужнословенског окупљања. Не треба мимоићи ни чињеницу да је званична Србија прихватила хрватску идеју југословенства тек у другој ратној години, у познатој Нишкој декларацији (1915). Опредељење за ову идеју југословенства је, практично, званичној Србији било изнуђено. Победе савезника и српске војске учиниле су да 1918. настане Краљевина Срба, Хрвата и Словенаца.

Не треба, такође, губити из вида да је управо идеја југословенства била и хрватска национална и аустријска државна пројекција. То се види по пројектима главног архитекте идеје југословенства бискупа Штросмајера. Он је Југославију видео као једну од федералних јединица реформисане Аустрије. Држава Аустрија (односно, од 1868, Аустро-Угарска) могла је овај про-

јект да оствари тек ако у своје државне границе укључи и Србију. Сарајевски атентат Аустрија је искористила да почне казнену експедицију против Србије. Ако би рат добила, пројект би се, највероватније, остварио. Оно што се десило, било је мимо њених очекивања и планова.

Ако стварање прве Југославије није био ни српски интерес ни српски државни или национални програм, ако је њен настанак био противан стварним интересима Аустро-Угарске, логика каже да је настанак ове државе ипак некоем одговарао: одговарао хрватској страни; одговарао је пројекцијама хрватске идеологије југословенства и пројекцијама хрватске филологије у виду сербокроатистике. Остваривању ових интереса послужила је пре свега Аустријска империја. А Србија и Срби стављени су у ситуацију да је остваре.

Хрватској страни је посебно одговарало када је пуни господар целе Југославије био неспорно комунистички диктатор Јосип Броз Тито који је хрватски филолошки програм могао да спроведе у дело.

Ни разбијање Југославије 90-тих година двадесетог века није одговарало највећем делу популације бивше Југославије. Развој догађаја показује да је одговарао само хрватским идеолозима и филолозима, и шиптарским сепаратистима.

Локални сукоб и потенцијално светски сукоб

Догађаји на терену бивше Југославије крајем 20. века нису имали карактер светског сукоба, већ само локалног рата. Али су у овом локалном сукобу очигледно биле уплетене готово све најважније светске силе. То јесте био, на неки начин, и светски сукоб. Он је као светски сукоб потенцијално и остао. О томе сведоче књиге Хантингтона и Дугина. Оне показују да се за ратно надметање треба само што боље припремити. Наћи ће се они који ће потпалити фитиље и повући окидаче.

Због тога је важно рећи и шта ја као појединац, односно припадник једног наррода и једне државе, од овог сукоба очекујем.

Не кријем да би ми, као Србину, било драже да у могућем сукобу надјача руска страна. Кад тако кажем имам у виду вековне односе Срба и Руса; да Руси српске земље никад нису бомбардовали, нити су били освајачи на овим просторима. Штавише, мислим да је руска стратегија боље утемељена и да има шансе на већи успех.

Али тако могу да осећам само у први мах, пре него што почнем да мислим о могућим резултатима светског сукоба. А кад поченом да мислим, испада да не бих волео да дође до тога да нека ракета погоди макар неко руско село, да погоди било коју од богомоља на просторима на којима су живели Сава Владиславич Рагузински, генерал Милорадович, Пушкин и Достојевски. Да не помињем Ермитаж и Новгород.

Не кријем, такође, и поред све озлојеђености на Америку, да не бих волео да иједна ракета погоди неко место оне земље где су се налазиле Теслине и Пупинове лабораторије и куће њихових сународника. И где већ сада постоје највећи музеји на свету, писци и глумци који чине део мог бића. Не бих, такође, волео да нека ракета погоди Глоб у Лондону нити улице којима су шетали Елиот или Црњански. Осећам, кад би горео Париз и душа би ми горела. Какав би то ужасан свет био кад би одједном нестала Галерија импресиониста, или кад би неко објавио: нема више Сорбоне и нема више Националне библиотеке у Паризу! Жежим се и данас када помислим куда су водили Хитлерови планови. Али се увек озарим кад помислим на Хелдерлина, а узвисим се кад мислим на Томаса Мана. Исто тако, поносим се и што припадам византинској култури, што сам рођен у земљи у којој блиста Бели анђео или се уздиже Грачаница. Али осећам да исто тако припадам и свету чији су стубови и Платон, и Микеланђело, и Толстој и Гоја. Одрекао бих се себе ако бих се одрекао Андерсена и Бергмана. Осећам да све то треба да буде и свет наше деце, наших потомака. Ако дође до тога да треба пред моћним снагама далеких источних и или јужних народа да представимо свој интелектуални и духовни свет, са поносом бисмо могли да кажемо: не рушите ово је све створила европоцентрична култура. Све ово може да обогати и људе других цивилизација и кул-

тура. На овој планети треба да има места за све. Под условом да нађемо теоријске претпоставке на основу којих можемо да живимо једни поред других.

Помирење или решење проблема

Из Европске уније нам стижу поруке да Срби треба да се помире са суседима. Слажем се да треба мир сачувати. Али се мир може сачувати ако се проблеми реше, а не ако се ставе под тепих. А проблем ће се решити ако се открије семе зла које изазива сукобе локалног, али и глобалног карактера. То семе зла је у односу филологије и геополитике. Оно се најбоље може идентификовати управо на терену Западног Балкана, односно на терену где се говори српским језиком. Управо на том терену су и прекршени принципи. Они се крше тако што се хоће да се српски језик идентификује као хрватски. Последице кршења принципа имале су тешке последице не само по Србе, већ и по многе делове света.

1. Да би се остварила идеја да Срби и Хрвати имају исти језик (хрватски или српски, српскохрватски) требало је из српског корпуса популацију Срба католика преименовати у Хрвате. То је успешно изведено у периоду борбе за идеју југословенства. Али кад је та идеја одрадила своје, а Југославија у крви нестала, показало се да Срба католика нема, а било их је. Та истина тешко погађа Римокатоличку цркву, јер се показује да она више није универзална, а да је и злоупотребљена да би послужила у геноцидне сврхе.

У истом процесу десило се нешто што тешко погађа бит исламске религије. На крају развоја југословенске идеје, у припремама за разбијање Југославије, учињено је да више нема Срба муслиманске вероисповести; сви су претворени у други народ, у Бошњаке. Свет је гурнут да размишља о трагичном страдању око осам хиљада муслимана у области Сребренице. Али и то што се десило у околини Сребренице, пре и после 1995, има за циљ да одврати пажњу од једног још трагичнијег догађаја: о

нестанку више стотина хиљада Срба муслиманске вероисповести. Тај део популације значајан је за поимање српског корпуса. Чим је било могуће да оне нетрагом нестану, порушен је и принцип по којем је и исламска религија универзална. А то већ више није локални, већ светски проблем.

2. Зачињањем сукоба на верској основи, на тлу бивше Југославије, порушена су два главна принципа на којима је почивала европоцентрична цивилизација. Једно је принцип верске толеранције, проглашен у Аустрији 1781. у време Јосипа Другог. То је *Патент о верској толеранцији*. Друго је принцип познат као Кантов категорички императив. По том принципу не треба чинити другима што се не жели себи. Кантов принцип само је филозофски израз хришћанске Европе. Са рушењем овог принципа удара се и на саме темеље наше цивилизације.

3. Изрежираним сукобом на тлу бивше Југославије, на дубок начин поткопане су и амбиције саме Римокатоличке цркве да превазиђе разлике у хришћанском свету, посебно са православном црквом, и да ступи у дијалог са другим великим светским религијама. Самим тиме њен простор је сужен и локализован. И то је учињено у име уских интереса, а против интереса западног човека, односно човека европоцентричне цивилизације.

4. Самим истицањем сукоба цивилизације и њеним категорисањем, драстично је смањено и само поимање западне цивилизације у односу на појам европоцентричне цивилизације. А ако се западној цивилизацији пројектује сукоб са другим цивилизацијама: латинско-америчком, афричком, исламском, кинеском, хинду, православном, будистичком, јапанском (које Хантунгтон има у виду), пројектује јој се и губитнички исход. Из тога сукоба западна цивилизација може да изађе као поражена, ма како данас изгледала војнички супериорна.

5. Аранжирањем националних, верских и цивилизацијских сукоба ради постизања филолошких амбиција, нарушавају

се о основни принципи на којима почива европски и европоцентрички свет. То је истовремено и ударац по основама националних култура европских народа.

Уместо да се геополитичка питања решавају војничким надметањима и политичким диктатима, било би боље да се мислећи свет позабави узроцима који, доводећи у лошу позицију један народ или неку групу народа на одређеном подручју на планети, прете лошим последицама највећем делу света.

ДОГАЂАЈ И ПРИЧА О ДОГАЂАЈУ

Анализе геополитичке ситуације казују да се последњих деценија, бар потенцијално, у свету води сукоб планетарних раз-
мера. Исте анализе су показале да епицентар сукоба није у вели-
ким светским центрима, посебно не у центрима различитих дру-
штвених система као што су до пре неколико деценија били Ва-
шингтон и Москва. Показало се и да се узроци сукоба не могу
објаснити само друштвено-економским и идејно-политичким
моментима, већ да они имају мање или више видљиве корене
који задиру у сферу посебних наука као што је, у овом случају,
филологија. Епицентар сукоба о којем је овде реч одвија се на
терену где вековима живи српски народ. Тај сукоб није нов. Он
је почео са појавом Илирског покрета тридесетих година 20. ве-
ка као израз двају геополитичких програма, српског и хрватског.
Нове су само обланде у које се он облаже. Да би се каналисао у
жељеном правцу, он се приказује као сукоб цивилизација, као
сукоб религија, као сукоб највећих светских империја, као сукоб
раса. Пошто је у питању пројектовани сукоб светских размера
вреди размишљати о томе како да се тај сукоб избегне. А може
се избећи ако се схвати његова суштина и ако се пројектантима
сукоба научним аргументима избије оружје из руку.

Природу сукоба, који настаје не разлици српског и хр-
ватског програма, треба схватити као проблем идентитета. Дру-
гим речима, два народа имају интерес да се једна те иста попула-
ција представи или као српска или као хрватска. А то како ће се
приказати национални идентитет ове популацијем зависи од фи-
лолошких идеја. Разлике у овим идејама најбоље ћемо разумети
ако обратимо пажњу на њихове главне репрезентанте: на схвата-
ња Вука Караџића, као репрезентанта србистике, и Ватрослава
Јагића, као репрезентанта сербохрватистике, односно хрватисти-
ке (под неадекватним именом).

Односом ове двојице делатника посебно сам се бавио у своме предговору хрестоматији *Срби и њихов језик* чије се прво издање појавило 1997. године. Практично је до тога текста важио став који се упорно деценијама наметао: да је Јагић један од најзначајнијих следбеника Вука Карацића. Моја анализа, изложена у седам тачака, показала је битне разлике у схватањима ових филолога које су утицале на стварање два различита национална програма.

Да сам том приликом обавио један значајан посао потврдио је текст Милоша Ковачевића објављен у зборнику *Дело Петра Милосављевића и србистика*, а касније и у другом издању Ковачевићеве књиге *У Одбрану језика српскога и даље*. То би било довољно да се ове научне истине прихвате. Односно да се прихвати основна идеја Покрета за обнову србистике да треба обновити србистику као дисциплину, одгурнуту у југословенском периоду, када је прихваћена сербокroatистика и била важећа дисциплина све док Југославија није била разбијена.

За одбацивање српског филолошког програма, а прихватање хрватског под именом југославистике и сербокroatистике, заснованог на непринципијелним, ненаучним ставовима, највећу одговорност носе филолози. Ову оцену сам посебно нагласио у тексту *Филолози, проклете вам душе!* који је објављен у књизи *Блок за српску идеју* (2012). Анализе учињене у овој књизи и другде показују, међутим, да овај проблем није само локални, већ и светски.

Да би се природа проблема који води у сукобе схватила, потребно је да се има у виду разграничење између онога што је догађај и онога што је прича о догађају. У причу о догађају мешају се интереси. Поред интереса да се дође до истине, треба рачунати и са интересима да се истина прикрије или покаже у кривом, односно неадекватном светлу.

Научник, ипак, не треба да се лишава оријентира, и свог главног задатка да дође до истине. Да би свој задатак обавио мора да се ослони и на више дисциплина, као што су: реторика, логика, натратологија, криминологија. Не сме се, при томе, заборавити ни филозофија. Поготово се не сме игнорисати ХердEROVA

идеја о томе како се недостаци појединих народа могу претворити у предност.

Реторика

На питање шта је Србе довело до изразито лошег стања, један од најважнијих одговора се може наћи у реторици. Ова стара античка дисциплина, за разлику од дијалектике која је била посвећена долажењу до истине, бавила се моћима речи: како се, вештом употребом речи, људи могу убедити да прихвате нешто што не одговара истини. Није тешко подсетити се како су Срби деценијама били убеђивани у братство и јединство Срба и Хрвата и како је то стварно чињено реторским средствима. То је најуспешније чинио „највећи син“ наших народа, Тито. Српска историја са Титом имала је трагичан завршетак. Хрватски премијер Јадранка Косор грлила се пре неку годину пред телевизијским камерама са Хашимом Тачијем у Приштини. Смисао тога геста је био овај: Ви Шиптари сте нам били главни савезници против Срба. Братство и јединство са Србима била је смо прича за лаковерне, дакле, реторска фраза.

Логика

Ова стратегија је почивала и на одређеној логичкој основи. А логика је очито имала јасан циљ: како победити главног непријатеља његовим оружјем, његовим језиком.

На претходним страницама већ су коментарисане дијалектолошке карте српскохрватског језика. Карте показују колико се простирала Природна Хрватска (односно хрватска језичко-етничка заједница) пре, а колико после Илирског покрета, а како се хрватски језик приказује после Новосадског договора. Већ се дешава да понеки Шиптар на Косову данас каже да не зна српски али да зна хрватски. Пошто се у самим српским институцијама један те исти језик може имати различите називе, онда се ни

Шиптару не може се замерити такво понашање. Може се замерити српским филолозима што нису честито радили свој посао.

Треба, међутим, подсетити да се логиком долази до истине и до разобличавања формалнологичких замки. Долажење до истине је и главни циљ науке. Према томе, има наде да се ствари могу вратити на своја места.

Наратологија и историографија

Причама о догађајима, бави се једна релативно млада дисциплина, наратологија. Она има дубоке везе са природом историографије. И сама реч историја на грчком језику има два значења: значи и догађај и причу о догађају. Зналцима ове материје познато је да приче о догађајима могу да буду истините или лажне, а могуће су и многе комбинације између њих. Франсоа Литор, један од репрезентаната постмодерне филозофије, увео је нов термин: метанарација. Овај термин се односи превасходно на историографске парадигме. Сам назив показује да и историографија може да буде и истинита и лажна.

На жалост, историографија је уопште болна тачка српског народа. Она је посебно заказивала у осветљавању односа Срба и Хрвата. Тај крупан недостатак може се објаснити тиме што је она ове односе осветљавала само на основу метанарације са становишта хрватске идеје југословенства. Пристајала је на главне ставове те идеје; филолошке ослонце је налазила у ставовима сербокroatистике. Да је историографија могла поступати и другачије показује случај Лаза Маркова Костића, најзначајнијег српског писца у емиграцији после Другог светског рата. Али овај историчар је и данас маргинализован. Да би се утабани смер мењао, српска историографија се мора постављати на нове основе.

Криминологија

Оно што се у вишедеценијском размаку дешавало у српско-хрватским односима спада у категорију присвајања туђег. Али спада и у категорију бесправног отуђивања националног богаства. Не сматрам да преко тих чињеница олако треба прелазити. Јавности се јасно мора предочити да је српски народ у стању у којем јесте зато што људи на одговорним местима нису и одговорно радили свој посао. Од одговорности се не могу ослободити ни криминолози. А тако ће бити све док се проблеми фалсификовања историјских чињеница и догађаја буду стављали под тепих.

Истина се, ради неких интереса, може и прећуткивати и прикривати. Али се не може трајно сакрити. Актери на сцени треба да се сете оне српске народне приче *У цара Тројана козје уши*. Цар Тројан је имао козје уши, а који год је берберин, што га је шишао и бријао, цару то рекао, овај би га погубио. Све док се један берберин није сетио да то што је видео не призна и не каже цару. Али ни он није могао да издржи већ је изван града ископао рупу и њој поверио истину о ономе шта је видео. На том месту је израсла зова, од зове је неко направио свиралу, а кроз свиралу је проговорио глас истине: *У цара Тројана козје уши!* Права истина о односима Срба и Хрвата не може се трајно сакривати.

Кад се све чињенице имају у виду, из досадашњих догађаја не може се извући закључак да су Срби изгубили неке битке, али и да нису трајно изгубили рат за опстанак у свету где им је место. Постоје све претпоставке да они у свету заузму место које им припада по праву и правди. Они то могу да учине најпре обновом свога филолошког програма из предјугословенских времена.

ДИЈАЛЕКТИКА ВЛАДАЊА

ДИЈАЛЕКТИКА ОДНОСА РОБА И ГОСПОДАРА

Геополитика је, сматра Александар Дугин, дисциплина која се бави владањем. Исти аутор сматра да осмишљавање појма владања захтева увид у многа сазнања, па зато геополитика мора да буде интердисциплинарна. Упркос такве дефиниције стиче се утисак да Дугин геополитику одвећ поједностављено своди на питање војне моћи. Тако испада и по обимној литератури коју наводи. Додуше, у књизи *Геополитика у постмодерно време*, која је настала касније (код нас преведена 2009), Дугин помније обраћа пажњу на друга средства владања која се одвијају помоћу медија и обавештајних служби.

Пошто се геополитика никако не може одвојити од владања, не може се заобићи ни истина да се проблемима политике и концепцијама владања филозофска мисао бавила још од античких времена. Једно од најважнијих Платонових дела зове се *Држава*. Политичка мисао старог света, уопште узев, трудила се да одговори на питање како остварити најбољи облик владавине да би се постигла срећа у људском друштву.

Политичка мисао новијих времена већ има друге преокупације. Она покушава да одговори на питање како: успешно владати и ширити простор владавине. То је питање које преокупира првог великог политичког мислиоца доба ренесансе, Макијавелија, писца чувеног дела *Владалац*. Идеални владалац је онај који се служи свим средствима да би одржао власт. У циљу успешног владања он има право да се послужи и кршењем етике. Пример успешног владоаца је његов савременик Чезаре Борџија.

Доба у којима живимо зове се доба постмодерне. Владање у ово време одвија се у складу са идејама постмодерне мисли. Овим идејама сам се бавио у књизи *Обнова логоцентризма* (2009). Моја књига је, у ствари, полемика са овим идејама. Сврха

је ове полемике да се превазиђу идеје постмодерне и да се оновни логос.

У књизи *Титаник* која је објављена 2012. представљен је један од најизразитијих примера владаоца из доба постмодернизма: Јосип Броз Тито. Он је у владање унео нешто ново. Кључ да се то ново схвати аргументовано је показао Перо Симић у књизи *Тито – феномен 20. века* (2009). Овај вишедеценијски владар на челу наше земље био је обавештајац. Као обавештајац је доспео на врх власти у Партији, а као обавештајац на челу земље владао је њоме и био је деценијама светски утицајан политичар.

У поменутој књизи покушао сам да одговорим на питање о суштини феномена обавештајац. То је, по дефиницији која се вероватно може сматрати неспорном, човек који се лажно представља; односно представља се као једно, а у ствари је друго. А такво је и устројство дискурса којим се служи: говором прикрива оно што стварно ради. Да би се његова владавина могла схватити, природно је да се мора откривати и оно што стоји испод површине његових гестова и његових речи. То је нешто невидљиво а, ипак, присутно.

Да се Србијом влада и да Србима неко влада, то сви видимо. Осећамо и да су у ове владавине уплетени и господари рата и мира. На питање ко и како то чини, одговоре дају политичари, политиколози, журналисти. Њихови одговори најчешће су површински.

Дубинске одговоре можемо очекивати са друге стране: од науке, пре свега од филологије, али и од филозофије и од белетристике. Да бих проблеме сагледао са те стране, дозвољау у помоћ и неке ауторе на које се геополитичари углавном не ослањају. Међу такве ауторе спадају и они највећи: Хегел и Шекспир.

У Хегеловој *Феноменологији духа*, на пример, постоји и једно класично место у којем се разматра проблем односа господара и роба и које се често помиње као илустрација његове дијалектичке мисли. Али оно може да се узме и као једна од најважнијих концепција која се тиче проблема владања.

У издању ове књиге на српском језику (превео др Никола М. Поповић, стручна редакција др Глигорије Зајечарановић) то поглавље се зове *Самосталност и несамосталност самосвести: господарење и робовање*. Кључни део тога поглавља је његов други део који има наслов *Господар и роб*. Оно је релативно кратко: има око четири странице. Не очекујем да ће га читаоци обавезно прочитати. Мање стрпљиви могу се задовољити објашњењем да је нико други него Хегел показао како је могуће, па чак и природно да роб постане господар. О томе како се то дешава, нешто могу да кажу и моји стихови посвећени овој теми.

Г. В. Хегел

ГОСПОДАР И РОБ

а) Господарење.

Господар је свест која постоји за себе, али не више само појам те свести, већ за себе постојећа свест која је посредована са собом помоћу једне друге свести, наиме помоћу једне такве свести у чију суштину спада то да је она синтетизирана са самосталним бићем или са стварством уопште. Господар стоји у вези са оба ова момента, са ствари као таквом, са предметом пожуде, и са свешћу, за коју стварство јесте оно што је суштинско; и пошто господар а) као појам самосвети представља непосредни однос бића за себе, то господар стоји у вези а) непосредно са оба момента, а б) посредно са сваким од њих посредством оног другог. Господар стоји у вези са робом посредно, посредством самосталнога бића, јер роб је управо на то обавезан; самостално је биће његов оков, од којег он у борби није могао да апстрахује, и због кога се показао као несамосталан, да би у стварству поседовао своју самосталност. Господар пак јесте власт над бићем, а то биће власт над другим, то господар, по томе закључку има тога другога под собом. Господар стоји исто тако посредством роба у вези са ствари; роб, као самосвест уопште односи се на ствар такође негативно, и укида је; али она је за њ у исто време самостална, и због тога он није у стању да својим негирањем изађе са њом и уништи је, али он је само *обрађује*. Напротив, за господара постаје путем тога посредовања непосредан однос као чиста негација те ствари, или уживање; оно што није пошло за руком пожуди, полази за руком господару – да са том ствари изађе са њом на крај и уништи је и да се задовољи уживањем. То пожуди није пошло за руком због самосталности ствари; господар пак, који је између ствари и себе уметнуо роба, повезује се тиме само

са несамосталношћу ствари и потпуно је ужива; страну самосталности, међутим, он препушта робу који обрађује ствар.

У оба ова момента за господара настаје његова признатост преко неке друге свести; јер та друга свест ставља себе у њих као оно што је несуштинско, једампут у обради ствари, другипут у зависности од неког одређеног датог бића; у оба случаја она није у стању да загосподари бићем и да доспе до апсолутне негације. Тај моменат признавања постоји дакле у томе што та друга свест укида себе као самостално биће, и тиме сама чини оно што она прва свест чини против ње. Исто тако други моменат, да то чињење друге свести јесте властито чињење прве свести; јер што чини роб јесте чињење господара; суштина господара јесте искључиво биће за себе; господар је чисто негативна моћ, за коју ствар није ништа, те, дакле, он представља оно чисто суштинско чињење у томе односу; роб је, међутим, једно чињење које није чисто већ је несуштинско. Али за право признавање недостаје тај моменат, да оно што господар чини против другог, он то учини такође против сама себе, и да оно што роб чини против себе, он то чини такође против другог. Тиме је настало једно признање које је једнострано и неправедно.

У томе је за господара несуштинска свест онај предмет који сачињава истину извесности о њему самом. Али, јасно се види да тај предмет не одговара његовоме појму, већ да је у ономе у чему се господар усавршио за њ постало, напротив, нешто сасвим друго него самостална самосвест. Није за њ таква једна самосвест, већ, напротив, једна несамостална свест; он дакле нема извесности о бићу за себе као истини, већ, напротив, његова истина јесте несуштинска свест и њено несуштинско делање.

Према томе, истина самосталне свести јесте робовска свест. Додуше, та се робовска свест појављује најпре изван себе и не као истина самосвести. Међутим, као што је господарење показало да његова суштина представља супротност онога што оно жели да је, тако ће се и робовање у своме довршењу претворити у супротност онога што непосредно јесте; робовање ће ући у себе као у себе потиснута свест и преобруће се у своју праву независност.

β) *Страх.*

Ми смо само видели шта је робовање у односу према господарењу. Али, робовање је самосвест, те сада треба размотри-ти шта је оно по себи и за себе. Пре свега, за робовање господар је суштина; према томе, самостална, за себе бивствујућа свест је-сте његова истина, која се, међутим, за њ још не налази *на њему*. Али, али оно у ствари има на себи ту истину негативитета и бића за себе; јер оно је ту суштину искусило на себи. Ова свест, на-и-ме, није страховала за ово или оно суштаство, нити за овај или онај тренутак, већ за своју целокупну суштину; јер она је осети-ла страх од смрти – тога апсолутнога господара. Она је у томе страху изнутра растројена, потпуно је у самој себи уздрхтала и све што је чврсто у њој се затресло. Али то потпуно и опште кретање, апсолутно расплињавање свега постојаног јесте једно-ставна суштина самосвести, апсолутни негативитет, чисто биће за себе, које се тиме налази у тој свести. Тај моменат чистог би-ћа за себе постоји такође за ту свест, јер у господара она је за њ његов предмет. Осим тога, та свест уопште није само то опште растројење, већ га она у служењу стварно довршује; она у њему укида своју оданост природном постојању у свима појединачним моментима, и одстрањује га радом.

γ) *Образовање*

Али, осећање апсолутне моћи уопште и посебно службе јесте само растројавање по себи, и мада је страх од господара почетак мудрости, то свест у њему за само то осећање није биће за себе. Али, радом та свест долази самој себи. У ономе моменту који одговара поједи у свести господара изгледало је додуше да је страна несусштинског односа према ствари припала служећој свести, пошто у томе односу ствар задржава своју независност. Појуда је задржала за себе потпуно *негирање* предмета, и у вези с тим непомућено самоосећање. Али то задовољавање предста-вља због тога само једно ишчежавање, јер њему недостаје пред-метна страна или оно што постоји. Напротив, рад представља

обуздану пожуду, заустављено ишчезавање, или рад *образује*. Негативни однос према предмету претвара се у његову форму и у нешто што траје; јер управо за онога ко ради предмет поседује самосталност. Та негативна средина или то делање које се састоји у формирању јесте уједно појединачност свести или њено чисто биће за себе, које потом у раду иступа из ње и улази у елементар трајања; дакле, радна свест долази услед тога до опажања самосталног бића као саме себе.

Али, формирање не поседује само то позитивно значење што се у њему служећа свест као чисто биће за себе претвара у појединачно биће; већ поседује такође негативно значење према њеном првом моменту, страху. Јер, у образовању ствари властити негативитет свести, њено биће за себе, постаје за њу предметом само тиме што она укида супротну форму која појединачно постоји. Али то предметно негативно јесте управо оно туђе суштаство пред којим је она дрхтала. Сада пак она разорава то туђе негативно, поставља себе као такво једно негативно у елементар трајања (остајања) и тиме постаје сама за се нешто што бивствује за себе. У господару је за њу биће за себе једна друга свест или је оно само за њу; у страху се биће за себе налази у самој њој; у образовању биће за себе као њено властито постаје *за њу*, и она долази до свести да она јесте *по себи и за себе*. Тиме што бива избачена ван, форма не постаје за свест нешто друго него што је свест; јер управо та форма јесте њено чисто биће за себе, која у томе постаје за њу истина. Тиме, дакле, поновним налажењем себе, она самом собом постаје *властити смисао*, управо у раду у којем је изгледало да представља туђи смисао. – За ту рефлексију потребна су оба момента: моменат страха и службе уопште као и моменат образовања, и уједно оба момента на исти општи начин. Без неговања службе и послушности, страх застаје код онога што је формално и не распростире се по свесној стварности живота. Без образовања страх остаје унутра и нем, и свест не бива за себе саму. Ако свест формира без првог апсолутног страха, онда она представља само неки лажни властити смисао; јер њена форма или негативитет није негативитет по себи, те стога њено формирање не може да јој подари свест о

себи као суштини. Ако свест није издржала апсолутни страх, већ само неку бојазан, онда је за њу негативна суштина остала неко спољашње суштаство, њену супстанцију она није скроз и скроз прожела. Пошто се нису пољуљала сва остварења њене природне свести, то она по себи још припада одређеноме бићу; властити смисао је *самовоља*, једна слобода која још остаје у границама ропства. Као што за њу чиста форма не може да постане суштина, исто тако она, посматрана као распростирање преко онога што је појединачно, није опште образовање, апсолутни појам, већ представља извесну спретност која влада само над неким стварима, а не над општом моћи и целокупним предметом суштаства. (1974:116-119)

КОМЕНТАР ХЕГЕЛОВОГ ТЕКСТА

Један од највећих српских проблема јесте несналажење у историји. Тај проблем је Добрица Ћосић најкраће представио реченицом: Срби добијају у рату а губе у миру. Ова реченица се, као општеприхватљива, често цитира. Понављала се и у време прославе стогодишњице балканских ратова, и 94. годишњице пробоја Солунског фронта у јесен 2012. Да се и та чињеница може истински објаснити, нека послужи следећа прича. Њу сам, ко зна када и ко зна где, прочитао у једном тексту историчара Венцеслава Глишића.

На почетку партизанског устанка, 1941, негде у Западној Србији, један од комунистичких вођа, Александар Ранковић, импресиониран је познавањем терена које има његов командант Тито. Тито је искрен према свом следбенику, кога је поставио за првог међу Србима у револуцији коју изводи. Он, вели, овај терен познаје добро зато што је на њему ратовао још 1914. године. Ранковић види да то признање повлачи за собом нека свежа сећања, па упозорава свога вођу: Немој, Стари, никоме о томе да говориш! Народ ће ти одмах окренути леђа. Ова прича је за Титове саборце из Србије током рата могла да буде само једна епизода. Кад се прича одмотала до краја, добила је други смисао. Један припадник поражене војске из Првог светском рата постао је истински победник у Другом светском рату. Он је командовао синовима оних који су победили војску у чијим се редовима борио. А ови синови борили су се са надом да ће надмашити и саме очеве.

Овако парафразирана прича историчара Глишића на неки начин показује истинитост модела Хегелове приче о односу роба и господара. Моје подсећање на Хегела има сврху да покаже да су ти односи, за дијалектички начин мишљења, природни. Али и

да се тек у оквиру таквог начина мишљења могу у свој дубини схватити.

Није ми познато и да ли је неко на сличан начин упозорио Тита да не прича истину о томе како је у Москви, као доушник, успео да се наметне за генералног секретара Комунистичке партије Југославије. Пример је толико драстичан да је и сам Тито према тој истини морао да буде опрезан. Он је очигледно знао да треба скривати истину о томе како је стварно доспео на врх партије а затим и на врх земље. Од политичког затвореника, постаће толико моћан да ће командовати Партијом, а преко Партије и партизанским одредима, па дивизијама и армијом. Задобиће чак и знатан утицај у свету. Све што се са њим и Србима десило илуструје заснованост оне Хегелове приче.

Познато је како се власт у Титовом периоду добијала милошћу одозго. Милошћу оног енкаведеовца и Ранковић је (одо-зго) постављен за првог човека у српском народу. (У тренутку Ранковићевог пада чак га је и чувени писац Добрица Ћосић ока-рактерисао као „првог човека српске револуције“!). Тако је било све време пловидбе Титаником, а тако ће бити и у поститовском периоду, када ће се власти домоћи оне снаге које владају у духу паролe: „И после Тита – Тито“.

Хегела се нисам сетио само ради ове прилике. Хегел и ди-јалектика, ни до сада, нису ми служили као доскочица. Служили су ми по правилу као ослонци. И служили су ми и као продуже-ци. И ја сам се често ослањао на дијалектичку логику да би се и мени (као и другима који тако чине) увећале индивидуалне мо-ћи. Да је тако може посведочити песма *Роб и господар* из моје књиге *Блокада* (2009), односно из циклуса *Библиотека* који је настао негде осамдесетих година а први пут објављен у овој збирци у оквиру мојих *Изабраних дела*.

Нада у логос

Најбоље је експлицирана код Хегела,

У његовом виђењу односа роба и господара.

Гоподар, по Хегелу,
Не може да буде то што јесте без свог роба
(Јер без њега није господар).
Самим тиме он је од роба завистан,
А зависност је пут ка стварном ропству
Као што је и робова независност
Од господарева зависности
Пут да и сам подјарми свог господара.
Живећи у нади, човек хоће да буде оно што није.
Тако постаје роб своје наде, своје жеље.
Завистан од жеље, он је све жељнији,
Завистан од наде, он је све безнадежније надежан.
Надежност постаје његова бит.
Човек је онај који је роб наде.
Отуда и говорим не само да сам у нади
Већ и да сам у нади наде.
Нада је гротло у мени:
Гротло што ме гута, гротло што гутам,
Безнадежно надежан. Јесам.

Ова песма има два повезана дела. У првим стиховима се само парафразира Хегел из наведеног одломка. Други њен део грађен је такође на лектири. Али то више није Хегел. То је један од најзначајнијих интерпретатора Хегела, Ернст Блох, који спада међу најплодније немачке филозофе. Блох је аутор једне од неопходних књига која се зове *Субјект-објект*, а која за главни предмет има Хегелову филозофију. Аутор је такође и чувене књиге *Тибингенски увод у филозофију*. Свој оригинални допринос филозофији развио је у двотомној књизи која се зове *Принцип наде*. Нада је, сматра се одавно, оно што последње напушта човека. Али то је и оно што човеку омогућује да види ток кретања. Да, међу осталим, види и оно што долази после оног што јесте.

Признајем да сам, током свог живота, много пута бивао у безизгледној ситуацији. Не скривам да сам и тада био „безнадежно надежан“. Народ коме припадам, такође много пута је био у

безизлазним ситуацијама. Па је и из њих излазио. И њега је одржавала нада. Боље рећи: способност да види и оно иза понора: пут спасења.

Дуго припремани бродолом Титаника опет је довео мој народ у безизлазну ситуацију. Сећам се како се баш у то време, кад се овај бродолом десио, некако као случајно појавила књига Јована Дучића (приредио је Димитрије Калезић) под насловом *Верујем у бога и у Српство*. И ја верујем и у Бога и у српство: па ипак, признајем, да сам највише цитирао ону Хегелову мисао која гласи: *Логос ради свој посао на велико*. Логос је друго име за Бога, али и име које га везује и за логику и за дијалектику. Кад наиђем на некога ко се узда само у Божју помоћ, сетим се да поменем ону анегдоту о светом Николи коме је неки давленик пружао руку и молио: Свети Никола помози! А светац му је, каже анегдота, одговорио: Али и ти замахни!

На жалост, данас је српска ситуација таква да су се настојањима да се обнови српска филолошка традиција испречиле главне српске националне институције. То је зато што су, у току пловидбе Титаником, и оне биле стављене под туђинску контролу. Не понашају се како би требало да се понашају. Ако се сазнање изражено ставом да су стављене под туђинску контролу схвати у пуној озбиљности, онда је и јасно зашто се не понашају како треба.

Пишем књигу за књигом у нади да ће се ова ситуација променити.

На трагу ових размишљања наилазим на књигу једног младог човека, Бошка Обрадовића, који је у свет политике ушао из родног Чачка. У његовој књизи *Српска унија. Стратегија за 21. век* (2012) такође се тражи излаз за српски народ. У њој се обраћа пажња на једну тему о којој се обично јавно не говори. А то је нешто што има везе са природом модела власти који је успоставио Јосип Броз Тито. У ту сврху, преносим цело једно кратко поглавље из поменуте његове књиге.

Бошко Обрадовић

УДБАШКО ПРАУНУЧЕ

Тајна историја Фамилије која влада Србијом

Нема другог објашњења зашто се у Србији већ две деценије ништа не може и не сме променити. Разлог је дефинитивно то што овом државом већ више од 65 година влада иста фамилија.

Ко не познаје тајно функционисање Фамилије, тај не зна суштину владавине над Србијом већ много више од пола века.

Из Фамилије се до наших дана регрутују друштвено-политичке снаге које запоседају све водеће функције у нашој држави. Они су на свим руководећим местима у политици, економији, култури, медијима...

Ван Фамилије нема социјалног успеха, позиције, моћи, власти. Зато у Србији није и неће бити промене док са историјске позорнице не буде склоњена Фамилија, управо она која је увек корак испред историјских промена.

Зато је главно питање свих питања за Србију данас шта фамилија Удбашки у будућности планира да понуди као алтернативу самој себи.

Како је све почело

Родоначелник ове фамилије ујахао је у Београд 1944. зацаривши се као Нова Власт, иако овај терористички режим није био избор српског народа, већ „наших западних савезника“.

Прво што је учинио родоначелник Ослободилац било је запоседање виле на Дедињу. Тог тренутка формирана је црвена буржоазија и основана Фамилија. А када је почео вишедеценијски систематски терор, застрашивање, цензура, отимачина, цепање српских земаља, језика, Цркве, нације, ... и наизглед парадоксално и невероватно – сарадња Фамилије са НАТО и обавештајним службама и амбасадама разних западних земаља.

Ова фамилија је створена у братској крви, а њени западни спонзори до дана данашњег нису је оставили без подршке, и зато се она не може повући без великих историјских потреса.

Фамилијарна историја

Најстарији син Фамилије, по неписаном породичном наследном праву, постао је социјалистички директор великих државних фирми. Рођен, одрастао, школован, припремљен, постављен од стране Фамилије, пребациван је потом са једног на друго директорско место, стекао све везе и искуства владања које Фамилија деценијама развија. Шта је за њега било да на време промени политичке боје и да, према Фамилијарном договору, крајем 80-тих постане опозиција сопственом тати? Он је најбоље знао каква се социјално-економска трансформација друштва спрема и природно био први који ће фабрику на чијем је челу, пошто је из директоровања извукао што је могао, најпре уништити, а потом приватизовати и на приватизацији се појавити као Нови Власник.

Од капиталне политичке функције у социјализму преко ноћи стиже до крупног капитала у демократији. Још је најбоље да се синчићи поделе на две стране, па један у режим, а други у опозицију, један у тајкуне, а други у политичаре. Обојица крупни капиталисти и политичари, нова буржоазија, играју се страначких противника и беспрекорно чувају један другог и заједничког им тату Фамилије.

Унук и алтернатива Тати и Деди

Док се ми носимо са Татама и синчићима Фамилије у комунизму, социјализму и посткомунизму или „новој демократији“, Фамилија своју унучад школује на Западу. Док нас пола века уче шта све не ваља на Западу, своју децу школују управо тамо. И то не само они који су дипломатски представници наше државе у иностранству, него и бројни чанови Фамилије у Србији шаљу своју децу на школовање на најпрестижније светске универзитете. И, невероватном случајношћу, у историјском тренутку када српски народ одбацује социјализам и окреће се западним демократским вредностима, појављују се „наши људи“, стручњаци који су школовани на Западу и који најбоље знају како да изађемо из кризе, и ми их, наравно, позивамо да нам помогну и преузму власт у своје руке. Њухови унуци (тако) постају демократска опозиција и алтернативама сопственим татама и дедама, а потом и Најновија власт, која долази на њихово место, разуме се, изнова по Фамилијарном договору и чувајући Фамилијарне тајне. Унуци и синови бивших комуниста, нових демократа и тајкуна настављају власт Фамилије над Србијом.

Посебно је дирљиво када данас видимо да је на власти у Србији цела Фамилија на окупу: Деде, синчићи и унуци. Ко је помислио да је њихово историјско финале и врхунац после кога нема куда даље, тај ништа није научио из ове фамилијарне историје и не познаје Фамилију.

Шта планирају у овом часу

Колико пута су се до сада трансформисали у сопствене алтернативе? Колико су нас пута преварили представљајући се као неко нов и различит од претходних.

Пре неки дан ухватио сам се у крајњој неозбиљности и несвестици. Већ дуго размишљао и пишем о удбашком политичком позоришту у Србији, а нисам размишљао о најобичнијој чињеници: они који су се до сада толико пута успешно преобукли, камуфлирали, маскирали – зар у овом часу не спремају нову

улогу, зар немају спремну нову идеолошку преобуку, нову друштвену камуфлажу, нову политичку маску.

И то је заиста питање свих питања за све оне који озбиљно мисле да Србију мењају: шта планира Фамилија и кога спрема да понуди као алтернативу. Где се данас школују фамилијарна праунучад? У Русији? Кини? Венецуели? Истамбулу? Бразилу? Ватикану? Берлину?

И кога тренутно међу нама врбују да уђе у Фамилију?

Да ли по први пут у последњих седам деценија можемо бити корак испред планова Фамилије?

Онај ко не рачуна са оваквом озбиљном фамилијом и њеним плановима о будућности Србије наћи ће и себе, као толико пута у новијој историји, као део њиховог плана за ново освајање деценијама држане свевласти у Србији.

Не желимо да будемо део њиховог плана! А који је нови план Фамилије?

КОМЕНТАР ОБРАДОВИЋЕВОГ ТЕКСТА

Текстом о вишедеценијској владавини Фамилије Удбашки на овим просторима господин Бошко Обрадовић је увео у игру тему од које се обично зазире. То је удео тајних служби у судбини српског народа. Прихватљив ми је у пуној мери и његов став да Србији и српском народу неће бити спаса док се не ишчупа из власти поменуће Фамилије.

Отварање теме

Ову тему је посредно, знатно пре Обрадовића, отворио комедиограф, драмски писац и редитељ, академик Душан Ковачевић. Учинио је то најпре у филму *Балкански шпијун* који је настао још у периоду пре разбијања Југославије. У овој филмској комедији аутор се изругивао на рачун оних који су веровали у присуство туђих шпијунских служби. У филму *Професионалац* (2003), који је и сам режирао, исти писац је отишао у другу крајност. Свуда је видео присуство Милошевићеве тајне полиције. Овај аутор, који је био и један од лидера петооктобарских промена (2000), у свом професионално добро урађеном филму, изражавао је став да ситуацију у Србији држе под контролом тајне службе Милошевићевог режима. Номинално први човек петооктобарског преврата, Војислав Коштуница, још док је Милошевић био на власти, поручио је својим присталицама на митингу са балкона Градске куће у Београду: „Само да један човек оде...“ Оно што се дешавало после тих промена показује да се, и после одласка тога једног човека, српска ситуација није битно променила.

Верујем да би, ради бољег сналажења у актуелној стварности, требало поћи од спознаје да режим Слободана Милоше-

вића није пао под претњом НАТО-пакта ни после тромесечног бомбардовања у којем је учествовало 19 земаља. Пораз је доживео НАТО-пакт чим је прекорачио границе права и почео да руши цивилне објекте и да део земаљске кугле бомбардује осиромашеним уранијумом и касетним бомбама. Са данашње временске дистанце убедљивија може да буде процена да су овај режим срушиле домаће и стране обавештајне службе у међусобној сарадањи. Другим речима: оно што није могао НАТО, могле су тајне службе. Логика је неумољива. Она каже да постоји једна још моћнија сила од НАТО-пакта. Књига енглеског новинара Тима Маршала *Игра сенки* (2001) сведочи да је у Лакташима близу Бања Луке било договора представника енглеских обавештајних служби и србијанских служби о рушењу Милошевића. Слично сведочи и једна емисија РТС својом причом о томе како су представници србијанске опозиције добијали новац од америчког амбасадора Монтгомерија у Будимпешти. А сведочи и једна изјава високог функционера полиције Бошка Бухе који је своју преоријентацију поредио са променом навијања за неки спортски клуб: Данас навијам за „Партизан“, сутра навијам за „Звезду“.

У овакво тумачење верујем и као активиста Покрета за обнову србистике. Овај Покрет није добио подршку власти ни у Милошевићево време, као што га није добијао ни касније. Режими су се у Србији, после историјске промене, смењивавали али се однос према идејама овог Покрета није мењао. Нека снага упорно спречава реализацију мог више пута објављиваног *Издавачког пројекта „Србистика“*. Најмање је у питању новац да се овај пројекат оствари. Нормалан је одговор да се у ове филолошке и просветне послове умешала Фамилија Удбашки.

Родоначелник Фамилије и хрватски национални програм

Мада господин Обрадовић није именовао родоначелника Фамилије Удбашки, показао је довољно јасно да се та констатација односи на Јосипа Броза Тита. Исту констатацију је много јасније, али на основу аргумената, изнео и Перо Симић у књизи

Тито – феномен 20. века (2009). Од ње сам, као поуздано доказане, и ја полазио у књизи *Титаник*.

Да се подсетимо бар незаобилазних чињеница. Родоначелник породице Удбашки, Јосип Броз, почео је као службеник НКВД-а још тридесетих година у Москви када је, уз помоћ ове службе, ликвидирао све своје конкуренте за место првог човека у Комунистичкој партији Југославије. Као обавештајац на челу ове Партије и руководиоца Народно-ослободилачке војске Југославије, он у Београд 1944. није ујахао као окупатор - већ као ослободилац од окупатора. Промену власти учинио је на основу јасног и јавно изложеног комунистичког програма. То је онај програм по коме су српски комунисти деловали и пре рата. Најзад су у Јосипу Брозу добили ефикасног вођу.

Многи Срби (међу њима и ја), тек накнадно су могли увидети да је овај „ослободилац“ имао и никад објављену намеру: да инструментима нове власти наметне хрватски филолошки програм. А тај други програм могао је да оствари и помоћу Партије, али и помоћу тајних служби којима је у Титовој Југославији управљала Фамилија Удбашки. Хрватски филолошки програм који је он имао да реализује градили су претходних деценија Људевит Гај, бискуп Штросмајер, Ватрослав Јагић, Виктор Новак, Мирослав Крлежа. Да тај програм спроведу и у Србији имали су комунистички прваци из Титовог тима и њихови беспоговорни следбеници који се у филолошке послове нису разумеваали. Они су слепо веровали свом вођи.

А да је наметање хрватског филолошког програма био главни а необјављени циљ револуционарних промена у земљи, то нису ни могли да виде Титови следбеници у Србији. Њима је било дато да сагледају само спољашње промене. У Београду је 1945. стварно дошло до смене власти у духу прокламоване борбе: уместо монархије успостављена је република; уместо капиталистичког система успостављен је комунистички. Такве промене нису биле само југословенска специфичност; до сличних промена дошло је и у свим земљама Источне Европе.

У Југославији, међутим, десила се и друга промена, до које није долазило у другим земљама Источне Европе. Она се ти-

цала филологије. До јасно извршене промене у овом смислу дошло је исте 1945. али у Новом Саду. Ова промена је тада могла више личити на „коллатералну штету“. Тада је, као једна од последица промене власти у држави, у Матици српској дошло до смене управе ове институције. А како је до смене дошло, на основу разних сведочења говори књига Ненада Дошлића *Матица српска (1941-1951)* коју је Матица објавила (2011).

Још се не види довољно јасно да је управо та промена била још битнија за судбину српског народа. Зато преко ње не треба прелазити као преко „коллатералне штете“ као што се обично чини. Та промена се десила на посебан начин. Матица српска је до тада издржавана углавном на основу сопственог капитала и прилога својих чланова, а чланови су имали право да бирају и њену Управу. Тако је, у основи, било током више од сто година њеног постојања. У тренутку историјске промене на челу ове институције, 1945. Матица је имала око 2.000 чланова. Акцијом нових, партизанских власти, у чланство Матице уписано је за веома кратко време још близу 5.000 нових чланова. Дотадашње руководство Матице, видећи шта то значи, оценило је да је битку за Матицу унапред изгубило и то на привидно демократски начин. Зато је и дало колективну основу. Тада је кормило ове установе преузела нова управа која смер ни до данас неће променити. А сада је већ 2013. година.

Подаци које износим не потичу ни из каквих тајних архива. Преузео сам их из најкомпетентнијег извора: из књиге Живана Милисавца *Матица српска (1864-1964)*, коју је Матица објавила 1964. године, поводом стогодишњице пресељења из Пеште у Нови Сад. Живан Милисавец у историји Матице није било ко. Он је, као део снага које су 1945. дошле на власт, постао секретар Матице српске и уредник Летописа Матице српске. Милисавец се посебно поносио својом улогом у организовању Новосадског договора 1954. и у издавању едиције *Српска књижевност у сто књига*. Друкчије речено, он је био главни човек преко којег је у Матици почео да се спроводи хрватски филолошки програм. Годинама сам познавао овог јавног радника и књижевника. Признајем да га никад нисам доживљавао као неког ко је на било ко-

ји начин непосредно повезан са Фамилијом Удбашки. Али се он сам понашао као један од оних који је деловао у духу Партије која га је уздигла на једно од најзначајнијих места у српском народу.

О свему овоме не говорим први пут. То је главни предмет мојих књига посвећених програму обнове српске филолошке традиције која је, како тако, па и у самој Матици, негована све до кобне 1945. Симићева књига подстакла ме је да сагледавању овог проблема са филолошког аспекта додам и један аспект који је повезан са деловањем тајних служби. У прилог тој тврдњи истичем посебно текст из књиге *Титаник* који се зове *Тито као реализатор хрватског филолошког програма*.

Иако цитирани текст Бошка Обрадовића јасно означава родоначелника Фамилије Удбашки, нужно је да се примети да у њему није јасно означено геополитичко подручје њеног деловања и где би могло да буде средиште ове Фамилије. Обрадовић то питање и не отвара, па се с правом може мислити, управо на основу његовог текста, да је њено средиште било и јесте у Србији. Зато је потребно подсетити и на неке неспорне чињенице из биографије/историје ове Фамилије.

Тито, као обавештајац по вокацији, а као први човек међу партизанима, поставио је 1943. (негде у Босни) за главног руководиоца обавештајног одељења својих снага, свог доглавника а Србина, Александра Ранковића. Тако је настала Организација заштите народа (ОЗН-а), служба која је тек после освајања власти у целој држави преименована у УДБ-у, тј. Управу државне безбедности. Ова организација је, по природи, од оснивања била југословенска, и била је таква све до разбијања Југославије. Александар Ранковић је, непосредно или посредно, на њеном челу био од 1943. до смене 1966. дакле укупно 23 године. Југославија и њена УДБ-а трајале су после тога још 25 година (1966-1991). Оно што се могло сазнати о функционисању те службе говори да је она практично стално била у хрватским рукама. То значи да се њено деловање могло распростирати и по целој Југославији, или по целом свету, али јој се сасвим јасно може лоцирати средиште. Њено средиште је било увек у близини њеног стварног оснивача,

дакле Јосипа Броза Тита. А то значи у Хрватској, односно међу Хрватима.

Кад се ствари тако јасно поставе, Обрадовићеве констатације добијају нешто прецизније значење. По њима испада да ова Фамилија која је владала Србијом није нека српска комунистичка тајна служба, већ је то била тајна служба која је од самог оснивања могла да води неку тајну политику ван стварне српске контроле, и мимо српских националних интереса, па ни оних које су могли да имају у виду и српски комунисти. А ако се прихвати овако јасно изражена констатација, из ње се морају извући и неке конзеквенце. Ако је то иста служба, која је на власти већ 65 година, онда она није ни српска ни србијанска, већ нека која бар после разбијања Југославије има средиште у иностранству. Чињенице неумитно упућују на такав закључак.

Српски национални програм и његово остваривање

Нисам био упућен у рад тајних служби ни док је Србија била у саставу Југославије, нити од када се осамосталила. Али полазим од нормалне претпоставке о устројству тоталитарног режима којем је она служила, да је ова служба деловала у свим сферама живота, па и у области филологије. Сви ми који смо живели у Титово време можемо да посведочимо да баш у овој области није дошло до неопходних промена после разбијања Југославије. У прилог овог мишљења могу да укажем на неке чињенице које су свима видљиве. У Загребу, на пример, постоји већ годинама (не знам тачно од када) Факултет за кроатистику. У Србији је ситуација другачија. У овој држави научна дисциплина о Србима, србистика, још није институционализована. У Србији постоји још увек само Покрет за обнову србистике, који окупља слободне филологе. Природно је мислити да овакво неприлично стање има неке везе са присуством Фамилије Удбашки и у самој Србији. И даље се, по неписаном правилу из времена постојања Титове Југославије, дешава исто: што је могуће у Хрватској, није могуће у Србији. Стање у српским националним институцијама се није променило ни пошто се Србија вратила својој химни,

застави и грбу. У српским националним институцијама и данас је могућа сербокroatистика али није могућа србистика. Стварну власт у Србији има она страна која напоре Покрета за обнову србистике већ годинама успешно неутралише.

Да се не бих бавио запажањима господина Обрадовића о понашањима неких наших суграђана у време спасавања са брода који тоне, обраћам пажњу на последњи одељак његовог текста који је посвећен питању: шта ми Срби од Фамилије Удбашки можемо очекивати у временима које долази? У одговору на то питање, између Обрадовића и мене, показале се веће разлике. Оне, пре свега долазе од разлике у годинама и у искуствима.

Господин Обрадовић је рођен 1976. године: равно 39 година после мене. Кад је он имао само годину дана, ја сам већ био и доктор наука, и доцент, и директор Института за југословенске књижевности. Већ од 1978, управо са тих позиција, почео сам да се борим за очување интегритета српске књижевности. Природно је да су и наши видокрузи различити. За проблем којим се бавимо те разлике нису неважне. Из мојих објављених књига из области опште књижевности, која прате проучавање књижевности од Хомера до Дерида, може се видети да се моје ангажовање на обнови србистике, до којег је дошло после разбијања Југославије, ослања на научне темеље који немају само локални или тренутни историјски интерес.

Замерам млађем колеги по струци Обрадовићу што у *Бележици о аутору* у својој књизи наводи да је у Београду, на Филолошком факултету, студирао србистику. Ако је то стварно тако, онда Покрет за обнову србистике удара на отворена врата. (Тражи да се институционализује дисциплина која већ постоји). А то би значило да је и моја књига *Увод у србистику* на 598 страница већ постала важећи универзитетски уџбеник (јер друга слична књига не постоји). Значило би и да *Издавачки пројекат „Србистика“* већ може да се оствари. Ако се стварно у Србији већ студира србистика, политичке снаге окупљене око Покрета Двери, којима је Обрадовић лидер, кад освоје власт неће морати ништа битно да мењају у образовном систему из области филологије; остаће им само да постојећа решења усавршавају.

На жалост, то значи да се Срби, ни после ове могуће промене, не би ишчупали из власти Фамилије Удбашки. Живели би и даље у стању у којем се не зна што је то српски језик, шта обухвата српска књижевност, ко све припада српском народу, какав је стварни српски национални програм. Далеко им лепи програм!

Заједничко је и господину Обрадовићу и мени да се бавимо јавним пословима. Али, ми то очигледно чинимо на различите начине. Са спремом коју имам, ја морам да залазим и у подручје политикологије. Чиним тако јер исходишта србистике воде и ка тој дисциплини. Чиним то и као стручњак и као припадник народа који је преко филологије увучен у трагичне ситуације. Показао сам да се јасно и тачно могу представити разлике између српског програма и хрватског програма под именом југословенства. Такође сам показао у чему су разлике између програма србистике Вука Караџића и програма сербокroatистике Ватрослава Јагића. А такође показао сам и у чему су разлике између програма југословенства Штросмајера, односно Јагића и програма односа међу јужнословенским народима који су заступали Теодор Павловић и Надежда Петровић. До истих или сличних резултата дошли су и други филолози који сматрају да србистичку треба обновити. Волео бих да млади људи, који се боре за власт, а желе добро свом српском народу, имају увид у та сазнања до којих су неки њихови старији сународници дошли.

Признајем да ме је обрадовало када се на самом крају прошлог века појавио часопис *Двери* као „гласило студената србистике“. У уредницима овог часописа, међу којима је био и господин Обрадовић, видео сам наду за идеје Покрета за обнову србистике. Данас, међутим, са жаљењем морам да констатујем да су, патриотски настројени младићи и девојке које окупља Покрет Двери, стварно одступили од програма обнове србистике, ако су такав и имали на почетку.

Са припадницима овог Покрета имао сам и један важан сусрет. Он се збио 16. септембра 2005. године у Манастиру Прохор Пчињски. На скупу православне омладине Југоистичне Србије, учествовали смо, као предавачи: проф. др Слободан Костић

са Приштинског универзитета, мр Предраг Драгић Кијук из Београда и ја (из Новог Сада).

Покојни Слободан Костић (1952-2012) један је од најзаслужнијих што је Покрет за обнову србистике настао. На овом скупу, који је одржан уз благослав и присуство владике врањског господина Пахомија, Слободан Костић је говорио о Јустину Поповићу, највећем српском теологу, који је рођен у суседству, у Врању. Чинио је то с познавањем и на нивоу који му је био својствен.

Предраг Драгић Кијук и ја спадамо међу оне који су посебно заслужни за настанак *Слова о српском језику* (1998). Овај историјски документ поновио је све основне ставове Покрета за обнову србистике, који су били промовисани у Приштини (1997), па и став да Срба има разних вероисповести. Текст *Слова* је практично свој коначни облик добио у Кијуковој кући у Београду. Једина битнија разлика у односу *Слова о српском језику* и Покрета за обнову србистике у томе је што се у *Слову* не спомиње израз србистика.

На поменутом скупу у манастиру Св. Прохор Пчињски дошло је до испољавања разлике у ставовима између господина Кијука и мене и то баш у односу на један од кључних ставове који су изнети у *Слову о српском језику*: у односу српског националног програма према верском питању. Те разлике се јасно могу видети на основу објављених текстова који су проистекли из наших излагања. Мој текст је објављен под именом *Срби и мултиконфесионалност* (2006, прештампан у књизи *Идеје југословенства и српска мисао*, 2007); Кијукови ставови нашли су место у његовој књизи *Атлантократија* (2006), нарочито на њеним завршним страницама. Ево само неколико Кијукових реченица:

...јер српски народ јесте вековима постојао као народ „три закона“ – али после векова репресије, латинизовања, исламизације и завршених процеса верског фундаментализма данас је српски род народ једног закона, једног црквеног, православног припадништва у заједници хришћанских народа. (344)

Ако упоредите кључне ставове о верском питању испашће да сам ја остао веран изворним ставовима Покрета за обнову србистике, прихваћеним и у *Слову*, а да је Кијук своје ставове променио: прихватио је став да су Срби данас само православци. А то је онај став који је пласиран у оквиру Штросмајер-Јагићеве концепције југословенства и који је широко прихваћен тек у Титово време. То је став према којем је, на овом терену, вера постала воделница нација. Кијук је променио и став о писмима којима се служе Срби. „Српско писмо је ћирилица“, каже он на следећој страници.

Испало је да смо покојни Кијук и ја, заједно са другим потписницима *Слова*, имали у једном тренутку исте ставове па их више немамо. Кијук их је заступао, практично, само у оном заједничком тексту, односно у *Слову о српском језику*. Остаће ми заувек загонетка како и зашто је до тих промена у његовом односу дошло. Покојни Кијук јавно није кидао везе са Покретом, али је очигледно избегао да присуствује главним акцијама овог Покрета: није присуствовао Новосадском скупу (2007) нити симпозијумима о обнови Матице српске у Дубровнику (2009, 2010). Видео сам последњих година да је управо Кијук главни ауторитет младима из Покрета Двери, да они следе ставове које је износио овај интелектуалац, али и да стварно не подржавају идеје Покрета за обнову србистике.

Питање које потежем није безначајно. Постало је посве видљиво да присталице Покрета Двери не подржавају идеју о потреби обнављања српске филолошке традиције. Не подржавају ни ставове о враћању науке о Србима у систем европских дисциплина. Иако у својим наступима имају доста антихрватске реторике, они у суштини настављају да спроводе хрватски филолошки програм. То се посебно види у два кључна става: да су Срби само православци, и да је (само) ћирилица српско национално писмо. Млади а верујући и добронамерни људи из Покрета Двери уопште и не размишљају о геополитичком пореклу и о природи ставова за које се залажу. Нису ни свесни да је таква њихова оријентација предодређена да даје лоше резултате. Посебно може да забрине што ови млади људи, који се

боре за власт у држави Србији, немају јасне одговоре за какав се образовни систем залажу. А образовни систем подразумева ба-вљење најзначајнијим потенцијалом српског народа, његовим подмлатком.

Није неважно и какав ће однос према тајним службама имати политичке снаге које се боре за власт у Србији. Ако те снаге спознају да у Србији од 1945. година влада Фамилија Уд-башки, а ништа не предузимају да се та власт оконча, онда је то поразно што се тиче безбедносне ситуације Србије. Мора се имати и јасан одговор на питање шта треба учинити да се пора-зни учинци те Фамилије анулирају. Мој аматерски одговор јесте: да треба јачати одбрамбене механизме нашег народа. Ови меха-низми морају имати ослонце и у образовном систему.

Механизам деловања Фамилије Удбашки

О механизмима деловања Фамилије Удбашки свакако би, са највише познавања, могао да говори неко ко је УДБ-и припа-дао или ко јој је близак. Независним истраживачима остаје да се служе литературом и чињеницама које су свима доступне.

Највише битних елемената о деловању ове Фамилије бар ја сам добио у недавно објављеној књизи историчара Момчила Диклића *Како су страдали визионари судбине Срба у Хрватској. Будачки процес*. (Издавачи: Институт за европске студије из Бео-града и Удружење Срба из Хрватске, 2011).

И ова Диклићева студија има у виду само Србе православ-не вере и њихову борбу за физички опстанак у Павелићевој Не-зависној Држави Хрватској. А међу борцима за опстанак српског народа Диклић види два покрета, оба антиушашка: четнички и партизански. Четничком покрету, сем што констатује његово по-стојање, историчар Диклић не посвећује практично никакву па-жњу; оставио је за следећу књигу. Сву пажњу посвећује само партизанском. Оно по чему би ова студија требало да буде за-памћена јесу чињенице, наведене и довољно осветљене, које по-казују како је партизански покрет, бар до 1943. године саста-вљен скоро искључиво од Срба, ипак постао у суштини анτισрп-

ски покрет. Да је такав био још у току Другог светског рата, то је посебно јасно постало после бродолома Титаника.

Чињенице су неумољиве. Откако је дошао на чело Комунистичке партије Југославије, Тито је програм ове партије подредио спровођењу хрватског националног програма. Природно је што су се против Павелићевог режима у почетку борили скоро искључиво Срби, који су као народ били угрожени, и што су из њихових редова израсли команданти партизанских јединица. Руководство Комунистичке партије Хрватске, које је Тито устоличио, међутим, постављало је отпочетка за политичке комесаре само Хрвате и то оне који су следили његову политику. Тако је партизански ослободилачки покрет Срба у потоњој Хрватској био у потпуности подређен спровођењу хрватског програма.

Модел по коме је баш комесарима придата посебна улога није неки Титов изум. Колико је мени познато, тај модел је први почео да примењује Лав Троцки као командант Црвене армије. Да би Октобарску револуцију учинио ефикасном, Троцки је на командна места доводио способне царске официре, али је уз њих постављао „црвене комесаре“. Тако је својој војсци обезбеђивао и војни и политички успех. Тито је овом моделу, поред идеолошке, додао и националну димензију.

Чињенице које Диклић наводи накнадно откривају природу ове политике. Али оно што је данас тако јасно и видљиво, постало је јасно још у току рата неким истакнутим партизанским борцима. Они су још тада покушали да на суштину те политике укажу. А како су прошли и какви су механизми владали да се овакви покушаји сузбију, видљиво је на примеру Будачког процеса, кад се судило неколицини Срба-партизана који су реаговали на неприродно каналисање њихове борбе.

У Диклићевој књизи се не помиње ни Удба, ни Фамилија Удбашки. Она се бави догађајима из времена када се још и не зна права улога коју ће имати комесари. Али се у Диклићевој књизи ипак приказују механизми њиховог деловања који су водили ка томе да је борба против фашистичког режима добијала посве другачији смисао од оног због којег су се борци придруживали партизанском покрету.

Са те тачке гледано, Диклићева књига омогућује да се боље сагледа и ситуација мимо Хрватске, на пример у Србији. Од успостављања комунистичког режима и у Србији су на сва важнија места постављени људи који су имали комесарску улогу. Комесарску улогу су имали посебно кадрови у националним институцијама. Оваквим људима је свесно негован посебан имиџ: представљани су обично као велики национални радници. Режим који је више деценија владао у Србији и другде у српским крајевима, био је у стању да на много кључних места постави комесаре који су имали задатак да обаве сличну функцију. Улоге Дејана Медаковића и Божидара Ковачека, на које сам на претходним страницама указао, могу се узети само као примери. Срби се још нису спасли комесара. У томе је и одговор зашто се програм Покрета за обнову србистике у Србији не прихвата иако се, у ствари, отпочетка бори за програм обнове српске филолошке традиције. После толико година борбе постало је већ јасно: да се та оријентација прихвати – не дају комесари! Комесари у националним институцијама задржавају њихова имена, али спроводе туђи национални програм. То се најбоље може уочити на примеру Вукове задужбине или Вукових награда. До Вукових ставова се у Србији не држи; они се не спроводе.

После бродолома Титаника и обарања комунистичког режима отворено је питање негативне улоге комуниста у животу народа и друштва. У Србији се све променило; сишли су са власти комунисти; ни УДБ-а више не носи исто име. Али су остали и даље да владају комесари и њихови наследници. То немишљено може да има значајне последице. Не можете да покренете Србију док у њој кључна места у националним институцијама, у просвети, култури, медијима држе комесари. Структуре којима они припадају остале су практично нетакнуте. У Србији се релативно често смењују људи на власти. Али то су промене на површини. Практично све се мења, али комесари остају, репродукују се. Опасни су зато што имају велику способност претварања, мимикрије.

Па ипак, деловање ових комесара мора се и идентификовати и неутралисати. То би стварно и било могуће ако би се оно

доводило у везу са српским националним програмом. Проблеми међутим, настају отуда што су Срби погубили оријентире, што не знају више шта им је био, шта јесте и шта треба да остане њихов национални програм.

Ситуација је посебно сложена зато што живимо у време владавине медија и коришћења разних облика „мрежо-центричних операција“ како се називају инвентивна коришћења најновијих техничких достигнућа. Ма колико те могућности деловале застрашујуће, треба знати и да нас ослонац на традицију и проверене вредности увек могу вратити оријентирима.

Обраћање пажње на механизме тајног деловања, упућује на један драстичан случај. Случај износи Мирко Чанадановић у својој књизи *Одговори* (2011). Чанадановић је, једно време, пре Титовог обрачуна са српским либералима (1972), био председник Покрајинског комитета Савеза Комуниста Војводине. И овај одломак његове књиге, под насловом *Писмо доушнику*, доносим у целости.

Мирко Чанадановић

ПИСМО ДОУШНИКУ

Одавно сам био посумњао у искреност твога пријатељства (показало се, додуше, да ни тад већ није било време), али нисам никад помислио да си спреман на подлост коју сам открио ових дана: да си био главни сарадник тајне полиције (*поуздани извор 'Глембај', проверен објективном методом*) у прављењу досијеа о мојој „непријатељској делатности с либералистичких позиција“!

Потказивао си ме истим онима о којима ћеш, кад падну с власти, да су били *војвођански гаулајтери*, али и онеме који је њих сменио, а ти га хвалио, док је био на власти, као *нашег Мартина Лутера*.

Две деценије конфидентског стажа стекао си само на мени. А коликим си људима био *одвећ близу* са истим, потказивачким задатком!

Мада, све говори да си ти за Службу државне безбедности „радио“ више по нагону него по налогу. Баш као онај Кишов писац-цинкарош што цинкари као добровољац, и који је, по свој прилици, већ у школи био пријављивач.

У Војводини, ти си сигурно, доушнички доајен.

Јединствен и непоновљив, ваљда.

Ко би се још усудио да, као ти, изјави „Био сам сумњиво лице на двору аутономаша“, а био си, заправо, њихов најревноснији волонтерски шпијун!

Са мало цинизма, ја не бих, према томе, баш морао да будем незадовољан: цинкарио ме је *прави*. Учен, познат, утицајан. Највештији и најдрскији.

С тобом у улози главног конфидента, мој досије (обимнији од *Рата и мира*), и цела прича о противдржавном деловању либерала у Војводини, несумњиво су добили на занимљивости –

што није неважно кад се зна колико је све то коштало. (Ти си увек волео скупе пројекте!)

Кад једном, а можда и пре, буду објављена имена досијеоваца и доушника, па сваки *објект* стане уз свој *извор*, ја ћу сигурно изазвати завист многих који толико држе до свога опозиционарства, а потказивао их је макар ко, неки *Жуњић*.

Надам се да сам и ја слично заслужан за твој конфиденски рејтинг (а добри конфиденти ће увек бити потребни, док постоје власт и они други, и ја верујем да ћеш се ти *већ* *некако* *снаћи*).

Али, нема места шали. И није могућ опрост.

Ти си, апсолутно, био свестан пакленог циља *безбедносне операције против либерала*, који умало није остварен – да ја завршим на робији, а моја жена и деца у очају.

И доприносио си томе ентузијастички, док год ти није казано да више не треба.

Заслужан си и за формулацију моје темељне идеолошке кривике: „Мирко Чанадановић је увукао Војводину у живо благо либерализма“.

А у исто време знао си плачним гласом (колико пута!) да опомињеш и своје дете и моју децу да никада не забораве шта су нам *ти кретени* учинили, и заклињао си их да продуже наше пријатељство!

Једва да је била архивирана последња информација коју си поднео Служби о мени, а изјавио си: „Био сам и остао пријатељ Мирка Чанадановића“.

И чудио си се, тобоже: „Како то да мене нико није упозоравао да се са тобом не дружим?!“ и „Како то да они мене још трпе?!“

Једино ниси успео да подвалиш времену, ни ти.

Tempus omnia revelat.

Они који лажу и подваљују не би, зато, требало дуго да живе.

Збогом заувек!

Нови Сад, 27. август 2001.

КОМЕНТАР ЧАНАДАНОВИЋЕВОГ ПИСМА

Неколико година пре појаве ове Чанадановићеве књиге, са запрепашћењем сам, на некој телевизији, слушао његову причу о досијеу који има у новосадској полицији. До увида у досије он је дошао на легалан начин, користећи одлуку власти о отварању полицијских досијеа. Испоставило се, по јавно саопштеној причи пред тлевизијским гледаоцима, да његов досије има око 3000 страна. Главнину података о њему пружио је у својим извештајима један човек са којим се годинама дружио као породични пријатељ. Име тога доушника он није саопштио, али је рекао да је то један познати књижевник, чувени књижевни критичар, члан многих жирија. Разуме се да сам одмах знао о коме се ради.

Први пут кад сам срео Чанадановића (а то је било поред Дунава, на шеталишту које су стари Новосађани популарно звали Инфарктштрасе), рекао сам му да сам га гледао на телевизији и да претпостављам ко је извештаје писао. Питао сам га: да ли је доушник доставе потписивао својим именом? Чанадановић је рекао да се потписивао именом Глембај.

Текст писма који сам овде прештампао у целости је само потврдио оно што је изречено на телевизији. Овај досије, који је по Чанадановићу, обиман као и *Рат и мир*, никад нисам видео. Пошто је Чанадановићево *Писмо доушнику* објављено, лакше га је коментарисати него телевизијску причу.

1. Може се, пре свега, сазнати да аутор текста пише приватно писмо некоме ко му се дуго представљао као пријатељ, а, у ствари, био је полицијски доушник.

Могу да разумем грађанина Чанадановића који је био изненађен овим открићем. Са моралне стране, имао је пуно право да се љути на свог пријатеља. Али не могу да пребацам некада-

шњој новосадској полицији што је професионално обавила свој посао, ако је већ имала задатак да политичара који је „зглајао“ прати. О томе шта је један одбачени политичар мислио, полиција је могла да сазна само преко некога у кога је он имао поверења. (Сигурно се неком другом не би поверавао).

2. Тврдњу да је онај ко му се представљао као пријатељ, био у ствари полицијски доушник, Чанадановић у свом писму не изриче у афекту. Претходно је, очигледно, имао у рукама свој полицијски досије. Подсећање да је идентитет доушника утврђивао објективним методом, указује на то да се тим проблемом и озбиљно бавио. У *Писму* доушнику он не наводи његово грађанско, већ само доушничко име: Глембај. Глембај је породично име главне Крлежине драме *Глембајеви* и циклуса других текстова о овој породици.

3. Идентитет грађанске личности која је полицију обавештавала под именом Глембај, полицији мора да буде познат и она га може открити сваког часа. То се ипак, бар у овом тренутку, од полиције не може очекивати. Јер она, по правилу, чува тајност својих извора. А Чанадановић је, то је познато, досије могао добити уз услов да не открива идентитет доушника. Али то не значи да ми остали, на основу објављених и познатих чињеница, никако не можемо одговорити на питање ко се крије иза доушничког имена. Јесте чињеница да у тексту његов идентитет није непосредно именован (означен). Али је ипак означен посредно. У тексту писма је тако дато доста елемената да се тај идентитет утврди. Нама Новосађанима, поготово старијим, а посебно Чанадановићевим вршњацима, познат је контекст онога о чему се у *Писму* говори. Као Новосађанин, који зна контекст Чанадановићевог *Писма доушнику*, са скоро стопроцентном извесношћу износим став да је то могао да буде господин др Драшко Ређеп. У прилог разрешењу оног доушничког имена Глембај може да буде такође неспорна чињеница да је господин Ређеп титулу доктора наука стекао на новосадском Филозофском

факултету 60-тих година 20. века бранећи докторат о часописима Мирослава Крлеже, аутора циклуса дела *Глембајеви*.

4. Из *Писма доушнику* видљиво испада да се господин Чанадановић посве негативно односи према доушничкој делатности као таквој. Приватно је право грађанина Чанадановића да се са гнушањем односи према чињеници да га је близак пријатељ потказивао. Али то сигурно није све што се о овом случају може казати. Поред моралног аспекта у овом се случају мора водити рачуна и о неким другим аспектима. Међу те аспекте свакако треба имати у виду и професионални аспект. Нећу рећи ништа ново и непознато, ако подсетим да се послови, од оне врсте о којој се у *Писму* говори, могу успешно обављати ако се игра на карту поверења. До података који се лако не откривају лакше може да дође човек који се лажно представља. Пријатељ с којим се истакнути политичар годинама дружио, по свему судећи, успешно је обавио свој посао. Требало је да прођу године па да Чанадановић схвати с ким је пријатељевао.

5. Не треба да будемо изненађени што је Мирко Чанадановић био предмет посебног интересовања одређених служби. Кад је то постао, био је председник Савеза комуниста Војводине и члан уског руководства тадашње Југославије. Природно је да се човеку на таквом месту, у оно време, додели и канцеларија, секретарица, шофер, неки специјални телефон. А природно је и да га прате тајне службе, наше и стране. Оно прво ће му се јавно предочити, а ово друго сам треба да открије. А откриће их ако пође од претпоставки о томе шта његов положај доноси.

У његовом *Писму доушнику* такве се претпоставке и не износе и не коментаришу: чак се ни не наговештава да је то био главни разлог што је добио „девера“ у виду кућног пријатеља.

6. У Чанадановићевом *Писму* помиње се и једно конкретно и познато име, Жуњић. Оно треба да асоцира на личност из *Сумњивог лица* Бранислава Нушића, Алексу Жуњића. Делатност овог јунака била је неплодна све док се није сетио да направи

посетницу у којој се представља као *Алекса Жуњић, срески шпијун*. Тек од тада се његов посао разгранао.

Бојим се да је случај са Чанадановићевим потказивачем знатно сложенији. Кад је „Глембај“ почео да обавештава полицију о свом пријатељу Чанадановићу, овај је изгледа већ пао са власти. Али је власт још била југословенска, па је таква, вероватно, била и полиција. Претпостављало се да је југословенска полиција бар номинално, имала задатак да се бори за очување интегритета Југославије. Из недавно прошлости нам је познато да овај задатак југословенска полиција није добро обавила. Добро су обавили посао неки њени делови који су водили ка успешном разбијању Југославије.

7. На новосадску полицију, којој је онај доушник под именом „Глембај“ слао податке о Чанадановићу, може се отуда гледати као на сложени организам у сложеним историјским околностима.

До разбијања Југославије ова служба требало је да буде део система полицијских служби Југославије, Србије и Војводине. Какве би све тенденције у самој овој тајној служби могле постојати, сигурно ћемо тешко моћи да сазнамо, због природе посла које она обавља. Тешко ћемо сазнати и какве тенденције у њој данас постоје. Могу нам, међутим, са великом извесношћу бити познате тенденције у политичком животу Новог Сада и Војводине, јер се оне манифестују јавно. Те тенденције можемо представити помоћу неколико јасно и јавно испољаваних ставова. Издајам неке које сам уочио:

- а) Војводина има територијалну аутономију у Србији;
- б) Војводини се укида територијална аутономија,
- в) Војводина остаје у Србији са елементима државности, што значи да Србију треба федерализовати,
- г) Војводина се издваја из Србије и постаје самостална држава,
- д) Војводина се прикључује некој од суседних држава (рецимо Хрватској или Мађарској).

Могуће је претпоставити и да неке од ових тенденција могу да имају присталице и у новосадској полицији. Не треба искључивати ни могућност да ће одређене снаге у саставу ове полиције настојати и да неку од тих опција спроведу у живот. А могуће је претпоставити да је нека од ових теза доминантна. Тако говоре искуства из Титовог периода.

Какве су снаге у превласти, или ће превласт задобити, то ће се обично моћи да види по последицама. Треба ипак поћи од претпоставке и да би онај доушник из Чанадановићевог писма могао да буде израз неке од тих тенденција. Неубедљиво делује мишљење господина Чанадановића да су новосадска полиција и њен доушник обављали писмени део посла обима *Рата и мира* тек да би се само из сладострашћа потказивао лични и породични пријатељ. Не треба никако одбацити претпоставку да је његова делатност могла да има превасходно политичку димензију.

О овоме проблему нешто је речено у одломку једног мог текста који се зове *Тајна Бошка Петровића* (објављен је у мојој књизи *Идеје југословенства и српска мисао*, 2007). Тај одељак почиње речима: „Ко данас влада Новим Садом?“. Овај одељак преносим на следећим страницама без измена а његове почетне речи узимам као наслов следећег поглавља.

КО ДАНАС ВЛАДА НОВИМ САДОМ

7.

Бошка Петровића више нема међу физички живима. Ко данас влада Новим Садом?

На ово питање одговор је дао НИН у броју од 7. априла 2005. године, у тексту *Кибицфенстер Драшка Ређеп*, на стр. 30.

...не да на Новосађане др Драшко Ређеп, књижевни критичар, и дочекује нас с пелинковцем од раног суботњег јутра, у његовој соби, јединој с кибиц-фенстером у кафе галерији „Прометеја“, приватне издавачке куће. Има ту доктор и своју едицију „Драшкови пријатељи“ па ће вам сваки Новосађанин који чита новине потврдити да је „углавном Ређеп газда српске културе у Новом Саду“.

На следећој страни НИН-а, при дну, објављен је интервју с Мајом Гојковић, градоначелницом Новог Сада. На питање: „Дакле, ко влада Новим Садом? Маја Гојковић? градоначелница је одговорила: Наравно да градоначелник Новог Сада влада Новим Садом...“

А како се господин Ређеп бори за просперитет српске културе, то је уочио још Лазо М. Костић, највећи српски писац у емиграцији после Другог светског рата. Наводим део из његовог текста *Најновија збивања у српској култури*, који је објављен 1975. године. Цитат преузимам из његових *Сабраних дела* које је 2000. године издала Српска радикална странка у 10 обимних томова. Цитат је из Књиге пете, стр. 900:

Нека не мисле читаоци да је овим завршено черечење српске културе. Не, већ се помаљају покрети за даљим разбијањем српске културе и спровођењем Срба на „ужу Србију“. Неки Драшко Ређеп пише у Политици од 25. маја о. г. један галиматијас под насловом „Војводина стара“. То је намерни галиматијас да

се не би одмах разумео. Главно је да он пледира о посебности Војводине у сваком погледу, посебно културне. Ми иначе све преносимо кад текстуелно цитирамо (што је једино научно исправно) а овде то има нарочити значај, јер га свак разуме. Не разумем га ни ја потпуно, али је његова тенденција јасна: показати да је Војводина нешто за себе, нешто друго него Србија и њена култура особена, ближа култури других народа Војводине него народа Српскога.

Лазо М. Костић је у овом тексту називао Бошка Новаковића и Драшка Реџепа (писао је баш Реџеп) „српским издајницима“. Ова његова квалификација могла се односити само на Бошка Новаковића, који је био Србин. Рођено име господина Ређепа је Драженко и он је рођен у Осјеку 1935. О томе да он није Србин, како га многи виде, него Хрват и католик, може се видети у публикацији *Ко је ко у Србији* (1996). Господин Реџеп се јавно хвалисао пријатељством са Ибрахимом Руговым и сличним везама. Отприлике у време када је у НИН-у констатовано да је он „газда српске културе Новог Сада“ председник Владе Косова је био Бајрам Реџепа. Не кријем да имам личне интересе да човек типа и кова господина Ређепа не буде „газда српске културе у Новом Саду“. Последња моја књига у Новом Саду објављена је 1991. То је била *Теоријска мисао о књижевности* у издању куће „Светови“. Последњи пут је јавно једна моја књига представљена у Новом Саду 1995. То је била књига *Српски национални програм и српска књижевност* у издању Народне и универзитетске библиотеке у Приштини. Читалац ће из белешке о аутору у овој књизи моћи да види колико и шта сам могао и морао објављивати мимо Новог Сада и Војводине. Ту спада цео програм обнове србистике. Тај програм у Новом Саду није могао да буде јавно подржан.

КОРЕСПОНДЕНЦИЈЕ МЕЂУ ЧИЊЕНИЦАМА

Кад се Чанадановићево *Писмо доушнику*, нађе у суседству са цитираним текстом из НИН-а (који говори о газди српске културе у Новом Саду), онда се добија јасан и недвосмислени закључак: онај доушник је постао газда!

Израз газда се у наведеном тексту везује за приватну издавачку кућу „Прометеј“. Ова издавачка кућа се почела стварати негде деведесетих. На неки начин она је настала упоредо са настајањем Покрета за обнову србистике. Године 1997. ја сам у Институту српског народа у Сремским Карловцима, на почетку Бранковог кола, одржао предавање под насловом „Обнова србистике“. Тренутак је био такав да је онда природно било очекивати да се у Новом Саду институционализује Катедра за србистику, али и да се оснује и Институт за србистику. Или, евентуално, Институт за славистику и србистику. Више пута сам у разним мојим текстовима подсећао да је у Новом Саду својих четрнаест најплоднијих година (1819-1833) провео један од најзначајнијих слависта и србиста свих времена Павел Јозеф Шафарик (1795-1861). Тада, пре мање од два века, и славистика и србистика биле су у успону. Летопис Матице српске и сама Матица дужни су и Шафарику и идејама које је следио и развијао.

На жалост, Нови Сад није прихватио програм обнове србистике. Због тога је Покрет за обнову србистике нашао упориште у Приштини. Снаге које су тада владале у Новом Саду, а које владају и данас, оглушиле су се о напоре да се обнови српска филолошка традиција. Определиле су се да од „Прометеја“ направе моћну издавачку кућу. А ова издавачка кућа, поред разних књига које издаје, има и свој филолошки програм. Носилац тог програма је академик Иван Клајн. А поруке академика Клајна су јасне. Главна реченица тог програма је на

почетку ове књиге цитирана: Саветовао бих политичарима да се наш језик преименује и да се убудуће зове бошњачко/хрватско/српски језик. Предлог о промени имена језика није институционализован. Али се оваква концепција већ годинама остварује и у Матици, и у САНУ, али и у образовном систему и у медијима у Србији. А шта тај програм производи, то се лепо може видети по политичкој и духовној ситуацији у српском народу, нарочито у Војводини. На жалост, српска политичка и филолошка елита, одавно је искључила апарате за мишљење, па не схвата да саучествује у уништавању српског језичког идентитета, нити да је реализатор туђих геополитичких пројеката.

Бити газда српске културе у Новом Саду – то није мала ствар. Нови Сад је некад био први центар српске културе, све док, при крају деветнаестог века, то није постала престоница Србије - Београд. Штавише, већ од 60-тих година 19. века, од времена времена када је градоначелник Новог Сада био Светозар Милетић, овај град почео је да се назива Српска Атина. Тај назив задржао је и до данас, мада се у последње време он све ређе чује. А то се не дешава случајно. Не може да буде Српска Атина ако Матица српска спроводи програм „Прометеја“.

Када се каже да је Ређеп газда српске културе у Новом Саду, природно је да се схвати и да је газда српске културе у целој Војводини. Јер је Нови Сад истовремено најразвијенији културни центар Бачке, а у Банату и у Срему нема ниједног српског културног центра који би се по значају могао поредити са Новим Садам. То су чињенице које се морају имати у виду независно од спора да ли му следује епитет главни град Војводине о чему су мишљења подељена.

Ако се имају у виду све напред наведене чињенице, онда је тешко игнорисати њихову међусобну везу.

1. Термин газда, који је у НИН-овом тексту употребљен, готово да се не употребљава уз појам културе, а поготово књижевности. Тај термин је више примерен односима ван културе. У области културе се значајни људи, по правилу, другачије представљају. Каже се, рецимо, да је највећи енглески писац

Шекспир; да су највећи француски романтичари Иго и Ламартин; да су највећи немачки писци писац Гете и Томас Ман. Или да су највећи руски руски реалисти Толстој и Достојевски. Или да су највећи српски прозни писци: Андрић, Црњански, Меша Селимовић. Такви степени поређења су довољни да им одреде место у националним културама. Није ми познато да је ико икад уз њихова имена употребио израз газда. Газда Шекспир, газда Пушкин, газда Црњански! Не иде!

Име газда уз појам српске културе у садашњем Новом Саду ипак је употребљено. Али управо тај израз упућује на нешто што је култури несвојствено. (Али се у културни живот умешало!)

2. На патолошку основу чињенице да је господин Ређеп газда српске културе посебно упућује податак да је он био пријатељ Ибрахима Ругове. Ругова је био политичар непријатељски оријентисан према држави Србији. Да неко у Србији има пријатељске односе са овим шиптарским политичарем може да се прихвати као природно. Али када је са њим у вези неко за кога ће се говорити да је постао газда српске културе у Новом Саду то је чињеница која може да забрине.

3. Наведени одломак текста из НИН-а није без покрића. Да је господин Ређеп имао и да има особено место у Новом Саду, о томе вам могу посведочити и многи културни радници у Новом Саду. Такво место сигурно се не може обезбедити без подршке неке моћне силе. Чанадановићево *Писмо доушнику* даје основе да се најпре помишља на подршку коју добија од сасвим одређене институције. Помињање ове силе не значи истовремено и да се искључује и подршка неких других снага. То буквално значи ово: не треба искључити ни могућност да новосадска полиција (односно неки њен део) делује у сагласности и са неком другом силом која је такође заинтересована да се господин Ређеп нађе на месту газде српске културе у Новом Саду и Војводини.

4. Чињенице везане за Чанадановићев текст *Писмо доушнику*, и чињенице изнете поводом НИН-овог текста, указују да се ипак ради о нечему неприродном. То неприродно постоји „ту одмах поред нас“ (Тако гласи наслов једне књиге приповедака Владана Деснице). Па се ипак поред тога неприродног пролази као да је све сасвим у реду. Због тога је умесно (и природно) поставити питање: како је тако нешто могуће?!

И ово је за мене теоријско питање, па за њега тражим и теоријски одговор. Познат ми је, из историје, један драстичан случај када је за нешто потпуно неприродно нађено рационално објашњење. Један од најзначајнијих књижевнотеоријских текстова Николе Милошевића, *Књижевност и кохеренција*, почиње овако:

Када је император Калигула наумио да се ожени својом сестром, римски правници нашли су се пред крајње сложеним и деликатним задатком. Њима је, наиме, цар ставио у дужност да пред Сенатом оправдају његову намеру.

Али Рим се није узалуд прославио својим законодавцима. Мудре правничке главе доконали су да је царева женидба легитимна зато што је римски император уједно владар Египта, а египатски фараони узимали су за супруге и рођене сестре.

Сенат је прихватио „домишљао“ тумачење о коме је реч и тако је Калигула, без икаквих формално-правних компликација, могао да испуни своју бизарну жељу.

Очигледно је да су лични интереси овог римског цара стављани изнад интереса обичаја и права. А пошто је било тако, нашли су се и правни стручњаци да за царев неприродни поступак нађу правно оправдање. На исти начин се може сматрати да су се утицајни људи, и то међу самим Србима, потрудили да нађу оправдање за неприродну чињеницу: да српска култура у Новом Саду има свога газду, а да тај газда делује супротно од српске филолошке традиције.

5. Пример који је Никола Милошевић навео био је примерен његовој намери да покаже на делу функционисање појма кохеренције у уметности. Случај о којем расправљамо такође захтева дубљи захват у материју којом се бавимо. Ако Нови Сад

има газду српске културе а газда се лажно представља, то сасвим сигурно не може да води нечему добром по саму ову културу.

Што се бар идеје о потреби обнављања србистике тиче – јасно је: не може и овај газда и србистика!

СЕЧА КНЕЗОВА

Другови Мирко Чанадановић и Перо Симић, које сам помињао, „зглајзали“ су крајем 1972. године заједно са другима из екипе тадашњег руководства Србије. Тај чин њиховог отписивања из политичког живота тада је био приказиван као обрачун друга Тита са српским либералима. Чак и кад се има у виду да су друга Тита подржавали најистакнутији међу српским комунистима, другови Петар Стамболић и Дража Марковић, само се са натезањем може извучити закључак да се та акција одвила у духу српског самопорицања. Више би одговарао став да је та акција била изведена у духу порицања права Републике Србије на колико толико самосталну политику. То се није десило први пут у српској историји. Сличан случај је опеван у народној песми *Почетак буне на дахије* као „сеча кнезова“. Функција те сече, од стране дахија, била је да се српски народ обезглави.

Да је овакав Титов поступак у суштини био „сеча кнезова“ може да посведочи још један догађај који је потом уследио. То је била акција за одстрањивање оних привредника у Србији који су се у обављању стручних послова понашали „техно-менадерски“. О тим збивањима сигурно би могле да посведоче информације по ондашњим новинама. За ову прилику мени ће, као сведок, послужити једна моја песма. Она је први пут објављена у мојим *Изабраним делима* у књизи *Блокада* (2009), у тематској целини која се зове *Библиотека*. У књизи пише да је ова тематска целина настала негде 80-тих година 20. века. Песма се зове *Сеча кнезова*.

Акцијом напредних снага
Седмдесетих година овога века
Смењено је у Србији 4000 директора
(Не треба ни рећи да су у већини били способни).

Њих су, разуме се, сменили српски политичари.
Али је иза те несрпске политике стајала
српска послушност,
А иза те српске послушности стајао је
несрпски мурдарлук,
А иза несрпског мурдарлука стајао је српски блесавлук,
А иза српског блесавлука стајала је несрпска памет,
А иза те памети опет српска глупост.
Четири хиљаде људи је морало да оде
Да би тај ланац беспрекорно функционисао.
Прва је асоцијација на Вишњићеву песму
О сечи српских кнезова.
Садашњи Турци учинили су то још убојитије.
Прво су посеekli саме кнезове,
Па оне што би касније могли да постану кнезови
Или оне што би били главари без кнежина.
Међу Србима лако је наћи савезнике.
Само кључ треба добро подесити.

Подсећање на ову песму пружа ми прилику да се сетим своје тадашње судбине. Нисам се нашао међу онима који су зглајзали (тј. били отписани) као другови Чанадановић и Симић, јер тој екипи ни на који начин нисам припадао. Чак нисам био отписан ни заједно са оним директорима. Али сам био отписан, и то као директор, у једном посебном тренутку. А сам тренутак и чин мога отписивања могу да буду од значаја за осветљење теме о порицању и самопорицању. (А има и неке везе са идејом о потреби обнављања научне дисциплине о Србима, србистике).

Акција у којој сам се ја нашао међу отписанима била је општејугословенска, а звала се *Минимум заједништва у књижевностима народа и народности Југославије*. Акција је, разуме се, долазила одозго. Номинално, она је ишла ка учвршћивању југословенског заједништва. Образлагана је идејом да све републике и покрајине у Југославији треба да издвоје минимум књижевних вредности и да их ставе у једну заједничку општејугословенску касу са којом треба сви да буду упознати. Такорећи

чим сам био именован за вршиоца дужности директора Института за југословенске књижевности 1976. нашао сам се на неком великом општејугословенском скупу на Дојрану где је ту идеју требало усвојити. Тамо нисам имао никакву улогу сем да будем присутан. Ни током тог скупа, сећам се, нисам схватио шта та идеја значи. Тек накнадно, видео сам из једне књиге мог нешто старијег колеге Јована Деретића, *Пут српске књижевности* (1996) какве је све последице та идеја могла да има по српску књижевност. Она је ишла за тим да југословенска књижевност постане збир републичких и покрајинских књижевности. Неким од југословенских књижевности (на пр. словеначкој и македонској) таква идеја би у потпуности одговарала. Тако не би било у случају српске књижевности: она би престала да постоји као целина. Изгледа да је то, нешто старији и искуснији од мене, професор Јован Деретић одмах схватио.

А схватио сам и ја, вероватно неколико месеци касније, после оног скупа у Дојрану, кад је ту идеју требало применити у пракси. Пошто је ствар на југословенском нивоу у Дојрану прошла, мој колега са Катедре проф. др Јоже Погачник, по националности Словенац, изнео је предлог: да се у наставним плановима, које смо почели да градимо, уведу два нова предмета: Босанскохерцеговачка књижевност и Црногорска књижевност. Тек из тако конкретизованог предлога схватио сам куда политика минимума заједништва смера. Постајало је потпуно јасно да писци који би ушли у црногорску и босанскохерцеговачку књижевност не би могли више да се третирају као део српске књижевности. Тиме је и моја позиција човека на одговорном месту добијала друго значење. Ако бих и ја, као најодговорнији човек у нашем Институту прихватио овај предлог, ушао бих у коло снага које су нарушавали идентитет и интегритет српске књижевности.

Пошто је иза предлога стајао један Словенац, он се не би могао окарактерисати као акт самопорицања. Пре би у њему требало видети конкретизацију политике порицања интегритета српске књижевности коју је неко смислио а мој колега Словенац настојао да спроведе. Да је било понашања у духу самопорица-

ња, видело се тек када смо почели да се о предлогу изјашњавамо. Показало се да највећа већина мојих колега, а сви за себе кажу да су Срби, прихватају предлог старијег и афирмисанијег професора од мене, односно професора Погачника. Кад се скину обланде тадашње реторике, то у суштини значи да су пристајали да се српска књижевност разбије. Тако да сам ја у свом Институту, састављеном готово од самих Срба, остао у мањини. Али нисам признавао пораз; постојала је још једна могућност да се српска књижевност као целина сачува. То је било Веће Факултета. Истичем да су моје аргументе на Већу изразито подржала тројица професора. Од њих је само један био Србин (русиста Витомир Вулетић), а друга двојица нису. Професор Јан Кмећ је био Словак и словакиста, а професор Јосип Мирнић историчар, а по националности Мађар. Они су се према овом питању односили као према принципијелном. Тако се Веће определило против Погачниковог предлога.

Поред Филозофског факултета о овом питању требало је да има свој став и Матица српска. Из ове институције нису стизали коментари. Али су стизали гестови. Дотле сам ја био један од ређих млађих људи који су имали значајна места у овој институцији (био сам, рецимо, члан редакције Летописа, председник Жирија за Бранкову награду). Али од тада ја сам за Матицу био трајно отписан. Уместо мене, у Матици су добили место неки од оних који су подржавали Погачника. Сам Погачник је, после оне акције, за Издавачко предузеће Матице српске приредио едицију у којој је словеначку књижевност представио у 30 књига. То је највећи пројект ове куће после едиције *Српска књижевност у сто књига*.

Професор Погачник је, међутим, после овог сукоба са мном, урадио нешто веома значајно и то баш за науку о Србима. Приредио је за Издавачко предузеће Матице српске књигу текстова Јернеја Копитара под називом *Serbica* (1984). Не само полемика са њим, већ и ова Копитарева књига, на неки начин ће одредити смер мојих будућих активности. Копитар, за којег се до овог сукоба уопште нисам интересовао, добиће значајно место у мојим истраживањима. Његови текстови сакупљени у

оној књизи одвели су ме право на изворе славистике и србистике. Са захвалношћу се, због тога, сећам сукоба са Погачником. Овај Словенац, знатно старији од мене, због нечега непријатељски оријентисан према Србима, упутио ме је ка теоријским основама *slavice* и *serbice*. Тиме ми је омогућио да се припремим за дуготрајну борбу за обнову србистике коју ћу почети да водим практично одмах од разбијања Југославије.

Постоји једна моја песма која се зове *Хомер је био у праву*. Жалим што немам и песму која би се звала *Хегел је био у праву*. Много пута до сада цитирао сам Хегелову реченицу која гласи: *Логос ради свој посао навелико*. Верујем да је замршај српског чвора толико велики да нам само Логос може помоћи. Кад о својој улози у овом послу размишљам имам и пластичан доживљај о томе шта се у дубини мог ангажовања збило. Као да ме је нека рука довела на сам извор проблема, и предочила: ако хоћеш озбиљно да се бавиш овим проблемом, не смеш да мимоиђеш корене славистике и корене србистике. Распетљавања треба почети дакле још од корена. На том путу треба разазнавати и тенденције порицања и тенденције самопорицања. Присутне су и једне и друге. Српско самоприцање се обично јавља као поунутрашњивање политике порицања која долази са стране.

ВЕЛИКИ МЕХАНИЗАМ

У претходним поглављима, дијалектика владања, са ослонцем на Хегелова објашњења, илустрована је са више мере из српске историје. Могао би се зато стећи утисак да се тако, као Србима, може владати само једним малим народом, односно једном малом земљом. Велике земље и велики народи изузети су из сличних облика манипулације.

Да такви ставови постоје, може да илуструје један сегмент из популарне серије Радиотелевизије Србије *Мој рођак са села* који се тиче бомбардовања наше земље 1999. и понашања двојице високих официра: генерала Шарчевића и потпуковника Вранића. Генерал отворено заступа став да треба поћи од очигледне чињенице да су „велики“ одлучили да буде како они хоће и да ми „мали“ треба да се повинујемо понашању великих. Потпуковник Вранић је о овом питању имао супротно мишљење а према свом уверењу се и понашао.

Овај сукоб мишљења је један од битних догађаја за разумевање ликова и њиховог понашања у овој серији, али и за разумевање сукоба у српској националној драми. У Србији, али и другде, однегован је став да су Америка и њени европски савезници изазивали ратове на простору Југославије ради спровођења неких својих интереса. Стално се подвлачи да су те снаге биле субјекти политичке стратегије, а снаге на терену само објекти те стратегије. Иза оваквог става стоје и политичари, политички аналитичари, новинари, они којима је омогућено да јавно наступају.

Моје виђење овог догађаја је другачије зато што почива на другачијој логици. Јер, чињенице које имам у виду говоре супротно: ови сукоби су дугорочно припремани и испровоцирани унутар саме Југославије. Западне земље су само користиле понуђену прилику да се умешају. Или су само биле доведене у

ситуацију да тако нешто учине. Кад се природа њиховог мешања помније размотри, показује се да су велике западне земље ипак биле употребљене да раде у корист своје штете. Тачно се може знати коме су сукоби на терену одговарали. Они су одговарали сепаратистичким програмима Хрвата и Шиптара. Запад је био само у функцији остваривања њихових програма.

Ово своје виђење први пут сам саопштио у тексту *Србистика и Велики механизам*. Текст је објављен у књизи *Српско питање и србистика* (2007), која је била достављена свим учесницима истоименог међународног научног скупа у Новом Саду (2007) а који је имао исти наслов као и ова књига. Нема тајне откуда заступам ставове супротне много пута изреченим. Официјелни политиколози (они који се стално појављују на телевизији) своје ставове граде на познавању чињеница из области медија, политичких одлука разних форума, анализа прокламованих политика и увидима у тајна документа. И тако даље.

Истим догађајима ја прилазим као човек који се креће у свету литературе. Отуда им и прилазим са, у основи, другачијим искуством. Мада се порекло мојих преокупација може знати и ако их непосредно не означим, подсетићу бар на нека свима позната имена: Хомер, Шекспир, Русо, Иго, Толстој, Достојевски, Томас Ман, Вук Караџић, Дис, Иво Андрић, Меша Селимовић. Међу мојим прекупацијама значајну компоненту имају и филозофски мислиоци. За ову прилику издвајам само двојицу: Хердера и Маклуана. Хердер је онај велики немачки мислилац, Кантов студент, који је сматрао да је човек вишеструко дефицијентно биће, али и биће способно да интелигенцијом надокнади недостатак својих моћи. Нисам приметио да се Маклуан позивао на ову Хердерову идеју. Али се лако може успоставити веза Маклуана са том идејом; то проистиче из склопа Маклуановог мишљења. Мада ограничених могућности, човек, по њему, има и једну изузетну. То је способност да се служи продужетима. Маклуанови су примери тих продужетака: точак, авион, телефон, радио, телевизија. Помоћу тих продужетака човек је своје моћи вишеструко увећао, па се више не може сматрати немоћним бићем.

Идеју о Великом механизму преузео сам из књиге пољског тетаролога Јана Кота *Шекспир наш савременик* (1956). Кот је, култивисаним аргументима тетаролога, обратио пажњу на борбу личности Шекспирових трагедија око задобијања власти. Тетаролог је открио да је у суштини те борбе потреба претендента да завладају Великим механизмом, што у обичном језику значи: да освоје полуге владања у краљевству. Ту борбу је Шекспир вероватно боље него ико изнутра открио и осветлио. Ова борба за освајање власти у краљевству има и своју логику и своје актере. Не сматрам да је ово Котово тумачење Шекспира изневерило великог писца. Оно је указало на још једну његову димензију. Кот је своје виђење Шекспира пласирао педесетих година када су се сличне борбе за власт одвијале у социјалистичким земљама. Он је старог енглеског писца читао као свог савременика. И ја сам Шекспира као посве актуелног писца доживео у годинама бродолома Титаника. Драма која се у мојој некадашњој земљи тада одвијала спада у ред најкрвавијих шекспировских трагедија. Нама који нисмо дорасли Шекспиру остаје само да се на његова разумевања и осветљења ослањамо.

У наше време највећи Велики механизам представља и највећа и најјача, најнапреднија земља Запада, Америка. За освајање власти над овим Великим механизмом боре се, опробаним средствима њене унутрашње снаге. Ко добије власт на председничким изборима владаће овом земљом у наредне четири године.

Међутим, за освајање власти над овим Великим механизмом боре се и друге снаге, чије су основе и интереси ван Америке. Практично снаге целог света у принципу имају интереса да овладају овим Великим механизмом. Али све оне у томе неће подједнако успети. Из историје ми је познато да је британска обавештајна служба морала добро да се потруди да Америку увуче у Други светски рат. Тим својим успехом обезбедила је по Велику Британију повољан ратни исход. То што је ова служба учинила није могла да учини нека друга снага, на пример енглеска дипломатија.

Оваква сазнања доводе у питање уверење које се свакодневно пласира: да Америка има неку посебну стратегију и неке само њој познате геостратешке планове: па да се све на свету одвија по овим далекосежним и дубокоумним плановима. Моја методологија води ка посве другачијим закључцима: да овај Велики механизам у принципу може да падне у руке и неким нежељеним силама. Међу њима и силама које раде противно интереса Америке и целог Запада, па и шире.

Није, на пример, спорно да Америка има, по средствима и људима које ангажује, најјачу обавештајну мрежу на свету. Да би се смисао ангажовања те мреже верификовао, довољно је обратити пажњу на један важан историјски догађај. То је бомбардовање Ирака на почетку овога века. Непосредан повод за овај чин била је информација тајних служби да Ирак у својим тајним лабораторијама производи средства за биолошко оружје. Ово није доказано. А шта се после тога десило, целом свету је познато. Од тога непотребног бомбардовања имали су штету и Ирак и Америка. А има штете и цео свет.

Нешто слично је било и са Америчким ангажовањем у процесу разбијања Југославије. Познато је да су Американци, на самом почетку овог процеса, били против разбијања Југославије. Америка је искрене савезнике имала међу Србима и у Првом и у Другом светском рату. Нешто се битно у том односу променило. Десило се да Америка изненада промени оријентацију према овом простору и народима који на њему живе. Објашњење овог заокрета треба тражити у чињеници да су неке нове силе овладаle овим Великим механизмом. Оне су и учиниле да Америка све више почне да се заглибљује.

Да би Америка променила свој историјски смер, није било потребно ангажовање економских или војних средстава. Довољно је, на пример, било доставити председнику Америке, Билу Клинтону, информацију о томе да су Срби били изазивачи Првог светског рата. Необавештени амерички председник ударио је по потомцима савезника својих предака, прешао је на другу страну. Одрадио је посао за туђе интересе. Срамотно по Америку делује америчко уплитање у највеће етничко чишћење после Другог

светског рата на територији Хрватске и Косова и Метохије. Због понашања усташа у време Другог светског рата, главни човек антихитлеровске коалиције, Рузвелт, износио је став да Хрватску треба ставити под међународни протекторат. Рузвелтов да леки потомак на месту америчког председника, Бил Клинтон, активно је помогао да се та усташка творевина обнови, чак и да јој се да имиџ демократске земље. Ето где је пад Америке. Већ Клинтонов наследник на месту председника Барак Обама, доведен је у ситуацију да Америку извлачи из кала. Стравично делује податак, који се могао чути на телевизији, да данас 46 милиона Американаца живи од социјалне помоћи.

Један од кључева за разумевање онога што се десило на Косову и Метохији је споменик Билу Клинтону у Приштини. Овај споменик су захвални Шиптари подигли овом председнику Америке што им је помогао да из овог града протерају око 50.000 хиљада Срба. Споменик Клинтону је дошао уместо порушених споменика српских али и европских великана, Доситеја, Вука и Његоша. То је чињеница које западна цивилизација треба да се стиди. То што је учињено не служи на част ни Американцима, суграђанима Николе Тесле, једног од највећих Американаца свих времена. Вређа и достојанство западног човека, оног који до тог достојанства и после свега држи. То што је тамо учињено велика је мрља на човечанству, поготово на западној цивилизацији. На ту крваву драму гледам очима човека европоцентричне културе, који има у виду искуство једног Шекспира. Шекспир није Србин, али је део културе коју сви образовани Срби стичу.

Са образовањем које имам, и са методом којим се служим, не могу да прихватим став да у једном делу Србије Тачи и Харадинај спроводе политику Била Клинтона и Медлин Олбрајт. Чињенице које имам у виду дају основе да се закључује супротно од мишљења развијеног у том смеру. Оне указују да има више упоришта став да Бил Клинтон и Медлин Олбрајт спроводе политику Хашима Тачија и Рамуша Харадинаја. Некада велика земља Америка, (она која је стварно водила политику са глобалном одговорношћу према свету) била је ставила сепаратистички покрет Шиптара са Косова и Метохије на листу терори-

стичких организација. Али Америка није одолела притисцима. Снаге које су овладале Великим механизмом ове земље учиниле су битну промену: она терористичка организација је преименована у ослободилачку, па је Велики механизам стао иза терористичке организације проглашавајући њен програм за позитиван.

Постоји нешто што цео свет може да зна. Да би неко могао да овлада Великим механизмом у Америци, он мора да има и знатна материјална средства којима ће подмазивати шрафове и шрафиће Великог механизма. Таква средства не могу да имају мале државе. Али, до огромних средстава могу да дођу разни криминалци и нарко-мафије. А како се до великих средстава долази, то сами Американци могу да сазнају на разне начине. Наводим, као пример, амерички филм *Отета* Пјера Морела (са фасцинантним Лијамом Нисаном у главној улози) који је на РТС приказан 28. децембра 2012. Јавно се говори и пише да шиптарске мафије харају и Америком и Европом, трују грађане, трују омладину. Тако могу да дођу до огромних средстава којима ће финансирати лобије и обавештајне службе. Није у интересу ни већине америчких грађана, као ни европских грађана, да се тако нешто дешава. Али се тако велики механизми у тим земљама стављају под контролу. Свет иде куда не треба да иде. Запад нашег времена очигледно иде низбрдицом.

Није у интересу ни већине честитих Немаца да следе политику хрватских сепаратиста, ону која ће бити стварни наставак политике Хитлерове маринонете Анте Павелића. Па ипак се то десило. После пада Берлинског зида, први значајнији наступ уједиње Немачке био је да подржава васкрсавање Независне Државе Хрватске. Тај тас на ваги је претегнуо. То што је у почетку понеко примећивао, у новије време је постало посве видљиво. Никакве реторичке обланде то не могу више да сакрију. За саме Немце би било боље да се коригују, да се од тога смера дистанцирају, да у основи доврше процес денацификације и демократизације немачког друштва. Више него и иједан други народ, Немци према обнови нацизма треба да буду критични. На жалост, нема знакова да се у том смеру нешто суштински дешава. Доказ је етнички очишћена Хрватска. Она је праћена песмом Danke

Deutschland! Том песмом је праћено уздицање једне Хрватске. Али је праћено и снижавање Немачке која је заустављена у свом уздицању.

Као српски, европски и западни интелектуалац чиним напор да се и ми Срби коригујемо у смеру поштовања западних вредности. То су оне вредности којима смо се некад учили још од основне школе. Ако је и у Србији и међу Србима дошло до поремећаја, то се могло десити тек од Титовог периода. Тада су српске националне институције стављене под контролу владајућих сила у друштву. Примењен је комунистички модел владавине путем јавних и тајних комесара. Комесари су они који имају стварну власт, али имају и неке своје посебне организације ван јавне контроле. Српско друштво данас јесте контролисано друштво. Тим друштвом се упавља помоћу разних продужетака. Питање је ко те продужетке има у својим рукама. Лако је и видети и осетити да се смер кретања друштва не одвија у нормалном правцу. То се најбоље да видети у области филологије. Српске националне институције, упркос постојања Покрета за обнову србистике, и његовог програма обнове српске филолошке традиције из предјугословенског периода, и даље настављају по старом. Практично, довршавају процесе разбијања српског националног бића из периода Титове владавине.

МОЋ И НЕМОЋ АМЕРИКЕ

Америка је кључна земља данашњег света. Не само зато што је велика, економски моћна и војно снажна, већ и зато што је обележила време у којем живимо. Канадски филозоф Маршал Маклуан наше доба назвао је „цивилизацијом слике“, за разлику од времена које јој је претходило а које је звао „цивилизација књиге“. Цивилизација књиге, или „Гутенбергова галаксија“, како гласи наслов његове чувене књиге, била је карактеристична за успон Европе. Америка је доминантан утицај у свету остварила кад је дошло „доба слике“. До промене је практично дошло у 20. веку када је филм постао најраширенија уметност. Он је потиснуо све остале уметности, јер је могао да користи средства сваке од њих. Истим путем су наставили и електронски медији. Користећи предност ових нових медија, Америка је испредњачила у свету. Чим се показало да су ова средства доступна и другима, апсолутни примат Америке постао је релативан. Показало се да и друге земље и народи могу успешно да се користе медијима „доба слике“.

Америка у променама

На размеђу два миленијума и два века нешто се крупно десило и у односу Америке и осталог дела света. Доминантно расположење у свету све до последње деценије двадесетог века било је проамеричко; доминантно расположење света данас је антиамеричко. Не може се баш доказати да ова промена има непосредне везе са односом Америка-Срби. Али, има доста чињеница које показује да се и таква веза не може сасвим игнорисати. Добрим делом посредством нових медија, свет је последњих деценија постао „глобално село“. Гледалац на било којој тачки зе-

мљине кугле могао је на кућном телевизору да види 1999. како Америка кажњава непослушни Београд, рушећи по Србији најлепше зграде и мостове. Исти гледалац, на истом телевизору, само две године касније, 11. септембра 2001, могао је да види како се у центру Америке, у Њујорку, на Менхетну, руше оне две високе куле, симболи успона Америке. Пред целим светом се показало како и ова моћна земља може да буде немоћна. Бес великог дела света који се годинама сручивао на српски народ, као да се преусмерио према Америци.

Наведени примери релативизују тезу о свемоћи медија. Тачно је да су деведестих Срби изгубили рат на медијском плану. Али је тачно да је на истом плану много шта изгубила и Америка. Да је проблем са медијима одвећ сложен, може да посведочи један одломак из књиге Љубинка Милосављевића *Куда и како* (2012) из поглавља *Медији и убрзање историјског тока*.

Разматрање теме овог рада мораћу да започнем сећањем на почетак Заливског рата 1991. године, коме сам био (са)учесник и сведок, али у својој соби и крај телевизора. То што сам те вечери за тих неколико минута могао да видим и није био никакав рат (рат је нешто грубо и гадно) већ је то био прави естетски угођај, за којим је наравно уследио и катарзис. Слика је приказивала Багдад у ноћи, према коме се великом брзином у правилним размацима летела некаква светлећа тела једно за другим, уз потмулу тутњаву. Била је лепота божја за гледање и уживање. Да се доиста о почетку некаквог рата радило припомогао је тек пратећи извештај новинара. Он је био катарзичан утолико што је све оно што је било изговорено подстицало цело ваше биће да свесрдно аплудирате ономе што се види и што се чини. Или, кратко речено, нешто је у вама говорило – тако и треба тим Ирачанима; добили су оно што су тражили када су њихове трупе упале у Кувајт. Тиме је оно малопређашње уживање у некаквом злу (што је рат сâм по себи) добило потпуно морално оправдање.

Сутрадан сам са познаницима коментарисао овај догађај онако као што се коментарише фудбалска утакмица. Ни они нису видели ништа друго сем војно-техничке инфериорности Ирачана. Нико није ни помислио на то шта се те ноћи дешавало у Багдаду и шта су та естетика и катарза са екрана производиле у људским животима. (2012:51)

Јасно се види: пошто је имала у рукама најјаче медије, Америка их је највише и најчешће могла злоупотребљавати. Сви гледаоци то нису могли да примете. Али су неки ове злоупотребе примећивали. То је било довољно да се почне мењати расположење према Америци и Американцима. Дошло је дотле да је и бити Американац значило човек за одстрел. Има знакова да се одијум преноси и на западњаке уопште.

Филм и вредности

Верујем да је у борби за предност два блока биполарног света, капиталистичког и комунистичког, крупну улогу одиграо и филм, и то онај најпознатији, амерички. Сећам се како смо у младости сви ишли да гледамо те филмове. О духовном стању које је у Србији владало педесетих може да посведочи филм *Бал на води* редитеља Јована Аћина. Овај домаћи филм имао је исти наслов као и амерички филм са Естер Вилијамс у главној улози који је, приказујући лепоте женских тела, приказивао и лепоте живљења у Америци. У другим америчким филмовима, које смо гледали, истеривала се нека правда, доказивала нека истина; сликали се леви пејзажи са посебно одабраним људским фигурама. Накнадно видим да су ти филмови нама били привлачни зато што су имали поуздану метафизичку основу. Привлачна нам је била земља која почива на вери у правду и истину, обдарена многим и разноврсним лепотама. Тако се нешто није нудило из земаља „реалног социјализма“. Одлазили смо у биоскопе као што су наши преци одлазили у цркве: да се духовно окрепимо.

Последњих деценија, на мом кућном телевизору, опет су у превласти амерички филмови. Али сад их ретко гледам. Разлог? Ови садашњи лишени су оне старе добре метафизичке, односно логоцентричне основе. Много је у њима злочина, убистава разне врсте, хорора и јурњава, еротике и фантастике. Из ових филмова најчешће изостају вредности које су стари филмови имали. У већини њих приказује се један свет без душе и духа и без лепоте. Стара добра филозофија, која је зрачила из филмова, ишчилела је. Њу је заменила једна друга филозофија, она коју

називају постмодерном. То је она филозофија која поручује: да нема истине, већ је истина оно што се као истина легализује. Та филозофија каже да у свету не побеђује правда, већ побеђује интерес. У тој филозофији утрнуо је смисао за лепо. Ова филозофија даје предност егзистенцији над есенцијом. Вредности, идеали, изгубили су се. Њих је заменила духовна пустош.

Да се ова промена десила у Америци, и на Западу уопште, касно сам схватио: негде деведесетих годна када је, са бродоломом Титаника, дошло до трагичних збивања на простору земље коју сам целу волео, а која се звала Југославија.

Сећам се како је тада, у време великог човековог пада, на светском филмском небу засјала једна нова звезда. Био је то филм Никите Михалкова *Сибирски берберин*. Гледао сам га неколико пута (све док, из неких разлога, није престао да се приказује). Овај филм је, другим језиком и другим средствима, обрађао пажњу на исте или сличне вредности које су у нама побуђивали они стари амерички филмови. За истицање тих вредности склопљена је нова прича. У центру приче је један амерички војник, са елементима руског порекла, који је опседнут вредностима Моцартове музике. И Моцартова музика из овог филма подсећа на старе добре вредности: подсећа на Пушкина и Љермонтова, а руски кадети на романе Толстоја и Тургенева. Оно што нас у филмовима привлачи то су вредности. Оне могу да дођу са било које стране: са руске, америчке, латиноамеричке, турске. Не кријем да волим домаће серије, посебно оне Шотрине; још више серију *Мој рођак са села*. Увек су у питању разне варијанте оних старих метафизичких вредности. Приче се мењају, али се материјализују исте старе основне идеје. Примам их свеједно од куда долазиле.

Са разних страна света, са истока и са запада, човек на овим просторима, био је засипан разним идеологијама и политикама. Како су се људи према њима оријентисали, то је велики проблем за историчаре. Међу садржајима које су доносиле, јављали су се и садржаји који су за већину света били посебно важни. А то су вредности.

Опредeљивањe према вредностима

Било је време, које је трајало више деценија, током владавине комунизма, када су многи од нас Срба бежали од Руса, тачније од Совјета: били су нам и привлачнији, а по неким вредностима ближи народи и земље Запада, поготово Америка. Промене у политичкој, али и у духовној сфери учинили су да у последње време бежимо од Американаца. Ни то није случајно. Некада су нам Американци нудили вредности које нас привлаче; сада нам нуде Руси.

У време када се код нас с поштовањем говорило о Америци, ова земља, и свет који је она симболизовала, били су у успону. Са поносом можемо да истакнемо да нам је та Америка била савезник и пријатељ. О оваквој земљи могла би се направити серија филмских сведочанстава под насловом *Америка у успону*. Осећам да би у тој серији неке од најглавнијих улога играли и неки наши сународници као што су Михаило Пупин и Никола Тесла. Та Америка је била општеприхваћен симбол оног света који се звао Слободни свет.

Такве Америке, на жалост, више нема. Сада би се могле правити документарне серије под заједничким насловом *Суноврат Америке*. У тој серији Срби већ не спадају међу оне који имају главне улоге. Поред Американаца, попут Клинтона, Буша, Кларка и Олбрајтове, неке од главних улога играли су или играју и неки људи са простора бивше Југославије, као што су Алија Изетбеговић, Фрањо Туђман, Хашим Тачи и Рамуш Харадинај. Оваква серија могла би да прикаже духовно падање некада велике и целом свету привлачне земље. Она више подсећа на злоупотребу вредности.

Америка, европоцентрични свет и вредности

На питање: зашто се тако дешава, мој најкраћи одговор би био: Америка се доскора сналазила у разликовањима вредности; више се међу њима не сналази. А то што се дешава у области филма и медија дешава се и у области права.

Цео свет зна да су представе Хашког трибунала дешавају у режији Америке. Као гледалац старих добрих америчких филмова не могу да кажем да сам изненађен. Већ сам се нагледао филмова који говоре о намештеним суђењима, потплаћеним судијама, лажним и застрашеним сведоцима, плаћеним полицајцима. Нагледао сам се и филмских прича о криво оптуженим, о разбојницима ослобођеним оптужбе, криминалцима у улози судија. Много шта се имало научити од великих људи Америке. Оне чију сам културу примао највише преко филмова.

Има доста разлога да Срби, као целина, буду разочарани у Запад, посебно у земље НАТО-савеза. Читаво ангажовање ових земаља на простору некадашње Југославије више је за осуду него за поштовање. Али на ова збивања не гледам као неко ко више не припада свету који је Хантингтон одвојио оном линијом поделе на Запад и Исток. Гледам као припадник евроцентричне културе, па дакле и као Западњак, коме се измиче тло под ногама. Има знакова да ипак читав европоцентрични свет није кренуо путем суноврата. Неке од тих знакова видим и у кинематографији. Обраћах пажњу на три филма.

Један филм, под насловом *Издани град*, правили су норвешки новинари у сарадњи са избеглим муслиманима из Сребренице. У њему се, међу осталим, прича и како се Алија Изетбеговић и Бил Клинтон договарају о томе како да се учини да Срби побију 5000 муслимана, па да Америка интервенише. Ову истину откривају сами муслимани из овог унесрећеног града.

Два филма су о Косову. Један је снимила италијанска РАИ, под називом *Непрекидна борба*. Филм највише говори о злочинима над Србима (али и Албанцима и не-Албанцима) после доласка међународних снага. Други је чешки филм, под насловом *Отето Косово*. И он приказује скривану истину о оном што се са Косовом и на Косову стварно десило. Хвала браћи Чесима! Учио сам се методологији од једног њиховог великана, филозофа Карела Косика.

Као неко ко је одрастао на поверењу у метафизичке вредности, као љубитељ старих добрих америчких филмова, знам и да борба за метафизичке, другим речима за европске вредности,

неће бити лака. Још кад сам, као гимназијалац, почео да пишем поезију, написао сам једну песму која је имала рефрен: *Издржати*.

Поносим се што сам савременик низа људи који су спасавали Запад од тоталног суноврата. Да поменем само неке од њих: Пјер Галоа, Ремзи Кларк, Харолд Пинтер, Никита Михалков, Рајко Долежал, Петер Ханке, Ед Хариман, Еди Марти. Запад се јесте суновратио, али све искре на Западу нису затрпте. Оне сведоче о могућности опстанка духовне вертикале Запада у ужем смислу, односно европоцентричног света у целини. Не смемо погубити знање у вредности света које је западни човек створио.

ИЗЛАЗ

СПАСАВАЊЕ ЗАПАДА СПАСАВАЊЕ СРБА

Деведесетих година 20. века, на простору бивше Југославије, Запад се понашао, по речима Милорада Екмеџића, тријумфалистички. Кад се ближе погледа над чиме је то тријумфовао, испада да је тријумфовао на рушењу вредности које је претходно стварао. У погледу политичких решења, чинио је да се промени исход Другог светског рата: да се снаге поражене у том рату концем деведесетих јаве као победници. Још је трагичнији биланс деловања Запада у духовној сфери. У терминима постмодерне филозофије, он је вршио деконструкцију логоцентризма. А то значи да је деконструисао главне метафизичке вредности: истину, добро и лепоту. Истина је постајало оно што је проглашавано за истину, добро оно што је проглашавано за добро, а тако је бивало и са лепотом.

На удару тријумфализма Запада и на удару постмодерне филозофије деконструкције, нашао се српски народ. На њега се обрушило све што се могло усмерити у том правцу. И кад је за то бивало разлога; још чешће кад није.

Више од две деценије касније има знакова да се на овај тријумфализам Запада сада гледа знатно другачије и у самим западним земљама. Земље НАТО-пакта, стварно су крајем прошлог миленијума много зла нанеле Србији и српском народу. Али тај Запад из тога никакву корист за себе није извукао. Поредите стање и у Југославији и на Западу пре 1989. са стањем какво је данас и то баш на Западу, тј. у Европи и Северној Америци. Очигледно је лошије него што је било. При томе треба водити рачуна о чињеници да је запад назадовао, а да су земље које не спадају у Западну сферу очигледно напредовале.

Ево неколико тачака где се промена односа јасно види:

1. Тихо и неприметно, Запад полако одустаје од увођења Новог светског поретка. 2. Свима је у свету постало јасно да је Запад, схваћен у ужем смислу, запао у дубоку економску кризу. 3. Све до последњих деценија и година овај Запад је био премоћан у области науке и технологије. Блистави продори у овим областима који долазе из Јапана, Кине, Индије и других земаља, наговештавају да Запад ни у овим областима неће моћи још дуго да предњачи. Треба очекивати да ће баш Запад убрзо доћи у ситуацију да се напреже да иде у корак за напреднијим делом света.

И слика света око 2050. коју, при крају своје књиге *Геополитика у доба постмодерне* (2009), нуди Александар Дугин потпуно је мрачна: показује да ће, у целини, лоше проћи и Запад, и Евроазија, и свет у целини. Отуда постаје још значајнији закључак моје анализе: кад ће сви лоше проћи, није толико важно која ће страна надјачати. И она ће из сукоба изаћи поражена. Боље је зато све учинити да до сукоба не дође.

То што Дугин саопштава треба схватити као упозорење о коме треба водити рачуна. А да би се сукоб избегао, треба то учинити у корену. А корен се налази у различитим идејама које су на делу.

Постоје две основне визије будућег излаза. Излаз из стања се види у два основним идејама: у *идеји сукоба* и у *идеји суживота*.

1) *идеја сукоба* подразумева: а) сукоб раса, б) сукоб цивилизација, в) сукоб империја на кључним геополитичким просторима. Носиоци тих концепција представљени су, у овој књизи, преко приказа погледа Екмеџића, Хантингтона, Дугина.

Могу се лако размотрити могући исходи ових сукоба.

Бела раса против црне? Бела раса против жуте? Бела раса против и црне и жуте? Аријевци против неаријеваца? И још пуно комбинација сличне природе. Ко би победио, ко би извукао дебљи крај?

Затим: Западна цивилизација против православне и исламске. Једна религија против друге? Ко би победио?

Бојим се да би исправан закључак био: да би сви делови света били на губитку. Због тога сматрам да би свака филозофија сукоба данас требало да буде виђена и са те лошије стране. Ову идеју не бих никоме препоручио, па ни снагама које се у своју премоћ уздају.

2. *Идеја суживота* подразумева: уважавање права на постојање разних језичко-етничких заједница, тј. разних народа, верских група, цивилизација.

Ни та идеја није нека нова. Она је садржана у концепцији Хердера, једног од највећег Немаца свих времена. Она је такође садржана и у Повели уједињених нација која је донета 1945. године после победе над фашизмом, дакле победе над идеологијом коју је оличавао такође један Немац, Хитлер. Идеја суживота није уперена ни против једног народа, ни против једне религије, ни против једне цивилизације и културе. Она је уперена против патологије у било ком облику се јављала, у било ком народу, религији и цивилизацији.

Да свет у којем живимо није здрав, то сви видимо. Из ткива тог света сигурно треба нешто одстранити. А то нешто нису ни народи, ни језичко-етничке заједнице, ни религије, ни расе, ни цивилизације већ: патолошке идеје којих има у сваком од тих домена.

Преведено на језик конкретних стварности, то значи да не треба бити ни против Немаца, ни против Руса, ни против Американаца, Енглеза, Јевреја, Хрвата, и да не набрајам, већ против нацизма, болшевизма, етничког чишћења, колонијализма, усташтва, и других патолошких идеја и тенденција.

Западни део света, или европоцентрични свет у целини, треба од нечега спасавати. Треба га спасавати од патолошких идеја које воде сукобима. Сукоби глобалних размера по правилу почивају на лошој рачуници. Та лоша рачуница води ка губитку свих.

Најбоље је српску ситуацију сагледати у глобалним оквирима. А то значи схватити да место Срба треба видети у односу

опште-посебно-појединачно. Принципи који важе за друге треба да важе и за Србе.

Срби никако не треба да пристану уз идеју глобалних сукоба, у било ком облику се јавила: Ни као сукоб цивилизација, ни као сукоб империја, ни као сукоб раса. У сваком од тих сукоба и Срби би прошли веома лоше. Заједно са другим деловима света.

Србима, као народу, колико видим, највише одговара идеја суживота. А то је у познатој политичкој терминологији: идеја коегзистенције. А да би могли у пуном смислу да се понашају у складу са том идејом, и Срби треба да одстране из свог понашања, као и из својих пројекција, све што је патолошко.

Са те тачке гледишта, потребно је да се сагледају и идеје које су идеји суживота супротне. У подручју света у којем Срби живе то су хрватска идеја југословенства и хрватска идеја сербокроатистике. Обе те идеје биле су доминантне у југословенском периоду. Њих треба одбацити не зато што су хрватске, већ зато што су патолошке. Ниједна од тих идеја није изграђена у духу европских вредности. Све битно што се од Срба може очекивати јесте: да ове лоше идеје напусте и да се врате европским идејама. А то значи и да се врате властитим идејама из предјугословенског периода.

ОБНОВА СРБИСТИКЕ КАО СРПСКИ, АЛИ И СВЕТСКИ ПРОЈЕКАТ

У свету у којем живимо много је оружја које народи могу да употребе једни против других. Створене су и јасне геополитичке пројекције односа снага. Треба само да се потпали фитиљ.

Тренутак у којем се налазимо подсећа ме на један филм који сам ко зна када гледао. Главни јунак филма дошао је у ситуацију да се одлучи коју ће од двеју жица да пресече. Ако пресече, рецимо, црвену, нека велика бомба ће експлодирати; све ће отићи дођавола. Ако пресече ону другу, долази спас и олакшање.

Овде у Србији, после бродолома Титаника, дошли смо у ситуацију да бирамо.

Ако се определимо за повратак Вуку, односно српској филолошкој традицији из предјугословенског периода, добићемо једне резултате, једне перспективе. Опет ћемо бити народ међу другим народима, изграђиван на истим основама као и други народи, са правом да се и на нас примењују исти стандарди.

Ако се определимо за став да је на нашим просторима „вера постала воделница нација“, стварно смо се определили за Јагића, за његову сербокroatистику. Тада ћемо добити друге резултате. Зна се већ и које: Наставићемо да идемо из несреће у несрећу.

То наше опредељивање тиче се пре свега Срба. Али се тиче и Немаца, и Руса и Американаца, као и осталих делова света, практично свих националних и верских заједница које су присутне у заједници светских народа у Уједињеним нацијама. Ако се определимо за Вука, односно за Хердера, не видим да би такво опредељивање ишло ни против западне ни против источне цркве; а не би ишло ни против ислама. Не видим да би то опре-

дељивање било против виталних интереса било ког народа на свету, па ни против популација које спадају у новопроглашене народе у Југославији из Титовог периода. Све те популације имале су позитиван однос према Вуку Караџићу пре стварања Југославије. Несреће су почеле са изневеравањем Вука, тачније са изневеравањем главног изворишта, Хердера.

Мој став је: пре него што загрме топови, пре него што неко испали ракете, треба видети у чему је проблем. Можда се проблем може решити, а да се ракете не употребе. О исходима рата нека се брину војни стратеzi, али људи културе и науке треба да се потруде да до рата не дође. То ће учинити ако схвате да им је главни задатак да се брину о суживоту и сусретима култура.

На претходним страницама ове књиге приказани су резултати ношења између два програма: српског и хрватског (тачније: хрватског програма који је спровођен под југословенским именом). Пошто се ова игра одиграла до краја у крвавој драми бродолома Титаника, сада је релативно лакше сагледати резултате сукобљавања та два програма.

Пошто овај сукоб још није разрешен, нужно је да се обрати пажња и на његов карактер. Исход овог сукоба може да има последице по цео свет. Зато му као светском и треба прилазити и као таквог га и решавати. Он се стварно више не тиче само Балкана, односа Срба и Хрвата, већ и других снага у свету, укључујући и данас најмоћније земље, Америку и Русију.

Чвориште проблема је на Балкану

Љубиша Деспотовић, који оставља утисак да добро познаје литературу из области геополитике, у својој књизи *Српска геополитичка парадигма*, на више места је приказао простор на којем живи српски народ као место сукоба интереса. На основу те чињенице је и објашњавао трагичност и безизлазност нашег положаја. Најкраће је то учинио у следећем пасусу из текста *Геополитика и Срби*:

Чињеница да лежи између три континента (Европе, Азије и Африке) и да представља *контактну зону* судара и мешања три велике религије и њихових цивилизацијско-културолошких разлика и интереса (православне, римокатоличке и исламске), Балканско полуострво чини једним у геополитичком смислу од најнестабилнијих региона не само европског континента него и шире. Геополитичким речником речено, оно се налази у ивичном положају Медитерана, тзв. Rimlenda, док је својом широм основом наслоњен на континентални масив Евроазије, познатог као Heartland, као геополитичко срце света. Географски гледано, оно је део југоисточне Европе који захвата површину нешто мало већу од пола милиона квадратних километара и подручје које је богато рудним налазиштима, водом, шумама и сл. (119)

Ово виђење Балкана које износи господин Деспотовић је коректно представљено. Оно се у пуној мери уклапа у виђења које изnose други геополитичари, па и они које сам помињао: Хантингтон и Дугин. Српска позиција на овом простору мора неким да изгледа бескрајно јадна и безизлазна, зато што се Срби и историјски и географски налазе на простору где се сусрећу све три главне религије у овом делу света.

Ипак се наведене чињенице могу сагледати и са друге стране. Ако се тако учини, указаће нам се и друге перпективе, другачије од оних које нам предочава наш савременик. Да се верски ратови не могу стишати, показује сукоб између протестаната и католика у Северној Ирској. Они сведоче да нико није имун од верских сукоба, па да није имун ни Запад, схваћен у најужем смислу. Али сведоче и да се такав сукоб може држати под контролом, односно да он ипак није неизбежан, иако најчувенија књига из области геополитике, Семјуела Хантингтона *Сукоб цивилизација*, тврди супротно. Чак и у главној књизи опозитне природе, оној Александра Дугина, инсистира се на верској компоненти предуслова за сукоб. Мада се траже и начини како да се та опасност превазиђе.

Моја сазнања о верским сукобима говоре другачије. У неким деловима Европе, на пример на подручју Немачке, једно време у касном средњем веку беснели су верски ратови. Верских покоља било је и у Француској: познат је случај када су францу-

ски католици направили покољ француских протестаната (Вартеломејска ноћ). Пошаст верске дискриминације захватио је био и Аустријску империју. Једно време у Аустрији бити Србин значило је бити третиран као шизматик, а то значи бити верски дискриминисан. Као велико достигнуће западне цивилизације треба истаћи *Патент о верској толеранцији*, који је аустријски цар Јосиф Други прогласио 1781. године. Доситеј Обрадовић је написао праву оду посвећену овом цару, Јосифу Втором. Учинак тога Патента могао би се поредити са учинком Миланског едикта (313) који је донео један од највећих људи са наших простора: цар Константин Велики, Нишлија по рођењу. Патент о верској толеранцији проистиче из исте духовне сфере из које проистичу и Хердерове идеје. У духу века просвећености и могао је народ да се појми као језичко-етничка заједница, односно популација која говори истим језиком, без обзира на веру коју исповеда и без обзира на државе у којима живи.

Ово је важно напоменути да би се ситуација у Европи сагледала исправније него што то чине геополитичари, укључујући међу њих и Деспотовића. Има места у књизи овог нашег научника који сведоче да он више иде за литературом, него што иде за чињеницама. Вели он: „Религија је по дефиницији искључива: она одбија сваку двоструку припадност“ (127). Али то што важи за појединца, не важи и за нацију: европски народи, поготово они у Средњој Европи, по природи су вишеконфесионални. Немаца има три вере (католичке, протестантске и калвинистичке); Мађара има две вере (католичке и протестантске). А ево какво је стање код словенских народа: Пољака има три вере (католика, протестаната и православца); слична је верска ситуација и код Чеха и Словака. У нашем суседству: Румуни, Бугари, Македонци углавном поштују исти модел. Нарочито је видљиво да исти модел поштују и Шиптари којих има три вере: муслимана, католика и православца. Рећи за Грке, на пример, да су само православци, не значи и рећи пуну истину. Грчку културу, и то ону која је уграђена у основе евроцентричког света, створили су многобошци.

Од овог општераширеног модела, по којем се понашају сви европски народи битно одступа идеја по којој су Срби и Хрвати један народ по језику, али и два народа по вери. На том почетном кршењу правила и стандарда који важе за све европске народе, и дошло је до свих других кршења правила. То је, у случају ратова у Југославији, и учињено па и примењивано. Пред очима целог света у Босни и Херцеговини, на пример, испровоциран је рат међу припадницима једнојезичке популације, а три вере (исламске, православне и римокатоличке). Овом братоубилачком рату придат је карактер сукоба три народа: Бошњака, Срба и Хрвата.

Вук Караџић био је један од најзначајнијих Хердерових следбеника. Његова теза да Срба има три вере у потпуности одговара Хердеровом моделу који је превасходно одговарао Немцима, а затим и другим европским народима. Овај модел се практично свуда примењује, сем код нас. Покрет за обнову србистике се залаже да се исти модел поштује и кад су у питању Срби.

Промена парадигме

Покрет за обнову србистике, најкраће речено, настоји да се уместо парадигме сербокroatистике врати у живот парадигма србистике, да се уместо хрватске идеје југословенства врати у живот српска идеја југословенства.

Да би се ова промена десила нужно је да се промени нешто битно у самој свести Срба. Уместо става који се деценијама намеће: да Срби могу да буду само објект промена, у живот овог народа треба да се врати свест да они морају и сами да буду и субјект промена. Практично, то значи: да не чекају шта ће други о нашој судбини одлучити, већ да се и сами потруде да се и у случају Срба поштује парадигма која важи за све европске народе. Посебна одговорност за промену парадигме лежи у активном односу које ће према ставовима о обнови србистике као научне, филолошке дисциплине о Србима, заузети кључни чиниоци у српском друштву. А то су ставови које ће имати врх Српске пра-

вославне цркве и других традиционалних цркава у Србији и врх политичке власти у нашој земљи.

Слободан сам зато да ове чиниоце подсетим на нешто што се обично заборавља, односно на шта се довољно не обраћа пажња.

1. Преко пута од Патријаршије Српске православне цркве у Београду, где се окупљају најзначајнији људи ове Цркве, налази се Саборна црква. Ова црква је и хришћанска, и православна, и светосавска. Да би се у ову цркву ушло мора се проћи између два светла гроба: гроба Доситеја Обрадовића и гроба Вука Караџића. Свети Сава у цркви и Доситеј и Вук пред црквом, то су била три духовна стуба српског народа, усправљена пре него што су Срби ушли у 20. век, по њих трагичан.

Мада Српска православна црква никад није заузела став да су Срби само православци, не треба previdети ни чињеницу, да је управо такав став имплицитно и овој Цркви наметнут у југословенском периоду и да се он прећутно спроводи и у животу и деловању ове Цркве. Такво понашање није у сагласности са ставовима оних великана које смо означили као стубове српског народа. Али јесте у сагласности са Штросмајеровим ставовима и парадигмом која нас је довела на ивицу опстанка.

Уместо парадигме по којој су Срби само православци, треба се само вратити традицији по којој су и Срби мултиконфесионалан народ, дакле исто као и други народи. На основу тога става из српског корпуса неће отпасти ниједан једини православлавац. Али ће се у српском корпусу, поново, као и у предјугословенска времена, отворити место и за припаднике других вера којима овом корпусу суштински и стварно припадају, по истим стандардима по којима се понашају сви други европски народи.

Главни је српски проблем у томе да ли ћемо се вратити својој филолошкој традицији или ћемо и даље да следимо ону која нам је у југословенском периоду наметнута и која је донела по нас катастрофалне последице.

2. Актуелна власт се у Србији данас распростире и јавља на многим местима. Али се као њен главни и симболички центар може узети зграда старог краљевског двора у Београду у којој је радно место председника Републике Србије.

Адреса ове зграде гласи: Андрићев венац 6. Одмах до ове зграде, на самом Андрићевом венцу, налази се споменик Иви Андрићу. Он је постављен преко пута последњег стана у којем је књижевник становао.

Иво Андрић је понос српског народа. Не треба заборавити да је овај човек по вери био римокатолик. Данас овом великану поред ћуприје на Дрини у спомен подиже Андрић-град Емир Кустирица, најчувенији српски режисер, син муслиманских родитеља, такође један великан који и као Србин нешто значи у свету. Чињенице које наводим само потврђују да наметнуту нам парадигму да су Срби само православци треба мењати, да се треба враћати аутентичним националним вредностима из предјугословенског периода.

Срби су оно што су: мултиконфесионалан народ, односно народ који има и православце, и римокатолике и муслимане, али и атеисте и припаднике разних секти. То је народ у којем се срећу три велике светске вере. Овај народ може и пред муслиманским верницима у целом свету да се поноси својим муслиманима српскога рода и колена. Али може то да чини и пред римокатолицима. Најлакше је представљати се као део православног света. То што се за Србе мора рећи да су мултиконфесионалан народ, не мора да буде њихов недостатак. У тој чињеници треба видети и Божји благослов, извор снаге, и разлог да се они баш у смутном времену потврде као значајан субјект у свету.

а. Тачно је да ништа не може оправдати Ватикан за злочине који су чињени уиме Римокатоличке цркве на просторима где живе Срби. Али се овом чињеницом не може осуђивати сама вера, већ они делови Римокатоличке цркве, па и сам центар, Ватикан, контролисани од стране снага зла. Пре него што је учињен физички геноцид над конкретним људима учињен је геноцид у самој идеји. А тај је геноцид у заузимању става: да не може да

буде Срба римокатолика; да се сви они морају третирали као Хрвати. Зна се да су Срби у прошлости баш у Римокатоличкој цркви имали једну од највећих титула до папе. То је био примас српски који столује у Бару. У томе граду се и данас одржава титула примаса српског, али је последњи Србин на том месту био Никола Добрачић који је умро 1955. године. Ову неправедну политику према Србима треба да исправе и Ватикан и српски лидери. Било би природно да у Београду столује Србин римокатоличке вере, на сличан начин као што у другим земљама са католичким живљем главно место имају њихови сународници римокатоличке вероисповести.

б. Као и римокатоличка вера и муслиманска је универзална. Верујем да би на питање: да ли може да има Срба муслиманске вере, сви одговорни муслимани на свету рекли да припадници свих народа могу да буду муслимани, па тако могу да буду и Срби. Тај одговор повлачи и друго питање: Где су сада Срби муслиманске вере? Одговор је овај: Срби муслиманске вере претворени су у Титовом периоду у муслимане са великим М (у смислу народности). А од 1992. преименовани су у Бошњаке. Тако испада да је читава једна етничка категорија, Срби муслимани, практично избрисана из српског корпуса. Ако се већ говори о етничким чишћењима у Босни и другде, ову појаву не треба занемарити. Она је застрашујућих размера. То што се десило са ампутацијама из српског корпуса у принципу може да се деси и другим народима, па и онима који су најприсутнији у европској култури, Немцима и Французима, рецимо. На терену српских земаља пробе су већ извршене. Питање је где ће се зауставити.

Прилика је да се нешто каже о феномену преименовања муслимана у Бошњаке. Људско је право да свако може за себе да изабере име. Тај избор, по Кантовом категоричком императиву, не би требало да буде на штету других. На жалост, име које су муслимани српског језика из Босне изабрали 1992. сукобљава се са овим принципим. Оно је ипак је учињено на штету других верских заједница. О томе може да сведочи многа и бројна литература. Наводим само два податка. У књизи Чедомиља Мијатовића о Ђурђу Бранковићу (1880) описује се један сусрет турског

цара са Бошњацима у Цариграду. То је 15. век. Сви присутни из Босне, као и становници земље из које су дошли, стварно јесу Бошњаци. Али су они сви хришћани; међу њима нема ни једног јединог муслимана јер муслимана тада у Босни још нема; тек ће се појавити после турских освајања. Верујем да Вук Карацић никад није употребио израз Босанац, већ само Бошњак, а то су за њега били становници Босне, тј. Срби све три вере: православне, муслиманске и римокароличке. У рату деведесетих дошло је до тога да је пропагандна машинерија на Западу тврдила да су Срби заузели део Босне. Ништа лакше него доказати да је део хришћанског света ове земље узео другу веру. Ако се поштују европска мерила, са променом вере, они самим тиме нису променили и језик и национални идентитет.

Закључак:

Анализа српске ситуације, након разматрања идеја и увида у геополитичку ситуацију у свету, која је напред изложена, води ка посве другачијим закључцима од оних које нуде изложене концепције водећих савремених геополитичара. Испада да српска ситуација није безизлазна, ако јој се приступи одговорно. Она по Србе може да буде изузетно лоша само ако би Срби и даље следили модел хрватске филологије, тј. ако би и даље ишли за штросмајер-јагићевским решењима. Али она постаје изузетно повољна ако се има у виду други модел, онај који се може означити именима Хердера и Вука. Нажалост, показало се да је најтеже у самој Србији добити подршку за остваривање вуковских идеја, односно за повратак српској филолошкој традицији из предјугословенског периода. Верујем, ипак, да се и та препрека може савладати. Тако нешто ће бити могуће ако се нешто предузме да идеја о потреби обнове србистике добије подршку из света. Може да испадне на добро и ако се схвати да се баш са кључног места сукоба нуди решење које треба да буде општеприхватљиво за опстанак и сусрет свих који живимо на овој планети.

У догађајима на терену бивше Југославије крајем 20. века нису виђени обриси светског сукоба. Настојало се да се виде само карактеристике локалног рата. Али су у овом локалном сукобу биле уплетене готово све најважније светске силе. То јесте био, на неки начин, и светски сукоб. Он је као светски сукоб потенцијално и остао. Исходи рата потенцијално сукољених снага практично су пројектовани. Треба се за ратно надметање само што боље припремити. Наћи ће се они који ће потпалити фитиље и повући окидаче.

Не кријем да ми је као Србину драже да у могућем сукобу надјача руска страна. Кад тако кажем, имам у виду вековне односе Срба и Руса; да Руси српске земље никад нису бомбардовали, нити су били освајачи на овим просторима. Штавише, мислим да је руска стратегија боље утемељена и да има шансе на већи успех. Па и поред тога, сматрам да би овај сукоб био од велике штете и самим Русима, чак и ако би победили. Губитак би био ако нечија ракета погоди макар неко руско село, или било коју од богомоља на просторима на којима су живели Сава Владиславич Рагузински, генерал Милорадович, Пушкин и Достоевски. Да не помињем Ермитаж и Новгород.

Не кријем, такође, и поред све озлојеђености на Америку, да не бих волео да иједна ракета погоди неко место оне земље

где су се налазиле Теслине и Пупинове лабораторије и куће њихових сународника. И где већ сада постоје највећи музеји на свету, научници и глумци који чине део мог бића. Не бих, такође, волео да нека ракета погоди Глоб у Лондону нити улице којима су шетали Елиот или Црњански. Осећам, кад би горео Париз и душа би ми горела. Какав би то ужасан свет био кад би одједном нестала Галерија импресиониста, или кад би неко објавио: нема више Сорбоне и нема више Националне библиотеке у Паризу! Јежим се и данас када помислим куда су водили Хитлерови планови. Али се увек озарим кад помислим на Хелдерлина, а узвисим се кад мислим на Томаса Мана. Исто тако, поносим се и што припадам византинској култури, посебно што сам рођен у земљи у којој блиста Бели анђео и уздиже се Грачаница. Али осећам да исто тако припадам и свету чији су стубови и Платон, и Микеланђело, и Толстој и Гоја. Одрекао бих се себе ако бих се одрекао Андерсена и Бергмана. Осећам да све то треба да буде и свет наше деце, наших потомака. Ако дође до тога да треба пред моћним снагама далеких источних и или јужних народа да представимо свој интелектуални и духовни свет, са поносом бисмо могли да кажемо: не рушите ово што је створила евроцентрична култура. Све ово може да обогати и људе других цивилизација и култура. На овој планети треба да има места за све. Под условом да нађемо теоријске претпоставке на основу којих можемо да живимо једни поред других.

Помирење или решење спорова

Из Европске уније нам стижу поруке да Срби треба да се помире са суседима. Слажем се да треба мир сачувати, али не на начин на који то предлажу рушитељи мира који се сада другачије представљају. А они, у ствари, не предлажу да се проблеми реше, већ само да се даље компликују.

Супротно од тога, мислим да овом проблему треба другачије приступити.

Едиција ДЕЛА ПЕТРА МИЛОСАВЉЕВИЋА

Едиција *Изабрана дела* Петра Милосављевића коју су приредили Слободан Костић (1952 – 2012) и Вера Милосављевић, почела је да излази у издању „Требника“ у Београду 2000. г. После смрти власника „Требника“ Ранка Кебаре (2004), едицију су наставили да објављују „Логос“ у Ваљеву (касније у Грачаници) а затим ИПА „Мирослав“ у Београду. Овим издавачима се придружила Матица српска у Дубровнику (обновљена у Београду 2009). План овог издања обухватао је 25 књига сврстаних у пет кола.

Сачињен је пројект нове едиције *Дела Петра Милосављевића* који предвиђа објављивање књига овог аутора у седам кола према тематској сродности. Прво коло садржи уџбенике и мемоаре; друго коло - књиге политиколошке природе; треће - белетристичка дела; четврто - књиге посвећене србистици; пето - књиге из области проучавања књижевности; шесто - посебне књиге из области проучавања поезије; седмо - књиге из области филозофије.

Филологија и геополитика је прва књига из другог кола које је састављено од дела политиколошке природе. У њима је представљена политичка мисао србистике. У представљању ове мисли посебну улогу је имала издавачка делатност Слободана Костића, управника Народне и универзитетске библиотеке у Приштини и универзитетског професора и Матица српска у Дубровнику (обновљена у Београду 2009).

П р в о   к о л о

Ко и куда ја? I, II, мемоари
Методологија проучавања књижевности
Теорија књижевности
Теоријска мисао о књижевности, I, II
Књижевнотеоријска мисао у Срба, I, II

Д р у г о   к о л о

Обнова српског националног програма
*О новосадском скупу*⁴⁶ - разговори Бојана Радића са Петром
Милосављевићем
О српском питању - разговори Биљане Живковић са Петром
Милосављевићем
Блок за српску идеју
Титаник
Филологија и геополитика

Т р е ћ е   к о л о

Блокада, песме
Драме
Нови Сад на ватри, роман
Глог на Истери, роман
Примери српског прозног казивања

Ч е т в р т о   к о л о

Срби и њихов језик
Српски филолошки програм
Увод у србистику
Идеје југословенства и српско питање
Српско питање и србистика
Српска писма

П е т о   к о л о

Систем српске књижевности
Други ток српске књижевности
Наратолошка истраживања
Теоријски проблеми

Шесто коло

Традиција и авангардизам
Поетика Момчила Настасијевића
Реч и корелатив
Триптих о Лази Костићу

Седмо коло

Теорија белетристике
Логос и парадигма
Обнова логоцентризма
Шведски сто филозофије